

Камэнтары

Паміж гадамі напісаньня першага і апошняга з тэкстаў, зьмешчаных у кнізе, ляжыць ладны прамежак часу. На яго працягу адбывалася разьвіцьцё і ўдасканаленьне беларускага правапісу. Таму натуральна, што на моўным узроўні, у першую чаргу на ўзроўні артаграфіі, апублікаваньня тэксты маюць пэўныя адрозьненні паміж сабой (перадаваньне і неперадаваньне ненацісьненага этымалягічнага [o] ў словах іншамоўнага паходжаньня праз *a* (*я*), адлюстраваньне і неадлюстраваньне мяккасьці ў прыназоўніках на з перад мяккімі зычнымі і інш.). Гэтыя моўныя асаблівасьці пры перадруку было вырашана захаваць.

Пры падрыхтоўцы тэкстаў да друку былі выяўленыя варыянтныя напісаньні асобных слоў у межах адных і тых жа твораў. Іх напісаньне было ўніфікаванае на карысьць больш частотных варыянтаў (напр., *значэньне* і *значаньне*, *супраць* і *супроць*). Аднак гэтая ўніфікацыя не закранае цытат, артаграфія якіх у нашым выданьні захаваная бязь зьменаў (выпраўленыя толькі відавочныя памылкі друку). Так, напрыклад, у працы „Так паяў Салавей“ варыянты *паэта* і *паэт* уніфікаваныя на карысьць больш характэрнага варыянту *паэта*, але ў цытатах захаванае ўжываньне варыянту *паэт*.

Вядома, што ў вершаванай мове дзеля захаваньня рытму замест у можа пісацца *ў* і наадварот, нап.р.:

Ўстануць, рушаць: “Прэч з дарогі!
Хто нам хоча заступіць?
Мы пайшлі; мы; люд убогі;
Ўсё узяць ці ўсё згубіць”...

(Алесь Гарун)

Аднак, калі цытата ўключаецца ў тэкст як частка сказу ці як даданы сказ, то ўжываньне літараў *у* і *ў* у нашым выданьні падпарадкоўваецца агульным артаграфічным правілам; нап.р.:

Вось гэтыя думкі аб багацьці бяскарбнага пад націскам молата аб багацьці ў паўстаньні “*ўсё ўзяць ці ўсё згубіць*” А. Гарун сьцьвярджае фактам свае творчасьці ў той час, калі быў адарваны ад непасрэднай працы сярод работнікаў і цярапеў “за веру кару” ў далёкім Сібіру (с. 1107 нашага выданьня).

Захаванае аўтарскае напісаньне прозьвішчаў і імёнаў (*Орэст і Арэст*).

У першапублікацыях назіраецца неаднолькавае напісаньне слоў тыпу *адзінства, фронт* у форме меснага склону адзіночнага ліку (у *адзінсьцьве і ў адзінстве, на фроньце і на фронце*). Варыянтныя напісаньні ўніфікаваньня на карысьць больш частотных варыянтаў у межах асобных твораў.

Адзначаецца таксама ўжываньне назоўнікаў мужчынскага роду ў форме роднага склону множнага ліку з канчаткам *–оў*, напр.: *аўтароў, палякоў*.

Напісаньне лічэбнікаў *дзвяты (дзевяты), дзсяты (дзесяты)* і пад. уніфікаванае на карысьць больш частотных варыянтаў у межах асобных твораў.

У некаторых тэкстах мае месца паралельнае ўжываньне формаў дзеепрыметніка *ўлюбёны і ўлюблёны*.

Пры перадруку захаванае паралельнае ўжываньне кароткіх і поўных формаў прыналежных займеньнікаў, напр.: „Наша доля“ і „Наша доля“, „Нашу долю“ і „Нашую долю“, „Нашай долі“ і „Нашае долі“.

Прыслоўі тыпу *навашаму, панашаму, палермантаўску* пішуцца разам.

Часьціцы *ж (жа), б (бы), ткі* пішуцца звычайна праз злучок з папярэднім словам: *ён–жа, было–б, усё–ткі*.

Бязь зьменаў захаванае напісаньне прозьвішчаў, напр.: *Вересаев, Полуян, Селивановский, Чернышевский* і інш.

Захаванае аўтарскае напісаньне назваў арганізацый, напр.: *дэкларацыя „Перевалу“, ВОАПП* (Усесаюзнае аб’яднаньне асацыяцыяў пралетарскіх пісьменьнікаў).

У тэкстах захаванае ўжываньне слова *наводля* (з значэньнем „падобна да“) побач з словам *наводля* (з значэньнем „згодна з“).

У першапублікацыях дзеля адсутнасьці тэхнічнай магчымасьці не заўсёды пасьядоўна пазначалася літара *Ў* (у вялікае нескладовае). Пры перадруку літара *Ў* пазначаецца пасьядоўна.

У тэкстах зробленая мадыфікацыя спасылчнага апарату. У паасобных выпадках праведзеныя зьмены аўтарскай пунктуацыі.

Праваліся цытат іншых аўтараў даецца за першакрыніцамі, калі іх удалося выявіць (дзеля гэтага правапіс цытат можа зьлёгка розніцца ад правапісу асноўнага тэксту канкрэтнай публікацыі). Адамовіч пры цытаваньні іншых аўтараў зьмяняў аўтарскую мову, рэдагаваў мову зносака і цытатаў. У працэсе падрыхтоўкі выданьня не ўдалося пераправярыць бібліяграфічнага апісаньня ўсіх крыніц.

Адамовіч таксама цытаваў арыгінальныя творы па першапублікацыях, якія могуць адрозьнівацца ад пазьнейшых, „акадэмічных“ выданняў. Ён дапускаў недакладнасьці ў цытаваньні, таму непераправэрания цытаты могуць зьмяшчаць пахібкі. Калі недакладнасьці груба не зьмянілі сэнсу выказваньня, праўка цытат таксама не рабілася.

Характар вёрсткі і разьбіцьця на строфы цытаваных вершаў, як і назвы асобных вершаў, паэтычных цыклаў і разьдзелаў, могуць розьніцца ад прынятага цяпер.

Укладальнікі ня ставілі сабе мэтай дасягнуць поўнай артаграфічнай уніфікацыі апублікаваных тэкстаў. Напрыклад, у шэрагу тэкстаў захаванае непаслядоўнае ўжываньне пратэзы в перад імёнамі (*у аспэжце* і *у васьпэжце*, *у аўтара* і *у ваўтара*).

Прынцыпы напісаньня камэнтараў, у якіх не закранаюцца лінгвістычныя пытаньні:

— гэтае выданьне ня ёсьць акадэмічным, таму камэнтары не прэтэндуюць на ўсеахопнасьць і маюць адценьне суб'ектыўнасьці;

— камэнтатывуны апарат дае зьвесткі з абсягу літаратурнай гістарыяграфіі, у прыватнасьці раскрывае дакладнасьць/недакладнасьць прыводжаных біяграфічных фактаў. Напрыклад пытаньне пра акустыку менскай турмы НКВД засталася па-за разглядам;

— раскрываюцца псеўданімы толькі малавядомых пісьменьнікаў і крытыкаў. Калі якіясьці зь іх не былі расшыфраваныя, гэта значыць, што інфармацыя пра іх адсутнічае ў падручных даведніках зь беларускага літаратуразнаўства; у гэтым сэнсе ўзровень камэнтараў моцна залежыць ад агульнага ўзроўню беларускага літаратуразнаўства. З аб'ектыўных прычын не ўдалося праверыць усіх ініцыялаў памянёных у выданьні асобаў.

Аўтабіяграфія

Тэкст друкуецца паводле аўтабіяграфіі Антона Адамовіча, напісанай, верагодна, пры канцы 40-х гадоў XX ст., якая захоўваецца ў даведачна-інфармацыйным адзеле Нацыянальнай бібліятэкі Беларусі.

Варыянтныя напісаньні *самога* і *самага* ўніфікаваныя на карысьць варыянту *самага*.

С. 15. ... „*Буржуазная мэтадалёгія ў літаратуразнаўчых працах Ант. Адамовіча*“ (аўтар Куніцкі). — Артыкул Сымона Куніцкага (1902—1940) (правільная назва „Крытычныя артыкулы Антона Адамовіча як адлюстраваньне буржуазнай нацыя-

нал—дэмакратычнай ідэалёгіі“) быў надрукаваны ў № 2 „Полымя“ за 1931 г. (с. 128—147). Яго аўтар сваю кар’еру крытыка пачаў у 1929. У 1931 скончыў літаратурна—лінгвістычнае аддзяленьне пэдагагічнага факультэту БДУ. У 1932—1936 працаваў вучоным сакратаром Інстытуту мовы, літаратуры і мастацтва АН БССР. Арыштаваны 27 лістапада 1936. 1 кастрычніка 1937 асуджаны на 10 гадоў знявольеньня. Памёр у лягерах.

С. 15. *...пяцёхгадовы тэрмін ссылкі бяз усякай матывацыі быў працягнуты яшчэ на два гады.* — Пар. радок зь ліставаньня Адама Бабарэкі зь Язэпам Пушчам: „21 июля [1935] вызвали шефы и сообщили, что постановлением особого НКВД срок ссылки мне продлен на 2 года. То же сообщили Антону [Адамовичу] и [Генадзю] Богдановичу“ (гл. Илькевич Никалай. Адам Бабарека: Арест—лагерь—смерть. Расправа со ссыльными белорусами в Кирове в 1937-1938 гг. Документальный очерк. Смоленск, 1999. С. 9). Ня выключана, што шок ад падаўжэньня тэрміну высылкі быў для Адамовіча настолькі моцны, што ён падахвоціўся супрацоўнічаць з „органамі“. Яго першая т.зв. „аўтабіяграфія“ для НКВД, а па сутнасьці інфармацыйная запіска аб настроях у асяродзьдзі высланых „нацдэмаў“, была напісана 25—26 сьнежня 1935.

Што Адамовіч мучыўся ў высылцы дэпрэсіямі, пацьвердзіў падчас допыту ад 13 жніўня 1937 Генадзь Багдановіч:

Подобный этому разговор у меня был с ссылкой Адамович[ем] А.Е., который в беседе со мной сожалел своей молодости. Я Адамовичу на это сказал, что мое положение действительно конченное, а Вам [,] молодым людям [,] из этого поднадзорного положения надо выходить с тем, чтобы можно было работать и жить... Беседа эта у меня с Адамовичем была уже в ссылке в г. Кирове в 1937 году (Тамсама, с. 51).

С. 15. *...вызваленьню гэтаму паспрыяла „ліквідацыя перагібаў яжоўшчыны“*... — Вызвалены 3 ліпеня 1938 году. „Ліквідацыя перагібаў яжоўшчыны“ гэтай парой не магла адбывацца хаця б з той прычыны, што сам Яжоў выконваў абавязкі наркома ўнутраных справаў да 9 сьнежня 1938 г. Як сьведчаць расейскія гісторыкі, прызначаны Сталіным намесьнікам Яжова Л. Берыя кіраваў апаратам НКВД толькі зь верасьня—кастрычніка 1938 г. (Брюхонов Б. В., Шошков Е.Н. Оправданию не подлежит. Ежов и ежовщина 1936–1938 гг. СПб., 1998; Волкогонов Д. Сталинский монстр //Берия: конец карьеры. М., 1991).

Наагул, гісторыя з паўторным арыштам Адамовіча ў 1937 г.

не была такой бравурной, як ён падаў яе ў сваёй аўтабіяграфіі 1941 г.:

25 мая обыск и арест. Вятская тюрьма. Снова „сознайтесь в контрреволюционной деятельности“. И следователи ещё менее квалифицированные, чем в Минске. Они даже не знают, в каком направлении может быть у меня эта „деятельность“, просто я должен „сознаться“ в чём себе хочу. В тюрьме ужасная голодуха, а на воле в Вятке никого из близких, кто мог бы принести хоть кусок хлеба, как местным приносят. Дома, конечно, тоже не знают, что со мною. Как быть?

Постепенно назревает решение: требовать, чтобы перевели в Минский НКВД, по месту происхождения дела. Там и родные смогут помочь чем-нибудь, хотя бы принести что-нибудь в тюрьму и, по крайней мере будут знать где я. Но следователи вначале и слушать об этом не хотят. Тогда предъявляю решительное требование и объявляю голодовку. Сделать это не так трудно, ибо объявив голодовку я отказываюсь лишь от того скудного весьма пропитания вятской тюрьмы, которое и так не утоляет голода. По истечении трёх дней голодовки меня вызывают и после бесплодных попыток уговорить „сознаться на месте“, чем я будто бы „облегчу свою участь“, объявляют, что готовы удовлетворить моё требование и отправить в Минск. „Нам же лучше не нужно будет возиться с таким, как видно, упорно несознательным типом, как вы, а вам самим придётся ещё раскаяться, так как Минск сейчас центр всех шпионских дел, и там вам мало не будет. Всё же не поздно ещё сознаться здесь, у нас, и тем самым облегчить свою участь“... Но я упорно стою на своём, и мне обещают удовлетворить мою просьбу при условии снятия голодовки. Надо отдать справедливость: на сей раз (может быть, единственный за всю мою практику), гепеушники сдержали своё слово: через неделю я действительно отправляюсь в Минск этапом. (Адамовіч Антон. Творы. Нью-Ёрк: Беларускі Інстытут Навукі й Мастацтва, 2003. С. 720).

Напэўна, платай за перавод у менскую турму была не галадоўка, а згода супрацоўнічаць з „органамі“. На наступны дзень па арышце, 26 чэрвеня 1937, Антон Адамовіч быў у якасці сьведкі дапытаны опэрапаўнаважаным 4 аддзяленьня у УНКВД Кіраўскага краю Церахавым (тут і далей усе зьвесткі ўзятыя з згаданай вышэй кнігі Мікалая Ількевіча).

ПРОТОКОЛ ДОПРОСА

1937 года Іюня 26 дня. Я Опер. Уполномоч. 4 отд. УГБ УНКВД Кир. края Терехов допросил в качестве свидетеля, который показал:

1. Фамилия Адамович
2. Имя и отчество Антон Евстафьевич

<...>

Показания по существу дела:

Вопрос: Расскажите об известных Вам фактах контр–революционной деятельности Богдановича[а] Г.В.?

Ответ: Находясь в ссылке в г. Кирове Богданович насколько мне известно письменных почтовых связей не поддерживал, однако имел связь с группой Белорусских нац. демокр.[атов] проживающих в г. Сарапуле — эта связь выразилась в двух приездах Жаврида, а также в том факте, что прибывшие из Сарапула по вызову НКВД — Цвиевич и Некрашевич заезжали непосредственно к Богдановичу. Встречи с Жавридом Богданович скрывал от остальных ссыльных белнацдемов (Адамовича и Бабареко) находящихся в г. Кирове, сообщая о них лишь задним числом. В передаче Богдановича эти встречи носили случайный характер, разговоры ограничивались будто бы передачей Жавридом бытовой стороны жизни сарапульских б/нацдемов. Из сообщений политического характера Богданович передал только сообщение о заключении в концлагерь бывш.[его] посла Польского сейма находившегося в это время в СССР — Тарашкевича. О настроениях б/нацдемов находящихся в Сарапуле передавалось, как об оптимистических и выдержанных могущих быть примером для б/нацдемов находящихся в г. Кирове.

В гор. Кирове Богданович поддерживал связь с Гурским, Бабареко, Адамович[ем], Силиным, Пушкиным и др. Связи эти выражались во встречах, во время которых обсуждались вопросы текущей политики и подвергались истолкованию с точки зрения контр–революционного национал–демократизма.

Вопрос: Назовите конкретные факты контр–революционных высказываний Богдановича[а]?

Ответ: Следя за событиями в Испании Богданович встречал с удовлетворением каждую победу мятежников и каждое поражение республиканцев считая, что окончательная победа мятежников наносит урон коммунизму на международной арене и тем самым способствует ослаблению положения Советского Союза и приближает развязку мировой войны, в которой СССР должен погибнуть дав место развитию буржуазно–демократических республик в том числе и Белорусской. Не доверяя сообщениям газет о[б] испанских событиях Богданович считал, что они преувеличивают победы республиканцев и замалчивают успехи мятежников, а так же, что кампания продовольственной помощи республиканской Испании проводимая СССР яв-

ляется лишь маскировкой действительной помощи оружием оказываемая СССР.

О процессах над троцкистами и зиновьевцами Богданович отзывался, как о процессах сфабрикованных НКВД. Суровость приговоров вынесенных по этим процессам Богданович расценивал как меру преследующую цель запугать массы перед тайными выборами по новой конституции.

Взгляды на новую Конституцию СССР у Богдановича несколько колебались: он, то считал ее проявлением послабления политической линии, то на оборот полагал, что с введением конституции в действие эта линия станет еще более жесткой, делающей невозможность проникновения неудобных партии и правительству кандидатур на тайных выборах. Тот факт, что новая конституция устанавливает одного председателя ЦИК рассматривался Богдановичем как сужение суверенитета Союзных республик.

О чрезвычайном съезде Советов Богданович отзывался как о параде состоящем из восхваления и благодарения Сталина. Речь Литвинова на съезде Богданович оценивал как превосходящую по форме и содержанию основной доклад Сталина.

По поводу выступлений т. Майского на комиссии по невмешательству Богданович отзывался как о демагогических голословных, грубых по форме и неудовлетворяющих высокую аудиторию комиссии, которая на них обращает мало внимания.

Особо необходимо указать на связь Богдановича с Колоколовым сотрудником его по гордорстрою (ссылный). Наиболее ярким проявлением этой связи является совет данный Богдановичем Колоколову по вопросу о разоружении, которое предложили последнему в НКВД. Богданович посоветовал Колоколову ограничиться формальным заявлением, являющимся по существу простой отпиской, что последний и выполнил. О фактах практической контр–революционной деятельности Богдановичем, мне неизвестно. В теории он считал такую деятельность в условиях настоящего момента не только бесполезной, но и вредной проповедуя необходимость сохранения сил для будущего.

Вопрос: Расскажите о контр–революционной деятельности Бабареко?

Ответ: Из фактов контр–революционной деятельности, мне известны только отдельные высказывания Бабареко в кругу ссылных б/нацдемов (Богданович и Адамович). Высказывал свой всегдашний мотив об обреченности ссылных б/нацдемов. Отмечает, что единственная надежда у него на социалистическую мировую революцию, когда наконец–то, которые считаются сейчас врагами — перестанут быть опасными.

Бабареко во многих случаях разделял взгляды Богдановича, с некоторыми оговорками.

Записано с моих слов верно, мной прочитано А. Адамович
Допросил опер. уполномоч. 4 отд. УГБ
мл. лейт-нт ГБ Терехов

Перадрукоўваецца з захаваньнем стылёвых, артаграфічных і пунктуацыйных асаблівасьцяў паводле: Илькевич Н. Н. Адам Бабарека... С. 20—22.

Калі пратакол допыту ня быў сфальсыфікаваны, на Адамовічу ляжыць віна за арышт Адама Бабарэкі і Генадзя Багдановіча, які адбыўся 25 ліпеня 1937. Напэўна, Адамовіч сьвядома ішоў на супрацоўніцтва зь сьледзтвам, каб вытаргаваць сабе жыцьцё. Багдановіч і, асабліва, Бабарэка на допытах трымалі сябе мужна, за што і заплацілі сваім жыцьцём.

Пра тое, што паказаньні Адамовіча адыгралі не апошнюю ролю ў справе паўторнага арышту Бабарэкі, гаворыць т.зв. „Даведка на арышт і прыцягненьне да крымінальнай адказнасьці Бабарэкі Адама Антонавіча“, фармулёўкі якой перагукаюцца з ідэямі, выказанымі Адамовічам падчас допыту:

За время пребывания в ссылке в Кировской области, Бабареко не отказался от националистических взглядов, связался с ссылными белнацдемами Богданович[ем], Адамович[ем], имел связь с ныне арестованными белнацдемами Цвикевич[ем] и Некрашевич[ем].

Находясь в связи с указанными ссылными, проводил контр-революционную работу, разделял к.-р. взгляды ссылных, особенно Богданович[а] (Тамсама, с. 9).

Увосень 1937 па „сьледчай справе № 3457“ былі арыштаваныя таксама Зьміцер Дунько, Сяргей Пушкін і Паўла Жаўрыд (згодна зь Мікалаем Илькевічам, з усіх іх з сталінскіх лягераў вярнуўся толькі Зьміцер Дунько). Усе яны згадваюцца ў паказаньнях А. Адамовіча. Хаця ў канкрэтных эпізодах сьледзтва, прозьвішча Адамовіча амаль не фігуруе (супраць А. Бабарэкі, напрыклад сьведчылі былы работнік Беларускага дзяржаўнага выдавецтва Міхаіл Іваньковіч, а таксама суседзі Пётар Касыцін і Ганна Пасажэньнікава), у канчатковым абвінавачаньні былі выкарыстаныя ідэі, выказаныя Адамовічам падчас допыту 26 чэрвеня:

...Богданович Геннадий Васильевич... обвиняется в том, что:

находясь в ссылке в г. Кирове объединял вокруг себя ссыльных белнацдемов и в контрреволюционных целях для групповых сборов ссыльных предоставлял свою квартиру. Систематически вел к-р националистическую пропаганду, возводил клевету в отношении политики партии и Советской власти. В к-р целях установил связи с ссыльными белнацдемами в г. Сарапуле с Цвикевич[ем], Некрашевич[ем] и Жаврид[ом], т.е. в преступ. предусм. ст 58 п.п. 10 и 11 РСФСР...

2. Бабареко Адам Антонович ... обвиняется в том, что:

Участвовал на групповых сборах ссыльных белнацдемов проходивших в квартире Богданович[а]. Высказывал на этих сборах контрреволюционные националистические взгляды. Клеветнически высказывался в отношении политики ВКП(б) и Советской власти, т.е. в преступ. предусмотр. ст. 58 п. п. 10 и 11 УК РСФСР (Тамсама, с.75).

Пэрыяд 1937—1941 г., калі Адамовіч супрацоўнічаў з савецкімі спэцслужбамі як агент-інфарматар пад мянушкай „Іванов“, застаецца самым цёмным у яго біяграфіі.

(Як свайго роду сублимацыю гэтага „інфарматарства“ можна разглядаць налепліваньне самім Адамовічам ярлыкоў „агента“ — Алесю Гародню („ісыціна-пралетарскі“ агент ГПУ; „штатэ псэўдонім“, г.зн. сакрэтны агент ГПУ“), Анатолю Вольнаму („выразны агент-інфарматар і правакатар“) або Андрэю Александровічу („палітычны паэта“, які дзейнічаў як агент ГПУ“).)

С. 16. ...*выдрукаваць якія мне аднак дагэтуль не ўдалося.* — У цэльным выглядзе гэтыя працы не былі апублікаваныя.

С. 16. ...*вызваленага ссыльнага й арыштанта.* — На допыце Кларыс Р. Фэльдман (Clarice R. Feldman, Office of Special Investigations, Criminal Division, U.S. Department of Justice, Washington; гл. Юрэвіч, Лявон. Сакрэт Антона Адамовіча. Драма для чытаньня // АРСНЕ. № 9. 2000. С. 13) Адамовіч сканкрэтызаваў:

У 1939 годзе я раптам бачу ў газэце абвестку — у нейкі тэхнікум, ці не хімічны, патрабуецца настаўнік беларускай і расейскай моваў. Прышоў туды, дырэктар — Ляховіч імя — паглядзеў, паслухаў — бяром, кажа. А я, каб не марнаваць часу ды дарма не спадзявацца, і кажу, што вось быў зьявольлены даўгі час. І чую на гэта: „Нічога, я сам працаваў у органах. Але ўсё ж лепш нікому не кажы“. Вось так я й знайшоў працу — да самага пачатку вайны.

Калі згадзіцца, што Адамовіч быў сакрэтным інфарматарам НКВД, прызначэньне пад апеку былога супрацоўніка “органаў” не выглядае неспадзявана.

С. 17. ...*ліквідацыі нямецкага агента Акінчыца*. — Справа з забойствам Фабіяна Акінчыца (1886—1943) не такая адначасная, як яна падаецца тут. На допыце, учыненым Кларыс Р. Фэльдман у ліпені 1983 году (Тамсама, с. 16), Адамовіч істотна ўдакладніў акцэнт:

Пытаньне: Калі быў забіты Фабіян Акінчыц?

Адказ: У 1943 годзе.

Пытаньне: Кім?

Адказ: Савецкім агентам... [Алесь] Матусевіч, сакратар „Беларускай Газэты“. Мы былі знаёмыя яшчэ па моладзевых арганізацыях у Менску, зьліквідаваных потым Савецкімі... Забойства Акінчыца было звязанае зь Беларускаю Незалежнаскаю Партыяй. Бо БНП пастанавіла забіць Акінчыца, даручыўшы гэта Матусевічу. А Матусевіч звязаўся з савецкім падпольлем — пра гэта нават савецкія газэты неяк пісалі. І вось Акінчыц прыехаў у Менск і спыніўся ў Казлоўскага, у будынку „Беларускай Газэты“. Матусевіч прыйшоў з самай раніцы й папрасіў Казлоўскага адчыніць дзверы. Як толькі дзверы былі адчыненыя, Матусевіч і той чалавек зь ім імгненна ўварваліся, забілі Акінчыца ды зьніклі. Казлоўскі ня ведаў, што рабіць. Але тады яны не кранулі самога Казлоўскага.

Гл. вычарпальны аналіз асобы і дзейнасці Фабіяна Акінчыца, а таксама і гэтага інцыдэнта ў артыкуле Юр'я Туронка „Фабіян Акінчыц — правадыр нацыянал-сацыялістаў“ (Беларускі Гістарычны Агляд. Том 10. 2003. С.145—162).

С. 17. ...*паэты Ю. Сяргіевіча*... — Ідзеца пра Юльяна Сергіевіча (1910—1976), беларускага паэта і мастака, рэпрэсаванага савецкімі па другой сусветнай вайне.

С. 17. ...*сувязі зь беларускімі газэтамі ў Бэрліне*... — Дзіўнае цвёрджаньне, калі ўлічыць, што, згодна зь Міколам Івановым і Адамам Мальдзісам, Адамовіч працаваў з 1943 году ў рэдакцыі бэрлінскай газэты „Раніца“. 16 кастрычніка 1944 ён быў прыняты ў склад Статутовай камісіі Кіраўніцтва Вайсковых справаў БЦР супрацоўнікам-карэспандэнтам.

С. 18. 1931 год называецца годам заканчэння Антонам Адамовічам БДУ. Паводле яго пасьлейшага прызнання, у 1931 ён сапраўды скончыў БДУ, але дакумэнты атрымаў толькі ў 1939.

С. 18.„*Гісторыя Беларусі XVI—XVIII вв.*“ — За Лявонам Юрэвічам, брашура „Гісторыя Беларусі XVI—XVIII вв.“ ніколі не пабачыла сьвету.

С. 18.„*Крывіцкае Навуковае Таварыства Пранціша Скарыны*“... — Гл. таксама артыкул Крывіцкае (Беларускае) наву-

ковае таварыства імя Пранціша Скарыны. // *Энцыклапедыя гісторыі Беларусі*. У 6 т. Т. 4. Менск, 1997. С. 268—269.

С. 18. ...„*Беларускага Навуковага Таварыства*“... — Наконт Беларускага Навуковага Таварыства гл. вялікую, хоць і не зусім дакладную інфармацыю ў „*Энцыклапедыі гісторыі Беларусі*“: Беларускае навуковае таварыства. // *Энцыклапедыя гісторыі Беларусі*. У 6 т. Т. 1. Менск, 1993. С. 355—356.

С. 18. ...*да 1949 г.* — *і як сакратар*. — Так у Аўтара.

А дзе-ж грамадзкасць?

Тэкст друкуецца паводле часопісу „*Чырвоны сейбіт*“ (Менск), 1926, № 4, дзе падпісаны *Антон Адамовіч*.

Захаванае перадаванне ненацісьненага этымалгічнага [о] ў словах іншамоўнага паходжання праз о: *поззія, мотыў* і інш. Мяккасць у прыназоўніках на з перад мяккімі зычнымі не пазначаецца: *з ім, з кім*.

С. 20. Аўтарскае напісанне прыслоўя *на Лермантаўску* замененае напісаннем *палермантаўску*, паколькі апошняе больш пашыранае.

Аўг. Барыгчэўскі. Тэорыя сонэту (Выданне ЦБ Маладняка. Менск, 1927. Цана 35 кап.)

Тэкст друкуецца паводле часопісу „*Ўзвышша*“ (Менск), 1927, № 2, дзе падпісаны *Ант. Адамовіч*.

Захаванае перадаванне ненацісьненага этымалгічнага [о] ў словах іншамоўнага паходжання праз о: *композыцыя, поэзія, мотыў, сонэт* і інш.

Бязь зьменаў пакінутыя напісанні аднакаранёвых слоў *скажанняні і скажэны*.

Мяккасць у прыназоўніках на з перад мяккімі зычнымі не пазначаецца: *з яго*.

Варыянтныя напісанні *наагул* і *наогул* уніфікаваныя на карысць больш частотнага варыянту *наогул*.

С. 22. ...*ён кажэ пра сонэт Данілоўскага*... — Маецца на ўвазе, верагодна, пісьменьнік і публіцыст Густаў Данілоўскі (псеўданім Уладзіслаў Орвід, 1871—1927).

С. 22. ...*Мірыама і Багдановіча*... — Мірыам (Miriam) — псеўданім польскага літаратурнага крытыка, паэта, перакладчыка і выдаўца Зянона Пшасмыцкага (1861—1944).

С. 23. ...*гл. артыкул у „Адраджэньні“*... — „*Максім Багдановіч, як стылізатар беларускага верша*“.

Валеры Маракоў. На залатым пакосе (Вершы. Выданьне ЦБ Маладняка. Менск, 1927)

Тэкст друкуецца паводле часопісу „Ўзвышша“ (Менск), 1927, № 6, дзе падпісаны *Ант. Адамовіч*.

Захаванае перадаваньне ненацісьненага этымалягічнага [о] ў словах іншамоўнага паходжаньня праз *о*: *поэта* і інш.

Мяккасьць у прыназоўніках на з перад мяккімі зычнымі не пазначаецца: *з нетраў*, *з сябе*.

Захаванае аўтарскае напісаньне *Ванцэці* (зь літарай *т* перад *і*, с. 30).

У форме роднага склону адзіночнага ліку назоўнік *зборнік* зафіксаваны з канчаткамі *-а* і *-у* (*зборніка* і *зборніку*). У нашым выданьні ўжываньне канчаткаў уніфікаванае на карысьць варыянту з канчаткам *-а*: *зборніка*.

Захаванае непаслядоўнае абазначэньне мяккасьці с перад мяккім заднеязычным *к*: *скіданьне*, але *аськепкі*.

С. 30. ...*што, зрэшта, тлумачыцца адсутнасьцю ў аўтара*... — Так у Аўтара. Форма *зрэшта* зафіксаваная і ў іншых творах Аўтара, зьмешчаных у нашым выданьні.

С. 30. ...*пра Сако і Ванцэці*... — Сако й Ванцэці — левыя актывісты, абвінавачаныя ў 1920 г. у забойстве двух касіраў абутковай фабрыкі Масачусэту. Папулярныя героі савецкай прапаганды 20-х г.

Максім Гарэцкі. Спроба монографіі аб творчасьці

Тэкст друкуецца паводле часопісу „Ўзвышша“, 1928, № 1—6, дзе падпісаны *Ант. Адамовіч*.

У сваім даносе Бэндэ („Л. Бенде о содержании и характере статей Ан. Адамовича и о его нац. демократической работе в литературных организациях“ // Скарыніч. Літаратурна-навуковы гадавік. Выпуск 4. Менск, 1999. С.136—137) адэньваў „спробу монографіі“ так:

Как критик А. Адамович наиболее полно представлен монографией „Максим Горецкий“. Используя советскую легальность, Ант. Адамович направляет центр своей статьи на ту же нац. демократическую проповедь. Конкретно это выразилось в придании М. Горецкому почетной роли, как „первому белорусскому летописцу“, как автору „Истории белорусский литературы“, в признании его „Истории литературы“ чрезвычайно ценным вкладом в науку.

І далей колькі старонак пра ўхілы і фальсыфікацыі Адамовіча ў асьвятленьні тэмы дасьледаваньня („аб’яднаньні з нац. фашыстам Ант. Луцкевічам“, „адзінства з рэакцыйным, нацыяналістычным, буржуазным і дробнабуржуазным асяродзьдзем“ і г.д.). Выснова Бэндэ: „Реакционное, мелкобуржуазное, доходящее временами до зоологического национализма творчество М. Горецкого характеризуется как положительный фактор“.

Напісаньне „монографіі“ было асноўнай творчай падзеяй 1928 для 19-цігадовага (!) крытыка. Пар. вытрымкі зь ліста Адамовіча да Пятра Глебкі ад 3 ліпеня 1928 г.: „Сам я сьпяшаюся закончыць свой працяг да гэтага нумару (цяпер засталася ўсяго 8 старонак якіх). Гэтымі днямі ўвесь час сяджу дома, пішу і адно вечарамі выпаўзаю падзівіцца на сьвет божы. Адно слова, жыву“ (Тамсама, с.102).

У гэксцыце захаванае перадаваньне ненацісьненага этымалягічнага [o] ў словах іншамоўнага паходжаньня праз *o*: *монографія*, *поэта*, *соцыяльны* і інш. Адзінкавыя напісаньні *дэмакрат* (праз *a*) замененыя на напісаньні *дэмократ* (праз *o*).

Мягкасьць у прыназоўніках на *з* перад мяккімі зычнымі не пазначаецца: *з нетраў*, *з сябе*.

У першапублікацыі ўжываецца слова *напруджаны*. Такое нехарактэрнае напісаньне пры перадруку было замененае на *напружаны*.

Прыназоўнік *ва* заменены на *ўва*.

Пасьля заднеязычнага *г* у іншамоўных словах тыпу *гэрой*, *інтэлігэнт*, *трагэдыя* ўжываецца літара *э*. Адзінкавыя напісаньні зь *e* (*герой*, *інтэлігэнт*, *трагэдыя*) замененыя на напісаньні з *э*.

У форме роднага склону адзіночнага ліку назоўнікі *зборнік* і *крызыс* у першапублікацыі зафіксаваныя з варыянтнымі канчаткамі *-а* і *-у*. У нашым выданьні праведзеная ўніфікацыя варыянтных напісаньняў: слова *зборнік* выступае з канчаткам *-а* (*зборніка*), а *крызыс* — з канчаткам *-у* (*крызысу*).

Мягкасьць зычнага *з* перад мяккім заднеязычным *к* не пазначаецца: *раскіданы*.

Захаванае напісаньне слова *ненормальны*.

Захаванае ўжываньне прыназоўніка *са*: *са згаданых запісак*, *са сьветам* і інш.

Варыянтныя напісаньні *рэфлексья* і *рэфлексія* ўніфікаваныя на карысьць варыянту *рэфлексія*. Бяз зьменаў пакінутыя напісаньні *рэфлексыйны*, *рэфлексыйнасьць*.

Пакінутая неаднастайнасьць у перадаваньні на пісьме мягкасьці *з*, *с* у пазычаных словах: *тэзіс*, але: *крызыс*.

Адзінкавыя напісаньні дзеясловаў у форме прошлага часу тыпу *назвалі–былі, прагнулася–было* (праз злучок) замененыя на напісаньні *назвалі былі, прагнулася было*.

Захаваныя варыянтныя напісаньні *жыцьцяліс і жыцьцёпіс*.

Бязь зьменаў пакінутыя варыянтныя напісаньні *ні што іншае і ня што іншае*.

Адзінкавыя ўжываньні прыналежага прыметніка *гэрою* замененыя больш частотным варыянтам *гэрою*. Варыянтныя напісаньні ўніфікаваныя на карысьць больш частотнага варыянту:

1) *матар'ял, матэрыял і матарыял* замененыя на *матарыял*;

2) *наагул і наогул* — на *наогул*;

3) *навет і нават* — на *нават*;

4) *надрукаваны і надрукованы* — на *надрукованы*;

5) *неаднокраць і неаднакроць* на *неаднакроць*;

6) *непасярэдна, непасрэдна і непасярэдня* — на *непасярэдня*;

7) *паводля і паводле* — на *паводле*;

8) *пэрыод і пэрыяд* — на *пэрыяд*;

9) *сапраўды і супраўды* — на *супраўды*;

10) *трэйці і трэці* — на *трэці*;

11) *цалкам і цалком* — на *цалком*.

С. 32. ...*прыхільніка творчасьці М. Гарэцкага* — *Арсеня Дэкера*. — Арсень Дэкер — аднаклясьнік Антона Адамовіча ў малодшых клясах сярэдняе школы, які разам з А.А. заснаваў „Крыўскую Юнацкую Грамаду“ (КРЫЮГ).

Стар. 45 *Адбярэць і розум*. — Так у М. Гарэцкага.

С. 49. ...*робяць з яго ўзьдзячны фон...* — Так у Аўтара.

С. 63. Форма слова *загадковых* (родны склон, множны лік) ужытая ў Аўтара.

С. 71. ...*мэкай ды мышэшай пужаў*. — Так у М. Гарэцкага.

С. 80. ...*зусім рэзонна ня прымае гэтае мянюшкі...* — У першапублікацыі, відавочна, памылка друку: ...*зусім рэзонна ня прымае гэта не мянюшкі...*

С. 93. *строючы кепікі*. — Так у Аўтара.

С. 94. ...*у Аўтуху сусяроджаецца і некаторы элемэнт „праклятых“ пытаньняў*. — У Аўтара тут ужытае слова *сусяроджаецца*.

С. 103. *Гэтае ўражаньне асабліва адбываецца на тых Антонавых рэфлексіях і дрвінах, якія адбываюцца на другі дзень...* — Так у Аўтара. Дрвіны — „трызьненны, летуценны“. Пар. ужываньня Ўладзімерам Дубоўкам словы „дрвівасьць, дрвівы“ з тым самым значэньнем. Слова ўзятае з слоўніка І. Насовіча.

С. 105. ...як кажа аўтар словамі Я. Купалы, бяручы іх у эпіграф да III разьдзелу... — У Аўтара тут няма прыназоўніка у.

С. 106. *Ён маўчыць...* — Так у М. Гарэцкага. У Аўтара: *Ён мучыць...*

С. 129. *Плянэта...* — У Аўтара: *Планэта*.

С. 139. У галаве хмель сьціхае. — Так у Аўтара. У М. Гарэцкага: У галаве хмель—віно сьціхае.

С. 153. *Гэтая абыякавасьць урэшце набывае сталую форму, форму атупеньня да навакольнасьці...* Сваё атупеньне гэрой заўважае яшчэ... — У Аўтара тут ужытае слова *ступеньне*.

С. 160. ...абцірае сьлёзы рукавом наодмах... — Так у Аўтара.

С. 172. „Вусты пухлы і чырвоны“, „з пухлымі вустачкамі“, „па пухлых мяшчанскіх вустах“ — захаванае аўтарскае напісаньне ў цытатах. На с. 35 зафіксаванае ўжываньне слова *вусны*: „...хвароба як нельга лепш аказваецца вуснамі таго, хто на яе няджуае“.

С. 174. ...дзьве роўныя часткі... — У Аўтара тут ужытая форма *роўных*.

С. 175. ...на адшуканьне ў сабе, як у славяніна, патрэбных для гэтага сіл і магчымасьцяй... — У Аўтара: ...на адшуканьне ў сабе, як у славяніна, патрэбных для гэтага сіл і магчымасьцяй...

С. 176. ...у замалёваньні вучыцеля Лявона Ляксеевіча... — У рэдакцыі апавяданьня, зьмешчанай у 1 томе Збору твораў Максіма Гарэцкага (Менск, 1984), пэрсанаж завецца Ляксеі Ляксеевіч.

С. 177. ...зьяўляюцца „Ціхія песьні“... — У пазьнейшай рэдакцыі аповесьць атрымала назоў „Ціхая плынь“.

С. 187. ...вядомага нашага крытыка А. Луцкевіча... — У першапублікацыі, відаць, памылкова: ...вядомая наша крытыка А. Луцкевіча...

С. 204. „Самагубства... часам шаптаў ён“, — так заканчаецца гэты ўрывак. — Так у Аўтара.

С. 207. ...з якім нам даводзілася азнаёміцца ў рукапісе. — Адамовіч ня толькі знаёміўся з рукапісам гэтага артыкула, але і пераклаў яго з расейскай мовы, пра што сьведчыць ліст Кузьмы Чорнага да Адама Бабарэкі ад 24 ліпеня 1928. „Антон канчае свой артыкул і адначасна перакладае Вазьнясенскага“ (Тамсама, С. 86).

Максім Гарэцкі. Жартаўлівы Пісарэвіч (Сцэнкі і размовы. БДВ. Менск, 1928. Цана 35 кап.)

Тэкст друкуецца паводле часопісу „Ўзвышша“ (Менск), 1929,

№ 1, дзе падпісаны *Ант. Адамовіч*.

Захаванае перадаванье ненацісьненага этымалягічнага [о] ў словах іншамоўнага паходжання праз *о* (*псыхолёгічны* і інш.).

Мяккасьць у прыназоўніках на з перад мяккімі зычнымі не пазначаецца: з *некаторымі*.

С. 206. ...*як-то сцэнкі „Вучыцель Мутэрка“*... — У позьняй рэдакцыі — „Мутэрка“.

С. 207. ...*забытага цяпер пісьменьніка А. Новіра*... — Тут памылка друку. Маецца на ўвазе пісьменьнік пачатку ХХ стагодзьдзя А. Новіч (А. Ціхановіч).

С. 207. ...*з якім нам даводзілася азнаёміцца ў рукапісе*. — „Ля вытокаў мастацкай прозы Якуба Коласа“ (Польмя, №8, 1928 і №1—4, 1929).

С. 208. ...*у Агамэмnone і Ахілесе Расіна*. — Агамэмнан і Ахілес — героі драмы Ж.Расіна „Іфігенія“.

Паўлок Трус

Тэкст друкуецца паводле часопісу „Ўзвышша“, 1929, № 7, дзе падпісаны *Ант. Адамовіч*.

Як вядома, гэты артыкул выклікаў буру абурэньня ў тагачаснага камуністычнага істэблішмэнту. Захаваліся, аднак, і водгукі супрацьлеглага зьместу. Адзін зь іх належыць пяру „ўзвышэнскага“ крытыка Фэлікса Купцэвіча (ліст да Кузьмы Чорнага ад 2 сьнежня 1929 г.):

Дарагі Кузьма! Надзвычайныя акалічнасьці прымусілі мяне не чакаючы адказу на папярэдні ліст напісаць табе некалькі слоў прымаючы галоўным чынам над увагі [пад увагу? — *Рэд.*] нашыя агульныя справы па згуртаваньню... Гутарка ідзе пра апошнія падзеі літаратурнага жыцьця — я маю на ўвазе пастанову сакратарыяту БелАППу ад 6/ХІ і артыкул невядомага аўтара, зьмешчаны ў „Зьвязьдзе“ 8/ХІІ.

Адносна пастановы, дык мне здаецца, што БелАПП пасьпяшаўся і запалітыканіўся як заўсёды, іначай кажучы, выскачыў як Піліп з каняпель. Ня дзівіць мяне агульная яго ідэйная ўбогасьць і наіўнасьць у паасобных меркаваньнях, але заклікае на развагі той бадзёра-крыкліва-камандорскі тое і, пэўна, устаноўка на закалоканьне [запалоханьне? — *Рэд.*]. Зусім зразумела, што я да артыкула А. Адамовіча магу мець прэтэнзіі з пункту гледжання мэтадыягічнага падыходу да матэр’ялу, які мне здаецца не зусім удалым, ад чаго артыкул шмат траціць з навуковага пункту гледжання, але я цалкам і безумоўна пратэстую супраць спроб БелАППу прыпісаць

яму тэндэнцыйнасьць і неаб'ектыўнасьць. Я лічу, што і ў іншых сяброў рэдкалегіі другіх думак ня будзе, а калі будуць, дык прашу цябе агаласіць мой погляд. Я б раіў вам адпаведным чынам рэагаваць на пастанову БелАППу (па-мойму, адгукнуцца трэба), пры чым у спакойных і павальных [павольных? — *Рэд.*] танох, захоўваючы сваю годнасьць і пашану да грамадства і саміх сябе. У адказе я б лічыў патрэбным схіліць увагу на тым, што няма нічога дзіўнага і тым болей палітычна шкоднага ці няправільнага ў тым, што тая ці іншая школа альбо навучальная ўстанова, цалком захоўваючы свой клясавы змест, рыхтуе для сваёй клясы патрэбныя ёй кадры. Так, напрыклад, дваранскі ліцэй даў Пушкіна і інш., разначынная бурса — Дабралюбава, Пісемскага і інш. Ну а пралетарскі БПТ [Беларускі Пэдагагічны Тэхнікум] даў П. Труса і ад падобнай аналогіі, ужытай аўтарам, мне здаецца, ніякім палітычным скандалам нават і ня пахне. Па-другое, усе абвінавачваньні ў „жульніцтве“ (што за ганебная тэрміналогія!) могуць быць вамі абвергнуты звычайным парадкам — апублікаваньнем дадатковых матэрыялаў, якія ў вас маюцца і якія гавораць аб тым, што П. Т[рус] імкнуўся ў арганізацыю і што толькі яго палітычная нявытрыманасьць прымусіла нас устрымацца ад яго залічэньня ў сябры арганізацыі. І, зрэшты, трэба пратэставаць супраць таго, што БелАПП узяў на сябе, апраўданую толькі яго лёгкадумнасьцю, сьмеласьцю, калі хочаш, нахабнасьцю гаварыць ня толькі ад імя ўсёй савецкай грамадзкасьці, але і партыі! За гэта яму трэба даць па лапках — бо няхай не бярэ на сябе „груз непасільны“. Мы за партыяй і разам з партыяй пад яе кіраўніцтвам, але ня думаю, каб паміж партыяй і ўсім БелАППам з усімі яго вантробамі і прыяцелямі можна было паставіць знак роўнасьці. Паміж імі дыстанцыя большага маштабу. Справа ідзе аб саборніцтве за гегемонію ў пралетарскай літаратуры, і тут можна гаварыць толькі фактамі творчасці, але не палітыканствам. Вось гэтыя мае заўвагі прашу прыняць пад увагу, калі будуць прымаць пастанову. І, нарэшце, апошняе пытаньне — гэта артыкул „Зьвязды“. Яго інспіраванасьць бяспрэчная, як роўна і ганебная трактоўка асобных сказаў. Ён, па-мойму, накіраваны выключна на тое, каб раскалоць аб'яднаньне. На яго, я зважаю, зусім ня трэба адказваць публічна. Як роўна нам нічым і ні ў чым няма патрэбы „каяцца“ і ад каго там ні было адмяжоўвацца. Бо тыя, што „каяліся“, першы ўдар атрымалі са старонак нашае часопісі і на гэтай, я лічу, зусім правільнай лініі нашага аб'яднаньня нам трэба заставацца і на далейшае. Аднак усю вострасць пытаньня літаратурнага жыцьця і яго своеасаблівасьцяў трэба паставіць на абгавор згуртаваньня і, калі ў каго ёсьць, няхай сумленьне скажа, каб потым не было жадных нараканьняў. Галоўнае, ня трацьце раўна-

вагі, будзьце спакойнымі, а гэтая лабуда перамелецца. Бяда ўся ў тым, што зараз у Менску няма такога аўтарытэтнага чалавека, зь якім можна было б гаварыць, а таму яшчэ раю больш спакойствія, раўнавагі. Перамога той, хто мае мацнейшыя нэрвы. Ну бывай, пішы аб сваіх задачах (Скарыніч, с. 80—81).

Пры перадруку захаванае перадаваньне ненацісьненага этымалогічнага [о] ў словах іншамоўнага паходжаньня праз *о*: *конкрэтны, рэволюцыя, мотыў, мэтад* і інш.

Мяккасьць у прыназоўніках на з перад мяккімі зычнымі не пазначаецца: *бяз відавочнай, з ёю*.

Захаваньня варыянты *перш-на-перш* і *перш за ўсё*, напісаньне слова *міліён*.

Варыянтныя напісаньні ўніфікаваньня на карысьць больш частотнага варыянту:

1) *матарыял* і *матар’ял* заменены на *матар’ял*;

2) *непасярэдны* і *непасярэдні* — на *непасярэдні*.

С. 226. ...*прыімчаліся да мяне ў Дараўку*... — Дараўка — адно з тагачасных прадмесьцяў Менску.

С. 226. ...*Я не хачу адорвацца ад тых людзей*... — Так у Аўтара.

С. 237. ...*напісаная нейкім П. Брусніцам*. — Псэўданім П. Брусніца таксама мог належаць П. Шукайлу. Пар. ліст Максіма Лужаніна да Паўлюка Труса ад 18 кастрычніка 1927 году: „Чэпяцца цяпер усе да цябе. Гэты Шукайла казаў: Трусу трэба плаціць алімэнты за згвалчаньне Шаўчэнкі. Шукайла — літаратурны клоун“. (Трус Паўлюк. Выбраныя творы. Менск, 2000. С. 285). Інф. Ганны Запартыкі і Язэпа Янушкевіча.

С. 242. ...*жыцьцяадчуваньнем*... — Так у Аўтара.

С. 244. ...*крыўда за гэтую зусім бяспасную страту*. — Сьмерць Паўлюка Труса 30 жніўня 1929 году зрабіла на Адамовіча глыбокае ўражаньне. Пар. яго ліст ад 5 верасьня 1929 да Пятра Глебкі: „Сягоньні ж атрымаў з дому ліст... што нашага Паўлюка ня стала... Так цяжка, так цяжка мне стала ад гэтай весткі... Нейкі містычны настрой у мяне апошнім часам — Паўлюк віною... Проста хочацца маліцца за ўсіх Вас здароўе“ (Скарыніч... (Скарыніч, с.103—104). Адамовіч піша пра містычны настрой, бо, як сьведчыць яго ліст да Глебкі ад 14 жніўня 1929, г.зн. за два тыдні да сьмерці Труса, адпраўлены з смаленскай вёскі Зямцы, „аж два разы сынў Труса — адзін раз — ідзе па дарозе, другі — Трус і калгас“ (выдатная карціна!) (Тамсама, с. 103).

Творы М. Багдановіча (Акадэмічн. бібліятэка беларускіх пісьменьнікаў. Т. II. Выданьне Інстытуту Беларускае Культуры. Менск, 1928, бал. LXL + 418. Цана 2 руб.)

Тэкст друкуецца паводле часопісу „Ўзвышша“ (Менск), 1929, № 9—10, дзе падпісаны *Ант. Адамовіч*.

Захаванае перадаваньне ненацісьненага этымалягічнага [о] ў словах іншамоўнага паходжаньня праз *о: эвалюцыя* і пад.

Варыянтныя напісаньні *наагул* і *наогул* уніфікаваньня на карысьць больш частотнага *наогул*.

Варыянтныя напісаньні *матэрыял* і *матарыял* уніфікаваньня на карысьць часцейшага *матарыял*, але захаванае ўжываньне прыметніка *матэрыялістычны* (зь літарай *э*).

Як ні дзіўна, гэты тэкст меў праблемы з тагачаснай цэнзурай. Л. Бэндэ гаворыць пра „друкаваную“ і „недрукаваную“ вэрсію артыкула:

Выход из печати II-го тома М. Богдановича, Адамович использует для проповеди нац. демократических идей. Перед нами рецензия на 2 том в 2-х экз., печатная и не печатная. В обоих рецензиях написано о М. Богдановиче, как о предшественнике диалектической критики на Белоруссии (Скарыніч, с.135).

Як вынікае з аналізу Бэндэ, Адамовіч мусіў перарабляць артыкул, нівэлючы свае „нацдэмаўскія ўхілы“.

Хада на ўсход (Заміж рэцэнзіі на зборнік „Крыніца“ В. Каваля)

Тэкст друкуецца паводле часопісу „Ўзвышша“ (Менск), 1930, № 2, дзе падпісаны *Ант. Адамовіч*.

Захаванае перадаваньне ненацісьненага этымалягічнага [о] ў словах іншамоўнага паходжаньня праз *о: констытуцыйны, аб'ектывізацыя, формуе, соцыяльны* і пад.

Мяккасьць у прыназоўніках на *з* перад мяккімі згчнымі не пазначаецца: *з перакладу, з яго*.

У першапублікацыі маюць месца варыянтныя формы прыназоўніка *ва* і *ўва* (*ува*). Пры перадруку іх выкарыстаньне ўніфікаванае на карысьць варыянту *ўва* (*ува*).

Захаванае напісаньне слова *рачаіснасьць*, а таксама ўжываньне слоў *матар'ял* (зь літарай *а*) і *матэрыялізм* (зь літарай *э*).

Варыянтныя напісаньні ўніфікаваньня на карысьць больш

частотнага варыянту:

1) *ідэалістычны* і *ідэалістычны* заменены на *ідэалістычны*;

2) *цалкам* і *цалком* — на *цалком*.

С. 251. ...зроблены т. Г.С. — Магчыма, маецца на ўвазе крытык канца 20-х С. Галкін.

С. 268. ...адасобненае *жыццё*. — Так у Аўтара.

Пролітфронт, квітень 1930, №1 (Державне выдавецтва УСРР. Балон 267. Ціна 75 коп.)

Тэкст друкуецца паводле часопісу „Ўзвышша“ (Менск), 1930, № 4—5, дзе падпісаны *Ант. Адамовіч*.

Захаванае перадаванье ненацісьненага этымалогічнага [о] ў словах іншамоўнага паходжання праз *о*: *мэтод*, *арганізацыя*, *процэс* і пад.

Мяккасьць у прыназоўніках на з перад мяккімі зычнымі не пазначаецца (з *неаслабнаю*, з *якім*).

Варыянтныя напісаньні *ідэалёгія* і *ідэалэгія* ўніфікаваныя на карысьць больш частотнага варыянту *ідэалэгія*.

Пакінутыя бязь зьменаў варыянтныя напісаньні *прыдзе* і *прыісьці*.

Захаванае аўтарскае напісаньне слова *тэорытычны*.

Бязь зьменаў падаецца напісаньне ўкраінскіх прозьвішчаў (па-ўкраінску або (і) па-беларуску), напр.: *Л. Деменко*, у *Дэманкі* і інш.

С. 274. ...*выйшлі з комсамольскай літаратурнай арганізацыі „Молодняк“* — „Молодняк“ — украінская арганізацыя пралетарскіх пісьменьнікаў, якая існавала ў 1926—1932 г.

С. 274. ...*але це не значить, що ми, закликаючи мо способом, товариської критики...* — Так у першапублікацыі. Тут відавочная памылка друку, выправіць якую ў нашым выданьні не было магчымасьці з-за адсутнасьці ў бібліятэках Беларусі рэцэнзаванага часопісу.

С. 275. ...*ў вядомай полеміцы іх з Палонскім...* — Палеміка паміж крытыкам Вяч. Палонскім (сапр. Вячаслаў Гусін, 1886—1932) ды Восіпам Бескіным (1892—1969) і ўраджэнцам вёскі Малое Гальцэва Талачынскага раёну Віцебскай вобласці Іванам Батраком (сапр. Іван Казлоўскі, 1892—1943) разгарнула ся вакол пытаньня клясавай сутнасьці расейскай сялянскай літаратуры. Будучы рэдактарам часопісу „Новый мир“, Вяч. Палонскі ў сваіх артыкулах пра Ясеніна, Кльчкова і Ключева разглядаў іх творчасьць як выдатную праяву расейскай сялянскай літаратуры. У адказ на гэта вульгарныя сацыялягізатары Бескін

і Батрак абвінавацілі Палонскага ў апартунізме й „правазас-тупніцтве кулацкіх пісьменьнікаў“. У выніку Палонскі быў вымушаны прызнаць свае памылкі.

С. 280. ...*трэба наставіць прозаічныхыя* <...>. — Памылка друку ў першапублікацыі.

Карэктuru тэксту на ўкраінскай мове зрабіў Віталій Панама-роў.

Натальля Арсеньнева (Спроба літаратурнае „пяцімі-нуткі“)

Тэкст друкуецца паводле „Беларускай газеты“ (Менск), 1942, № 80 (100), дзе падпісаны *Д. Забранскі*.

Ненацісьнены этымалягічны [о] ў словах іншамоўнага па-ходжаньня перадаецца праз *а*: *паэзія, сацыяльны*.

Мяккасьць у прыназоўніках на з перад [j] і мяккімі згчнымі пазначаецца: *адзін зь першых*.

Узвышэнства як беларуская нацыянальная ідэялёгія

Тэкст друкуецца паводле „Беларускай газеты“ (Менск), 1942, № 40 (60), 41 (61), 46 (66), 52 (72), 68 (88), дзе падпісаны *Г. Альгердзіч*.

Захаваная неаднастайнасьць у перадачы на пісьме мяккасьці з і с перад мяккімі заднязгчнымі: *скіраваць*, але: *зь гістарыч-най арэны*.

Варыянтныя напісаньні ўніфікаваньня на карысьць больш частотнага варыянту:

- 1) *навет і нават* замененыя на *нават*;
- 2) *наогул і наагул* — на *наагул*;
- 3) *разнастайны і рознастайны* — на *рознастайны*;
- 4) *супроць і супраць* — на *супраць*.

С. 293. ...*гаворачы аб „бурапеннай і самагоннай твор-часьці...“* — Так у Аўтара і ў крыніцы, зь якой падаецца цыта-та (Ўзвышша, 1927, № 1, с. 100).

С. 297. ...*дзякуючы „няігчаснаму выпадку“ самарасшыфра-ваньня трапіць у няласку... —* Алесь Гародня быў арыштаваны 3 лістапада 1930 па абвінавачаньні ў „нацыянал-дэмакратызьме“. Дзе і калі ён „самарасшыфраваўся“, застаецца няясна.

С. 298. *Так, слауты Ваганян... —* Вагаршак (Тэр-) Ваганян (1893—1936) — гісторык і філэзаф; аўтар працаў „О националь-ной культуре“ (Масква, 1927), „Опыт характеристики социаль-но-политических воззрений“ (Масква, 1924, разам з Г.В. Пляха-навым), „Наши российские шпенглеристы“ і інш. Асуджаны па

справе „Трацкісцкага зіноўеўскага цэнтра“. Расстраляны.

С. 298. *Так, славу ты Ваганян зводзіў нацыянальную форму да аднае толькі мовы, ды і то, як відаць, разумеючы яе ў — Далей да слоў маскоўскае мовы частка гэтага сказу ў арыгінале не расчытаная.*

Францішак — Георгі або новыя сыгналы каля нашага Скарыны і ворагавых скарынак

Тэкст друкуецца паводле газеты „Раніца“ (Бэрлін), 1944, № 14 (176), дзе падпісаны *В. Крыцкі*.

С. 304. ...*Смолячковых, Козловых, Бумажковых...* — Так у Аўтара.

С. 306. Аргаграфія цытаты з „Скарынінскіх Калядаў“ К. Каліноўца зьвераная з арыгіналам (Беларуская газета, 1942, № 96).

„Беларускага слова жніво“

Тэкст друкуецца паводле газеты „Раніца“ (Бэрлін), 1944, № 30—31 (192—193), дзе падпісаны *Г. Альгердзіч*.

„Не зарасьці пракладзенаму сьледу!“

Тэкст друкуецца паводле газеты „Раніца“ (Бэрлін), 1944, № 42 (204), дзе падпісаны *Г. Альгердзіч*.

Адметнасьцю аргаграфіі гэтага тэксту зьяўляецца неадлюстраваньне пераходу у ў ў у пачатку слоў пасля папярэдняга галоснага: *намагаўся уявіць і уцэлавіць* і інш.

Мяккасьць зьгчных з і с перад мяккімі заднеязычнымі не перадаецца: *скідкі, з гістарычнымі* і інш.

С. 315. ...*адтварыць постаць мужае крывічанкі*. — У Кандрація Рылеева ёсьць верш „Рагнеда“ (1827 або 1822), Аляксандар Сяроў напісаў музыку да оперы „Рагнеда“ (лібрэта Дзьмітрыя Аверкіева). Пастаноўка адбылася ў 1865 г. у Марыінскім тэатры.

Па дарозе да Эўропы (Кароткі нарыс разьвіцьця беларускае літаратуры)

Тэкст друкуецца паводле часопісу „Спадчына“, 2001, № 4, дзе падпісаны *Антон Адамовіч*.

Варыянтныя напісаньні *інтэлігэнт* і *інтэлігент* уніфіка-

ваныя на карысьць больш частотнага *інтэлігент*.

Захаванае аўтарскае напісаньне прозьвішчаў і імёнаў (*Македонскі*).

Бязь зьменаў захаванае ўжываньне прыметніка *ідэалёгічны* побач з назоўнікам *ідэолёг*.

С. 321. ...*князя гародзенскага, забітага ліцьвінамі*... — Гаворка ідзе пра князя Ізяслава Васількавіча, адзінага героя „Слова...“, які ня згадваецца ў летапісах. На думку Міколы Ермаловіча, гэта ставіць пад сумнеў яго гістарычную сапраўднасьць.

С. 321. ...*няведамым кампілятам, украінцам-кіяўлянінам*. — Пытаньню аўтарства „Слова...“ у другой палавіне XX ст. была прысьвечана агромністая навуковая літаратура, якая не дазваляе так катэгарычна ажыцьцявіць яго атрыбуцыю.

С. 321. ...*выдавец першае друкаванае беларускае Бібліі, у прадамовах да паасобных [выданьняў] якое ён выступае як вялікі гуманісты*... — У Аўтара: ...*выдавец першае друкаванае беларускае Бібліі, у прадамовах да паасобных якое ён выступае як вялікі гуманісты*...

С. 322. ...*сэрыі антыжыдоўскіх выкрывальных твораў рэлігійнага характару, папяраных у XV..* — Як вынікае з кантэксту, Адамовіч мае на ўвазе палемічную антыжыдоўскую літаратуру на польскай мове, якая зьявіліся пасля масавага наплыву жыдоў у Рэч Паспалітую. У другой палове XV — першай палове XVI ст. у ёй крытыкаваліся мэтады вядзеньня жыдамі гаспадарчай дзейнасьці, выстаўлялася патрабаваньне зьменшыць свабоды, якія давалі жыдом каралеўскія прывілеі, і г.д. Ян Астроруг (Jan Ostroróg, 1460) і Станіслаў Забароўскі (Stanisław Zaborowski, 1500) асуджалі ліхварства жыдоў. Юстус Дэцьюш (Justus Decjusz, 1516), сакратар Жыгімонта I Старога, выкрываў падступную дзейнасьць жыдоўскіх мытнікаў, купцоў і банкіраў. Станіслаў Ажахоўскі (Stanisław Orzechowski, 1543) вінаваў жыдоў у шпіянажы на карысьць Турэччыны. І нарэшце Сэбастыян Кляновіч, якога Адамовіч згадвае на гэтай жа старонцы нашага выданьня, у творы „Victoria deorum“ („Божая перамога“, 1587) таўраваў жыдоўскае ліхварства і заклікаў пакласці канец гандлёвай экспансіі купцоў юдэйскага вызнаньня.

С. 322. Нехарактэрнае напісаньне імя *Ян Казімір* замененае на *Ян-Казімер*.

С. 322. ...*лірык Лазар Барановіч*... — Лазар Барановіч (1620—1693) — украінскі рэлігійны і палітычны дзеяч, паэт, тэоляг. Рэктар Кіева-Магілянскага калегіюму (1650—1651), япіскап, пасля архіяпіскап Чарнігаўскі. Адамовіч уважае яго беларускім пісьменьнікам, мабыць, таму, што ён скончыў Віленскую калегію і пісаў вершы па-польску.

С. 322.„Одпісы“ *Філона Кміты*... — Так у Аўтара. Тут прапушчана частка імя — *Чарнабыльскі* (Філон Кміта-Чарнабыльскі).

С. 322. ...прыпісаная *Аляксею Мсьціслаўцу*... — Недакладна. На думку Вячаслава Чамярыцкага, адным з аўтараў „Баркулабаўскага летапісу“ быў баркулабаўскі сьвятар Фёдар Філіповіч.

С. 322. ...*ў літаратуру польскую (Кляновіч, Шымановіч)*... — Адамовіч уважае польска- і лацінамоўных пісьменьнікаў Шымона Шымановіча (лац. псеўданім Simon Simonides, 1558—1629) і Сэбастыяна Кляновіча (каля 1545—1602) „беларускімі“, мабыць, на падставе таго, што першы нарадзіўся ў Львове, а другі прысьвяціў паэму „Rocholania“ (1584) апісаньню побыту і вераньняў русінаў-украінцаў.

С. 322. ...*прасьвятляючы зусім дзікую тады Маскоўшчыну*... — У Аўтара: ...*прасьвятляючы зусім дзікую тады Маскоўшчыну*...

С. 323. ...*ў васобе выведзенага ў ёй пэрсанажа-жыда*... — Тэкст быў напісаны да капітуляцыі нацыянал-сацыялістычнай Нямецчыны, у якой антысэмітызм быў дзяржаўнай ідэалёгіяй.

С. 323. ...*занепадае зусім*... — У Аўтара: ...*заняпадае зусім*...

С. 323.„*Ды чым-жа твая, дзеванька, галоўка занята*“... — Агульнапрыняты варыянт першага радка верша „Дзеванька“, „Ах, чым жа твая, дзеванька, галоўка занята?“.

С. 324. „*Нарысы паўночнае Беларусі*“ *парасейску, 1846 г.* — Нарысы быў апублікаваны ў 1843 г. на польскай мове пад назвай „Szkic północnej Białorusi“ ў пецяярбурскім часопісе „Rocznik Literacki“.

С. 325. ...прыпісаная *Марцінкевічу паэма няведамага аўтара*... — У Аўтара: ...прыпісваемая *Марцінкевічу паэма няведамага аўтара*...

Нашчадкі і спадкаемцы (Крыху думак каля „случцкіх песьняроў“ і нашае літаратурнае сучаснасьці)

Тэкст друкуецца паводле часопісу „Шыпшына“ (Міхельсдорф), 1946, № 2, дзе падпісаны *Глеб Альгердзіч*.

Мяккасьць у прыназоўніках на з перад мяккімі зьгчнымі не пазначаецца (з *якіх, з першых*).

Прозьвішча паэта Лявона Случчаніна ў гэтым тэксьце пасьлядоўна пішацца з адной літарай ч: *Случанін*, хаця паралельна ўжываюцца словы *случчанін* (жыхар Случчыны), *Случчына*.

Бязь зьменаў пакінутыя напісаньні *праростаньне*, хаця по-

бач ужываюцца напісаньні *разрастаецца* і *перарастаньне* (с. 333), а таксама *няўміручага* (с. 342) і *няўмірушчы, няўмірушчыя* (с. 343).

Варыянтныя напісаньні *Багрым* і *Бахрым* уніфікаваныя на карысьць варыянту *Бахрым*.

С. 329. *Чым давядзяць...* — Так у Аўтара.

С. 330. *...Францішак Багушэвіч пачаў запраўдны наш Рэнэсанс... У Аўтара, відаць, памылка друку: ...Францішак Багушэвіч зажаў запраўдны наш Рэнэсанс...*

С. 331. *...калі нават адкінуць... Алеся Гурла...* (вінавальны склон). — У Аўтара: *...калі нават адкінуць... Алеся Гурло...* (вінавальны склон).

С. 331. *...случчакамі мянчука Дудара...* — Алесь Дудар нарадзіўся ў 1904 у вёсцы Навасёлкі, што на Рагачоўшчыне, але ў дваццатыя гады жыў з бацькамі ў Менску.

Алесь Салавей. Зьвіняць званы Сьвятой Сафії (Зальцбург, 1946. Выданьне аўтара. Тыграж 1000. Бал. 7. З друкарні в-ва „Нові Дні“ — Зальцбург)

Тэкст друкуецца паводле часопісу „Сакавік“ (Остэргофэн), 1947, № 1, дзе падпісаны крыптонімам *М.Г.*

Мяккасьць у прыназоўніках на з перад мяккімі зычнымі пазначаецца: *зь легендарным, зь ягонаі*.

С. 346. *...прысьвяціўшы яму ў „Шляхам жыцьця“ верш „Званар“... —* Маецца на ўвазе верш „Песьня званара“ прысьвечаны „В. і М. Ластоўскім“.

С. 347. *„На хуткіх крыльлях вольнага Пэгаса“ —* У арыгінале тут прапушчана слова *хуткіх*.

Новы песеньнік крывіцкі (беларускі) для школаў (Злажыў Брачыслаў Скарыніч. 1946. Бал. 73. Друк Д. Сажніна, Аўгсбург)

Тэкст друкуецца паводле часопісу „Сакавік“ (Остэргофэн), 1947, № 1, дзе падпісаны *М. Грыбель*.

С. 350. *...таямнічае зашыфраваньне ініцыяламі аўтара верша „Крывічы“... —* Ініцыялы аўтара былі „Л.Г.“, з чаго можа вынікаць, што верш напісала Ларыса Геніюш.

Захаванае неаднастайнае ўжываньне назоўнікаў жаночага роду з асновай на *к* у форме меснага склону адзіночнага ліку: *у навуцы фальклёрыстыцы* (с. 349), але: *у дасюлешняй крывіцы* (с. 350).

Захаванае аўтарскае напісаньне слова *аннатацыя*.

Антон Бялевіч. На бацькоўскіх сьцежках (Паэмы й вершы. Дзяржаўнае выдавецтва БССР. Менск, 1946. Бал. 111. Цана 7 руб.)

Тэкст друкуецца паводле часопісу „Сакавік“ (Остэргофэн), 1947, № 1, дзе падпісаны крыптонімам *Я.В.*

„Не загіне край забраны“ (У справе нацыянальнага гімну)

Тэкст друкуецца паводле часопісу „Сакавік“ (Остэргофэн), 1948, № 1, дзе падпісаны *М. Грыбель*.

С. 356. ...*„Не пагаснуць зоркі ў небе“*... — Агульнапрыняты назоў „Нашай ніве“. Адамовіч таксама няправільна цытуе першы радок верша: мае быць „Не загаснуць...“.

С. 356. ...*лемантаваў*... — Так у Аўтара.

Да мюнхэнскага выдання паэмы „Новая зямля“ Якуба Коласа*

Тэкст друкуецца паводле: Якуб Колас. Новая зямля. Мюнхэн, 1952, дзе падпісаны *Р. Склют*.

Мяккасьць у прыназоўніках на з перад мяккімі зычнымі пазначаецца: *зь перапынкам*.

Мяккасьць [з] і [с] перад мяккімі заднеязычнымі пазначаецца непаслядоўна: *не бяз хістанья*, але: *раськіданы*.

Часьціца *ткі* пішацца разьдзельна з папярэднім словам, напр.: *дамагчыся ткі*.

Захаванае паралельнае ўжываньне формаў *ідэал* і *ідэалізацыя*, *трыумф* і *трыюмф*.

Варыянтныя напісаньні ўніфікаваньня на карысьць больш частотнага варыянту:

- 1) *значэньне* і *значаньне* заменены на *значаньне*;
- 2) *Костусяў* і *Костусеў* — на *Костусеў*;
- 3) *сьведчыць* і *сьветчыць* — на *сьветчыць*;
- 4) *эансе* і *сэнсье* — на *сэнсье*.

С. 363. ...*ад 14 верасьня*... — Недакладна. Першы нумар „Нашай долі“ выйшаў 1 верасьня 1906 г.

С. 371—372. ...*эксплёатуецца*... — Так у Аўтара.

С. 374. ...*мінуўшыні*... — Так у Аўтара.

С. 379. *Да сьля ёсьць нат часам* няпрыязнь, *адраза*... — Так

*Назвы ўсіх тэкстаў, пазначаных зоркай, паходзяць ад укладальніка.

у Аўтара.

С. 396. ...*і натуралізм, урэсьце, мадэрнізм...* — Так у Аўтара.

С. 396. ...*не перайманьне старажытнай эпіцы й не сымбалістычная мадэрнізацыя...* — Так у Аўтара.

С. 396. ...*засьцярагаючыся пры тым...* — Так у Аўтара.

С. 397. ...*, дух апавяданьняў Пчолкі*“... — Ідзеца пра Аляксандра Пшчолку (1869—1943), расейскага нацыяналіста і манархіста беларускага паходжаньня, які пісаў літаратурныя творы на прымітыўныя сюжэты мяшанаю беларуска–расейскаю моваю.

С. 401. ...*дык нацыяналістычную частку адражала найбольш абязбройваючая ідэя дэтэрмінізму...* — Так у Аўтара.

У гэсьце згадваецца кніга Якуба Коласа „На прасторы жыцьця“, выдазеная ў Менску ў 1930 годзе (с. 383). Аповесьць, зьмешчаная ў ёй, мае назву „На прасторах жыцьця“, пад гэтай назвай яна выдавалася і ў далейшым.

Да нью-ёрскага выданьня „Твораў“ Уладзімера Жылкі*

Тэкст друкуецца паводле: Уладзімер Жылка. Творы. Нью-Ёрк, 1953, дзе падпісаны *Ант. Адамовіч*.

Захаванае ўжываньне назоўнікаў жаночага роду з асновай на *к* у форме меснага склону адзіночнага ліку: *у... лірыцы гэтак магутна прагучэў* (с. 415); *прыходзілі да аднолькавых... вынікаў... у рымаваньні..., строфіцы...* (с. 417). Відавочна, таке напісаньне правёў Ян Станкевіч, які быў рэдактарам нью-ёрскага выданьня „Твораў“ Уладзімера Жылкі.

Захаванае ўжываньне літары *г* для абазначэньня на пісьме выбухнога [*g*]: *вульгарызаваны, фразэолёгічна* і інш.

Захаванья варыянтныя напісаньні *апрычэньне* (с. 407) і *апрычаньне* (с. 408).

Пакінутыя аўтарскія варыянтныя напісаньні: *рыфмаваных*, але: *рымаваньне*.

С. 404. ...*крывіцкага нацыянальна-рэвалюцыйнага руху 1918—1921 гг.* — Згодна з У.Калесьнікам, У.Жылка ўдзельнічаў у дзейнасьці Беларускай Рэвалюцыйнай Арганізацыі, якая вылучылася зь Беларускай партыі сацыялістаў–рэвалюцыянераў у ліпені 1922 і існавала да 30.12. 1923, калі самаразьвязалася і ўлілася ў КПЗБ.

С. 407. ...*зь ягонаю абыякавасьцяй да старасьці...* — У Аўтара: ...*зь ягонаю абыякавасьцяй старасьці...*

С. 408. ...*сяброўка-спадарожніца на новай паэтычнай ніве.*

— Творчасці Арсеньневай прысьвечаны кароткі Жылкаў нарыс „З жыцця й пісьменства“ (1921).

С. 408. ...*выданым крывіцкімі студэнтамі ў Маскве...* — У 1921 У. Дубоўка выдрукаваў верш „Сонца Беларусі“ ў менскай газэце „Савецкая Беларусь“.

С. 409. ...*свае найвышэйшае ступені сьпеласьці, сьведамасьці завяршанасьці яе.* — Так у Аўтара.

С. 412. ...*ліквідацыі самога Чарота ў часе „яжоўшчыны“ ў 1936—1937 гг.*) — Міхась Чарот быў арыштаваны 24 студзеня 1937 і расстраляны 29 кастрычніка 1937.

С. 413. *Успамінаны ўжо Антон Навіна, адразу адзначыўшы ў вадмысловым артыкуле „На новых шляхах“... і Дубоўкаву „Строму“, і Чаротавых „Босых на вогнішчы“, і Жылкава „Уяўленьне“, добра вызначыў... — У Аўтара: Успамінаны ўжо Антон Навіна, адразу адзначыўшы ў вадмысловым артыкуле „На новых шляхах“... і Дубоўку „Стромы“, і Чарота „Босых на вогнішчы“, і Жылку „Уяўленьня“, добра вызначыў...*

С. 413. Захаванае ўжываньне ў цытаце з Ул. Жылкі слова ляля: *І штось незразумелае шуміць—пле чарот, чаго ня пойме белая ляля між балот.* Ніжэй, магчыма, памылкова, у Аўтара напісана: „белая лелея між балот“. Такое напісаньне гэтага слова сустракаецца і ў іншых працах Антона Адамовіча.

С. 415. ...*як памятуем, напісанае ў 1922 г.* — У 1918 Ластоўскі выдаў адзін нумар часопісу „Крывічанін“.

С. 416. ...*зробленым успамінаным ужо крытыкам Адамам Бабарэкай...* — Так у Аўтара.

С. 420. ...*такіх вершах папярэдняга 1922 г., як „Як-бы“...* — Магчыма, маецца на ўвазе верш „Нібы вялізны чорны птах...“

С. 420. ...*„Насоўвае пушча“, „Туман“.* — Верш „Туман“ быў напісаны ў 1922 г.

С. 420. ...*Жылкава „Валей“...* — „Ляпей жабрачы лёс...“

„Раськіданае гняздо“ Купалы*

Тэкст друкуецца паводле: Янка Купала. Раськіданае гняздо. Мюнхэн, 1953, дзе падпісаны Р. Склют.

Захаванае аўтарскае напісаньне прыназоўніка *не (ня): ня перашкаджае.*

Варыянтныя напісаньні ўніфікаваныя на карысьць больш частотнага варыянту:

1) *ідэал і ідэял* (і вытворныя ад іх) замененыя на *ідэял* (і

вытворныя ад яго);

2) *матарыял і матар'ял* — на *матар'ял*.

С. 429 ...*ці раіцэ, русалкам галаву аддаць*... — Так у Аўтара.

Да мюнхэнскага выданьня „Тутэйшых“ Янкі Купалы*

Тэкст друкуецца паводле: Янка Купала. Тутэйшыя. Мюнхэн, 1953, дзе падпісаны *Р. Скют*.

Захаванае ўжываньне літары ў у пазыцыі пасья галоснай нават пасья закрываючай дужкі: ...*якасна (у сэнсе мастацкай разгорнутасьці) ў п'есе*....

Пакінутае бязь зьменаў напісаньне *бязіменнасці* (с. 443), хаця ў тэксце зафіксаванае і іншае напісаньне — *безьініцыятыўны* (с. 453).

Захаванае аўтарскае напісаньне прозьвішча *Мольер* (с. 452) і вытворнага ад яго прыналежага прыметніка *Мальераўскі*.

Варыянтны напісаньні ўніфікаваньня на карысьць больш частотнага варыянту:

1) *значаньне і значэньне* замененыя на *значэньне*;

2) *матарыял і матар'ял* — на *матар'ял*;

3) *псэўдонім і псэўданім* — на *псэўданім*;

4) *цалкам і цалком* — на *цалком*.

С. 437. ...*якое пачалося яшчэ ў 1907 г.* — Рэгулярную тэатральную дзейнасьць Першая беларуская група пад кіраўніцтвам Ігната Буйніцкага пачала адно з 1910 г.

С. 437. ...*камэдыю Вінцука Дунін-Марцінкевіча*... — Так у Аўтара.

С. 437. ...*тэатрам Буйніцкага ў Вільні*. — Недакладна. У 1913 Першая беларуская група Ігната Буйніцкага ня ставіла „Паўлінкі“, якая і бязь яе была ў тым годзе пастаўлена чатыры разы: 27 студзеня ў пастаноўцы Беларускага музычна-драматычнага гуртка ў Вільні, 9 лютага ў пастаноўцы беларускіх студэнтаў у Пецярбурзе, 15 жніўня ў пастаноўцы менскага драматычнага гуртка ў Радашкавічах і нарэшце на пачатку верасьня таголета ў Вільні ізноў Беларускім музычна-драматычным гуртком.

С. 439. *Ці ўскрэсьнем мы, душою ўпаўшы, зьвяўшы*... — У акадэмічным выданьні твораў Янкі Купалы (Менск, 1997, т. 4) варыянт радка: *Ці ўскрэсьнем мы з душой, упаўшай, зьвяўшай*.

С. 441. ...*„каятны“ ліст, зьмешчаны ў газэце „Зьвязда“ ад 16.12.1930 г.* — Гэты „каятны“ ліст быў напісаны 10.12. 1930 і апублікаваны 14.12. 1930. Гл. таксама камэнтар да с. 999.

Да мюнхэнскага выдання „Запісак Самсона Самасуя“ А. Мрыя*

Тэкст друкуецца паводле: Андрэй Мрый. Запіскі Самсона Самасуя. Мюнхэн, 1953, дзе падпісаны *Р. Склют*.

Захаванае ўжываньне літары ў у пазыцыі пасля галоснай нават пасля закрываючай дужкі: *...ці блізка яго) ў сям’і*.

Варыянтныя напісаньні суфікса прыналежага прыметніка –еў і –яў уніфікаваньня на карысьць больш частотнага варыянту –еў: *Мрыеў, Мрыева*.

С. 456. *...ён мусіў быць народжаным у 1892 г.* — А. Мрый нарадзіўся ў 1893 г.

С. 457. *...зусім адыйшоў ад літаратуры, замоўк.* — Цьверджаньне не адпавядае сапраўднасьці: паводле звестак Яўгена Лецкі, у зьяволеньні Мрый напісаў другую кнігу „Запісак Самсона Самасуя“, раман „Жывы дом“ і г.д.

Зь „яснай явы“ — у „ночнае царства“

Тэкст друкуецца паводле часопісу „Конадні“ (Нью-Ёрк), 1954, № 1, дзе падпісаны *Р. Склют*.

Захаванае варыянтнае напісаньне слоў *улюблёны і найулюбёнейшы*.

С. 462. *...засталіся й дасталі некаторую ведамасьць адно ў рукапісах...* — Сам Адамовіч быў знаёмы з рукапісам прынамсі з 1928 г. Пар. яго пасаж зь ліста да П. Глебкі ад 3 ліпеня 1928: „Пушчавы вершы — хоць і надзвычайна моцныя (працяг «Лістоў да сабакі» — «Апошні ліст» і «Стрэча» ды «Лісты да паэтаў»), але наўрад ці пройдуць Галоўліт... Пушчавы вершы дужа цікавыя, асабліва „Лісты да паэтаў“, дзе ён добра, памфлетычна крые нашаніўцаў і маладнякоўцаў“ (Скарыніч, с. 98, 102).

С. 469. *...рашчынілася...* — Так у Аўтара.

С. 470. *У канцовым выніку...* — Так у Аўтара.

С. 475. *...выхвалы аднога... падхаліма...* — Так у Аўтара.

С. 478. *...зь ягоных „Гэбрайскіх мэлёдыяў“* — У альманаху быў апублікаваны пераклад верша „На дзень разбурэньня Ерузаліму Цітам“.

С. 478. *...выдадзеным у 1921—1922 гг. у Маскве групаю нашых студэнтаў...* — „Правільнае“ бібліяграфічнае апісаньне выдання: Маладая Беларусь. Навукова-літаратурны зборнік. Сшытак першы. Менск, 1922. У лісьце ад 25 кастрычніка 1922 да Ёсвалода Ігнатоўскага Гаўрыла Гарэцкі адзначае, што фак-

тычным рэдактарам выдання быў Паўлюк Каравайчык (Ількевич Н.Н. Академик Гавриил Горецкий: первое столкновение с ГПУ. К истории высылки за границу отечественной интеллигенции в 1922 году. Документальный очерк. Смоленск, 1998. С. 56).

С. 484. *Напісаны ён чатырастопным ямба...* — Так у Аўтара.

С. 484. *...,Зыходзіш, вёска, зь яснай явы*“. — Пазьней, у 1939 г., такім самым вершаваным разьмерам Купала напісаў верш „Шляхі“.

С. 487. *...гэтак нястала больш і вольнага паэты...* — Так у Аўтара.

С. 487. *...пасля замаху ягонага на самагубства ў тым-жа 1930 г.* — Янка Купала спрабаваў сабе зрабіць сьмерць 20 лістапада 1930.

С. 487. *Так і жывом...* — Так у Аўтара.

Лукаш Калюга. Нядоля Заблоцкіх*

Тэкст друкуецца паводле: Лукаш Калюга. Нядоля Заблоцкіх. Мюнхэн, 1954, дзе падпісаны *Р. Склют*.

Захаванае ўжываньне літары ў у пазыцыі пасья галоснай нават пасья закрываючай дужкі: (*...,здарэньня*“) ў кірунку, але ў пазыцыі пасья адкрываючай дужкі пасья галоснай літара ў не ўжываецца: *...напісаньня (у 1908 г.)*.

Захаванае ўжываньне канчатку *-ям* у форме творнага склону адзіночнага ліку назоўнікаў мужчынскага роду: *Андрэям Мрыям*, хаця паралельна ў тэксьце ў дадзенай пазыцыі ўжываецца канчаток *-ем: вучнем*.

Захаваныя напісаньні *эгзальтацыя, эгзэмпляр*.

Пакінутыя словаўтваральныя варыянты *чарнасоценны і чарнасотніцкі*.

Непаслядоўна абазначаецца мяккасьць [с] перад мяккімі заднеязычнымі: *эскіз, але раськіданых*.

Варыянтныя напісаньні ўніфікаваньня на карысьць больш частотнага варыянту:

- 1) *дарма і дармо* заменены на *дармо*;
- 2) *псэўдонім і псэўданім* — на *псэўданім*;
- 3) *фразэалёгія* (і вытворныя ад яго) і *фразэялёгія* (і вытворныя ад яго);
- 4) *шляхам і шляхом* — на *шляхом*.

С. 488. *...беларускую школу-„сямігодку“*. — Кастусь Вашына скончыў Станькаўскую школу-сямігодку ў 1927 г.

С. 491. *...дзе тады вучыўся пісьменьнік, за „беларускі нацыянал-дэмакратызм“*. — Факт выключэньня дакумэнтальна

не пацъварджаецца. Лукаш Калюга скончыў Беларускі Пэдагагічны Тэхнікум у 1931 г.

С. 491. ...*Ул. Жылкам, Ант. Адамовічам ды Ф. Купцэвічам...* — Фэлікс Купцэвіч быў арыштаваны па справе „СВБ“ у жніўні 1930 і ў кастрычніку 1930 вызволены. Наступны раз быў арыштаваны ў 1933.

С. 492. *За праўду пастаяць сваю.* — Пар. гэтую страфу ў акадэмічным „Поўным зборы твораў Янкі Купалы“ (Менск, 1996, Т.2, С. 38):

*Раз мне ўсе ходы зачынілі,
Ўсе ходы к зноснаму жыццю,
Я на пралом прайшоў ў бясьсільлі
За праўду пастаяць сваю.
(Вылучана намі. — Рэд.)*

С. 492. *Гэты шлях — так і назавом яго...* — Так у Аўтара.

С. 511. ...*мастацкага перакладу ў нас...* — Пераклад выйшаў у 1931 г.

С. 515. ...*Калюга быў „засуджаны“ на пяць год...* — З агентурнага данясення ад 22 красавіка 1933 „Пра размову тав. Гікалы з пісьменьнікамі—камуністамі“ (Платонаў Расціслаў. Палітыкі. Ідэі. Лёсы. Грамадзянскія пазіцыі ва ўмовах нарастання ідэолага—палітычнага дыктату ў Беларусі 20—30-х гадоў. Менск, 1996. С. 284—285) вынікае, што Лукаш Калюга быў абвінавачаны ў кіраўніцтве контррэвалюцыйнай арганізацыяй, а паказаныі супраць яго далі Уладзімер Гуцька (Дудзіцкі) і Сяргей Русаковіч:

Гуцько, напрыклад, паказвае, што в контррэволюционную организацию он был втянут Калюгой. Что организация была построена на принципах троек... Из показаний Русаковича видно, что его в контр-революционную организацию втянул тоже Калюга — Калюга даже часто распекал Русаковича за то, что тот бездействует. Он его все время уверял, что скоро начнется война и им тогда будет большое поле деятельности.

Усе яны былі арыштаваныя 23 лютага 1933.

Паўлюк Трус (Да 25-х угодкаў сьмерці і 50-х угодкаў нарадзінаў)

Тэкст друкуецца паводле газэты „Бацькаўшчына“ (Мюнхэн), 1954, № 34 (216), дзе падпісаны *Н. Нізоцкі*.

Мастацкая крыптаграфія ў нашай літаратуры

Тэкст друкуецца паводле часопісу „Конадні“ (Нью-Ёрк), 1954, № 2, дзе падпісаны *Р. Склют*.

С. 529. ...*кажа ў вадным месцы ў Дубоўкі чорт...* — У Аўтара: ...*кажа ў вадным месцы ў Дубоўскі чорт...*

С. 530. ...*ў паэме „Бэнгалія“ падаваў сваю родную Беларусь...* — Згодна зь Леанідам Мараковым, тэкст паэмы дагэтуль не адшуканы.

С. 531. „*Слова пра Якуба Шэлю*“ — Якуб Шэля (1787—1866) — кіраўнік крывавага сялянскага паўстання 1846 году ў польскай Галіччыне. Адзел паўстанцаў пад яго кіраўніцтвам здабыў найбольшую славу, разграміўшы 30 маэнткаў і забіўшы 48 абшарнікаў.

С. 532. ...*да малавыяўленых паэтаў пэрыфэрыі...* — Янка Туміловіч (1905—1938) быў паэтам „літаратурнае“ пэрыфэрыі. Удзельнічаў у „Маладняку“, пасьлей, з 1927 г., у аб’яднаньні „Пробліск“. Замучаны ў сталінскім канцлягеры.

Да творчае гісторыі „Сымона–музыкі“

Тэкст друкуецца паводле: Якуб Колас. Сымон–музыка. Мюнхэн, 1955, дзе падпісаны *Р. Склют*.

Захаваныя напісаны літар *е* і *я* ў прыназоўніках: *ня выпускаць, бяз прынцыповых* і інш.

Захаванае напісаны літары *е* ў слове *нецэнзурны* (с. 542).

Пакінутыя словаўтваральныя варыянты: *выэлімінаваны* і *выэліміноўваны*.

Непаслядоўна абазначаецца мяккасьць [с] перад мяккімі заднеязычнымі: *эскізны*, але *ськінуў*.

С. 537. *Паэма „Сымон–музыка“ Якуба Коласа...* — Пры першапублікацыі артыкула ўва „Ўзвышшы“ яго аўтар Бабарэка ня быў пэўны, што той пройдзе цэнзуру. Гэта можна ўскосна сьведчыць пра напоўненасьць яго аналізу дадатковымі, няўлоўнымі савецкай цэнзуры сэнсамі. Пар. вытрымку зь яго ліста ад 30 чэрвеня 1927 году да Ўладзімера Дубоўкі, расейскамоўная копія якая легла на стол сакратару ЦК КП(б) В. Кнорыну: „Трэтий номер почти уже готов. Часть материалов в печати, а часть еще в Главлите ... Думаю ограничиться несколькими рецензиями и, если пропустят, статьей про «Сым.Муз» (Скарыніч, Менск, 1999, с. 106)“.

С. 541. ...*да ціску на аўтараў у кірунку замены непажаданных, не да прапушчэньня мясьцінаў мясьцінамі пажаданымі*

ці магчымымі. — У Аўтара: ...да ціску на аўтараў у кірунку замены непажаданых мясьцінаў не да прапушчэньня мясьцінамі пажаданымі ці магчымымі.

С. 543. ...зашыфраваным выказе пра „ўплыў марксыцкае крытыкі“. — Захаваўся адпаведны дакумэнт, які сьведчыць пра мэтады „марксысцкай крытыкі“ ў першай палавіне 1920–х:

В издаваемых литературных произведениях Коласа и Лесика наиболее характерными чертами является перегиб в сторону национал-шовинизма, с религиозными, божественно-слащавыми настроениями, ничем не прикрытыми, с полным отсутствием каких-либо отражений переживаемого революционного момента.

Такие настроения были отмечены еще в 1922 г. протоколом коллегии Главлита от 19.XII.22 г. при рассмотрении рукописи Коласа „В полесской глуши“.

Независимо от такого решения Главлита, Колас до настоящего времени продолжает проводить старые тенденции, что подтверждает недавней его рукописью рассказа „Адгукнуўся“, которому могла бы позавидовать любая из старых хрестоматий для церковно-приходских школ. Этот рассказ настолько проникнут религиозным благоговением к пасхальной ночи, церковной службе, пению священнослужителей, что любой благочинный порекомендовал бы это для воспитания подростков.

То же самое можно отметить и в отношении последнего произведения Коласа „Беларускія народныя казкі“ (Платонаў Расціслаў. Лёсы: Гіст.-дак. нарысы аб людзях і малавядомых падзеях духоўнага жыцця Беларусі 20–30–х гг. Менск, 1998. С. 232).

С. 546. ...зьмены ў „Сымону–музыку“... — У Аўтара: ...зьмены ў „Сымоне–музыку“...

Пад зорамі белымі — Шорах моўкнасьці — Ля ціхай брамы

Тэкст друкуецца паводле часопісу „Конадні“ (Нью-Ёрк), 1955, № 3, дзе падпісаны Р. Склют.

Захаванае напісаньне прозьвішча паэта Лявона Случчаніна *Случанін* з адной літарай ч.

С. 549. ...С. *Астрэйка*, С. *Гайка*... — Сяргей Гайка (1912—1989) быў арыштаваны ДПУ БССР 25.2.1933 па справе „Беларускай народнай грамады“. Асуджаны 10.8.1933. Паводле звестак Леаніда Маракова, зьявольна адбываў у Сібіры, дзе і застаўся пасля вызваленьня. Рэабілітаваны 24.8.1956.

С. 550. ...*нябожчыку ўжо, Л. Случаніну*. — Недакладна. Лявон Случчанін (сапр. Лявон Шпакоўскі, 1914—1995) выехаў пасля другой сусветнай вайны ў СССР.

С. 554. *азіраецца памяць — шасьцяньнем* — У зборніку Янкі Юхнаўца „Сны на чужыне“ (Менск, 1994) „шасьценьнем“.

С. 555. ...*тоежна або адпаведна...* — Так у Аўтара.

С. 556. ...*пра „Гайнаўскую пуанту“*. — У літаратуразнаўстве тэрмін „пуант“ (пар. фран. „pointe“ „вастрэё“) звычайна азначае раптоўную дасьціпную канцоўку літаратурнага твору.

У канцы артыкула стаіць „Далей будзе“, але тэкст ня быў ніколі дапісаны.

М. Сяднёў. Ля ціхае брамы*

Тэкст друкуецца паводле кнігі: Л. Юрэвіч. Літаратурны рух на эміграцыі. Менск: Бібліятэка часопісу „Беларусі Гістарычны Агляд“, 2002.

Якуб Колас у супраціве саветызацыі

Тэкст друкуецца па выданьні: Ант. Адамовіч. Якуб Колас у супраціве саветызацыі. Інстытут для вывучэння гісторыі й культуры СССР. Досьледы й матар’ялы. Сэрыя 1, выпуск 20. Мюнхэн, 1955.

Захаванае аўтарскае напісаньне слова *недрукаваны*.

Пакінутыя словаўтваральныя варыянты *выэлімінаваны* і *выэліміноўваны*.

Нехарактэрнае напісаньне *хрыстаматыя* замененае на *хрэстаматыя*.

Захаваныя варыянтныя формы прошлага часу адзіночнага ліку жаночага і ніякага роду дзеяслова *апынуцца*: *апынілася* і *апынулася*.

Варыянтныя напісаньні слоў уніфікаваныя на карысьць больш частотнага варыянту:

- 1) *генэрал* і *гэнэрал* замененыя на *гэнэрал*;
- 2) *ідэал* (і вытворныя ад яго) і *ідэял* (і вытворныя ад яго) — на *ідэял* (і вытворныя ад яго);
- 3) *сэнсе* і *сэнсье* — на *сэнсье*;
- 4) *цалкам* і *цалком* — на *цалком*.

С. 562. ...*у с. Бяларуч ля Менску...* — Так у Аўтара. Сучасныя даведнікі па тапаніміцы фіксуюць толькі назву вёскі *Бяларучы* (гл., напр.: Назвы населеных пунктаў Рэспублікі Беларусь. Менская вобласць. Нарматыўны даведнік. Менск, 2003, с. 244).

У Беларускай энцыклапедыі (Менск, 1996, т. 3, с. 395) адзначаецца, што ўжо з XVI ст. яна была вядомая як мястэчка *Бяларуч* Менскага павету Вялікага Княства Літоўскага.

С. 580. ...*вобразаў „Мадонаў“ у Максіма Багдановіча...* — Так у Аўтара.

С. 580. ...у выд. *Minor. Jena...* — Novalis: Schriften. Herausgegeben von Jakob Minor. Erster Band. Jena 1907.

С. 582. ...*асацыявалася ў аўтара з самай ідэяй паўстаньня...* — Так у Аўтара.

С. 591. ...*зьяўляецца за колькі год па тым у ўстаўленай на ўступе да разьдзелу I...* — Так у Аўтара.

С. 597. ...*старшыня ўсіх савецкіх крытыкаў БССР.* — Магчыма, маецца на ўвазе вульгарны сацыялягізатар Васіль Барысенка (Барысэнак), у 1944—1974 дырэктар Інстытуту літаратуры АН БССР.

С. 599—600. ...*сэрыю „Палескіх аповесьцяў“...* — Анахранізм. Трылёгія „На ростаня“ была скончаная ў 1954 аповесьцю „На прасторах жыцьця“.

С. 613. *У заключных радках паэмы ад імя самога аўтара паведаецца, што...* — Так у Аўтара.

С. 619. ...*П. Пасюкевіч аднавіў і ўдакладніў ранейшы бальшавіцкі прысуд...* — На пачатку 30-х П. Пасюкевіч быў функцыянерам ЦКК КП(б)Б.

С. 621. ...*замучаным у Вяцкай турме за „яжоўшчынай“ Бабарэкам ...* — Адам Бабарэка памёр 10 кастрычніка 1938 у лягерным стацыянары Ухпечлага НКВД СССР (Удорскі раён Рэспублікі Комі). Пра акалічнасьці яго сьмерці гл. кнігу *Угасаніе. Письма Адама Бабарэки из ссылки, тюрьмы и лагеря. Материалы к биографии. Составление, вступительная статья, подготовка текста и комментарии Н.Н. Илькевича. Смоленск, 2001.*

С. 623. *Няўжо-ткі гэтак ужо „перакавалі“ яго, што й яму дрыжоны калісь твор таксама мусіць адчувацца цяпер няродным дзіцём?* — Так у Аўтара.

С. 623. *Ня вытруціць іх аніяк, ня выкінуць зь гісторыі цэлае пелясы часу... найбольшым і нязвычайным помнікам якога, у вабступе груды меншых, ды не блякаўшых, высіцца „Сымон-музыка“.* — Так у Аўтара.

Саветызацыя беларускай літаратуры й ейныя этапы

Тэкст друкуецца паводле „Беларускага зборніка“ (Мюнхэн), 1955, кн. 2, дзе падпісаны *Ант. Адамовіч*.

Захаванае напісаньне прозьвішча *Пілсудскі*.

Захаванае напісаньне слова *вяршালінка*.

С. 628. *паложаньні*. — Так у Аўтара.

С. 628. ...*разагнаннага бальшавікамі Першага Ёсебеларускага Кангрэсу*. — Пар. таксама Жылуновічаў допіс у „Вольную Беларусь“ (1918. 17 лютага) аб трэцім зьездзе саветаў:

Едучы на зьезд, камісары захапілі з сабою тузін „беларусаў“ з Слуцкага павету, каторыя катэгарычна запратэставалі супраць аддзелу Беларусі. І гэтага, казалі яны, дамагаюцца толькі паны, зь імі падкупленьня беларусы-сацыялісты. Вось тузін цёмных вырадкаў з Случчыны ды пяць-шэсьць „свядомых“ камісараў „Западнай вобласьці“, да два-тры чужынцы сацыялісты зь Віцебшчыны, — на агульны лік чалавек з дваццаць, зрабіў сход наперакор беларусам-сацыялістам і доўга спрачаліся аб тое, як ім называцца: ці проста сац. дэмакратамі, ці сац. дэмакратамі „так званай Беларусі“. Нарэшце ўхвалілі пратэст, назваўшы яго „Пратэст сацыялістаў зь Беларусі“.

У гэтым пратэсьце, прачытаным на зьездзе і потым надрукаваным у „Правде“, гаварылася, што Менскі зьезд беларускі [Усебеларускі кангрэс — *Рэд.*] складаўся з адных памешчыкаў і згляднікаў-сацыялістаў, што ўсе цяперашнія беларускія вайсковыя і інш. рады — гэта контррэвалюцыйныя гнёзды, што яны іх пастанавілі разagnaць і шм.др. Частка зьезду надарыла пратэстантаў воплескамі. Беларусам-сацыялістам адказаць на гэтую хлусьню не дазволілі.

Нацыянальнае пытаньне яшчэ дужа незразумела для расійскай дэмакратыі. Ды і якое ім дзела да нацыянальнага пытаньня. Яны належаць да ... расійскай інтэрнацыянальнасьці і — баста. І стаючы на гэтым грунце, яны лічаць усякі нацыянальны рух буржуазным.

С. 630. ...*аднаместачкоўцаў, Фабіяна Шантыра...* — У 1918 Фабіян Шантыр быў загадчыкам Смаленскага аддзяленьня Беларускага нацыянальнага камісарыяту, у студзені 1919 прызначаны на пасаду народнага камісара ў нацыянальных справах сфармаванага ў Смаленску Часовага рабоча-сялянскага савецкага ўраду Беларусі. У 1920 пераклаў і выдаў у Смаленску па-беларуску брашуру Карла Лібкнэхта „Павукі і мухі“.

С. 630. ...*І. Ладанчык...* — Мабыць, памылковае напісаньне. Пар. псеўдонім І. Дварчаніна І. Ладанчук.

С. 631. ...*падпісаны крыптонімам Л.Л.* — Крыптонім не расшыфраваны.

С. 632. ...*першая крывавая ахвяра беларускай літаратуры чырвонаму тэрору таго часу...* — Адзін з грахоў Фабіяна Шантыра перад камуністычным рэжымам апісаў Мікалай Ількевіч: у 1918 плянаваў стварыць смаленскую філію партыі Беларускіх

сацыялістаў–рэвалюцыянераў, склікаў нават першы ўсегарадзкі ўстаноўчы зьезд партыі, на які прыбылі каля ста запрошаных. Але яго праца была сарваная ў выніку рознагалоссяў аб пытанні пра мову паседжаньня. Шантыр настойваў на беларускай, большасць дэлегатаў — на расейскай. У лютым 1920 Шантыр быў мабілізаваны ў Чырвоную Армію на пасаду кіраўніка справамi Адмысловай харчовай камісіі для забеспячэння 16 арміі. Быў арыштаваны Адмысловым аддзелам 16 арміі і 29 траўня 1920 расстраляны ў Навазыбкаве (Ількевич Н.Н. Академик Гавриил Горецкий... С. 16, 74).

С. 632. ...*уваходзіць у гісторыю беларускай літаратуры*. — Пар. гэты тэзыс зь цікавым дакумэнтам эпохі — дакладной запіскай тагачаснага намесьніка паўнамоцнага прадстаўніка АДПУ па Заходняй вобласці Іосіфа Апанскага першаму сакратару ЦК КП (б) Б Аляксандру Крыніцкаму ад 28 сьнежня 1924 г.:

Политические же настроения белорусской интеллигенции ярко сказываются в оформленном виде в литературных произведениях таковой. Для иллюстрации возьмем следующие характерные примеры. Наиболее крупными деятелями белорусской литературы, определяющей ее направление, являются: Я. Купало, Я. Колас, Лесик, Бядуля, Ц. Гартны, Чарот и др.

Если Ц. Гартны и Чарот возглавляют собой революционное течение, отражая в своих произведениях настроение современной революционной эпохи, то первые четыре представляют из себя попутчиков, интеллигентов–шовинистов, а иногда и к.–р. [контрреволюционные] тенденции (цит. за Георгій Колас. Карані міфаў (Жыццё і творчасць Янкі Купалы). Менск, 1998. С. 166).

С. 633. ...*М. Грамыка напачатку*... — М. Грамыку толькі ўмоўна можна было назваць „маладой літаратурнай сілай“: згодна зь сьведчаньнем С. Шушкевіча, літаратурную дзейнасць ён пачаў у 1907 г.

С. 633. ...*пісьменьніка ў тэй-жа „яжоўшчыне“ ў 1936 г.* — Гл. камэнтар да с. 412.

С. 633. ...*гэтага пісьменьніка ў тэй-жа „яжоўшчыне“ ў 1936 г.* — Міхась Чарот быў расстраляны 29 кастрычніка 1937 году.

С. 633. ...*падлеглі тэй-жа „ліквідацыі“* — Міхайла Грамыка і Андрэй Александровіч перажылі сталінскі тэрор.

С. 634. ...*пад рэдакцыяй былога рэдактара*... — У Аўтара: ...*пад рэдакцыяй былага рэдактара*...

С. 634. ...*ад вясны 1923 пачынае выходзіць тамсама і другі падобны часопіс*... — Недакладна. Першы нумар „Маладняка“

выйшаў паміж 15 жніўнем і 11 кастрычнікам 1923. Гл.: Гісторыя беларускай літаратуры. Том 2. Менск, 2002. С.780.

С. 635. ...*ахрышчанае* як „Літаратурная камуна“. — Недакладна. „Беларуская літаратурна-мастацкая камуна“ была створана ў верасні 1927.

С. 635. ...*пры гэтым тварэц гэны ледзь не развальвае канцальна й так ужо раськіваны дарэшты* „Маладняк“... — Так у Аўтара. Слова *раськіваны*, відаць, вытворнае ад *ківаць*.

С. 636. ...*адкрытага афіцыйнага прызнаньня*. — Як паказваюць архіўныя дакумэнты (Скарыніч, с. 35—36), пытаньне стварэньня адзінага Саюзу беларускіх пісьменьнікаў было пастаўлена Міхасём Чаротам і Міхасём Зарэцкім яшчэ ўвесну 1926 („Да пытаньня аб арганізацыі саюзу пісьменьнікаў Беларусі“ / / Савецкая Беларусь. 1926. 25 красавіка). Бюро ЦК КП(б)Б на закрытым пасяджэньні 1 ліпеня 1927 зацьвердзіла прапанову аддзелу друку ЦК аб стварэньні Ўсебеларускай фэдэрацыі савецкіх пісьменьнікаў. Аднак налета ЦК КПБ (б) вырашыў такі стварыць сваю „агентуру ў літаратуры“, і 29 лістапада 1928 яго бюро зацьвердзіла пастанову „Аб аб’яднаньні пралетарскіх пісьменьнікаў у зьвязку зь зьездам „Маладняку“: „Бюро ЦК лічыць асноўным і рашаючым у справе аб’яднаньня ўсіх групаў пралетарскіх пісьменьнікаў Беларусі стварэньне БелАППа, уваходжаньне яго ў ВАПП...“ Сама БелАПП узьнікла перадусім дзякуючы ўхваленай усебеларускім зьездам „Маладняку“ (25—28 лістапада 1928) яго рэарганізацыі. Яе першымі чальцамі былі Андрэй Александровіч, Анатоль Астрэйка, Пятрусь Броўка, Платон Галавач, Алесь Звонак, Аркадзь Куляшоў, Міхась Лынькоў, Рыгор Мурашка, Ян Скрыган, Паўлюк Трус, Мікола Хведаровіч і інш.

Паўвеку „Нашае долі“

Тэкст друкуецца паводле газэты „Беларус“ (Нью-Ёрк), 1956, № 57, дзе падпісаны *Н. Недасек*.

С. 639. ...*як „Грамадзкі зговар“*... — Адзіны нумар газэты „Змова“ быў падрыхтаваны ў Парыжы 10 ліпеня 1870 году і неўзабаве, 15 ліпеня, выдадзены ў Цюрыху (Швайцарыя). Нумар выйшаў на польскай мове; усьлед павінны былі зьявіцца аналягічныя выпускі на летувіскай і беларускай. Але распачатая 10 ліпеня 1870 году франка-пруская вайна абарвала на самым пачатку працяг выданьня, пакінуўшы будучым пакаленьням дасьледнікаў аспрэчваць пытаньне: дакладна на якіх мовах мелася выходзіць газэта?

Здаецца, першым у беларускамоўным друку звесткі пра яе падаў Базыль Белаказовіч. Усьлед за ім Адам Мальдзіс назваў „Zmowu“ адной з пасьлядоўніц „Мужыцкай праўды“. Найбольш падрабязна спыніўся на гэтым пытаньні Сьцяпан Александровіч, апраўдваючыся: „Беларускія дасьледчыкі–літаратуразнаўцы і гісторыкі пакуль што не зьвярнулі належнай увагі на вельмі цікавы факт — спробу стварэньня вольнага пэрыядычнага друку на роднай мове далёка па–за межамі Беларусі. Маецца на ўвазе польска–літоўска–беларуска–ўкраінская газета „Zmowa–Kuopos susitarimas–Hromadźki zhovor“.

С. Александровіч спрабаваў высьветліць, на якіх мовах мелася выходзіць „Zmowa“: на польскай, летувіскай, украінскай, як схільны былі ў свой час меркаваць расейскія дасьледнікі І.С.Мілер, І.С.Нарскі, складальнікі і аўтары камэнтароў капітальнага тому „Избранные произведения прогрессивных польских мыслителей“ (1958. Т. 3.), ці на польскай, летувіскай і беларускай? С. Александровіч прыняў апошняе меркаваньне, тым самым падтрымаўшы гіпотэзу польскіх дасьледнікаў друку. Ён даводзіў: „Ускосным чынам гэта думка пацьвярджаецца меркаваньнем выдаць украінскі дадатак. Паўстае заканамернае пытаньне: калі асноўны тэкст меўся быць на ўкраінскай мове, што для чаго тады плянаваўся ўкраінскі дадатак „З рук у рукі“?

Аднак тут можна паставіць контрапытаньне, таксама „заканамернае“: як можна плянаваць выдаваць па–беларуску газету з аўтарамі, якія ня ведаюць беларускай мовы? З трох выдаўцоў газэты ані сам рэдактар „Zmowy“, польскі пісьменьнік Юзаф Такаржэвіч (псеўданім Godi, 1841—1919), ані летувіс Ян–Антон Мядэкша мовай беларускай не валодалі. Трэці аўтар, рэвалюцыйны публіцыст–дэмакрат Уладзімер Ражалоўскі (1838—1876) паходзіў з Украіны. Менавіта праблема польска–ўкраінскіх грамадзка–палітычных стасункаў у Галіччыне і прысьвяціў ён свой артыкул „Землякам“, зьмешчаны на старонках „Zmowy“. У ім Ражалоўскі адназначна паставіў палякаў перад неабходнасьцю даць гэтак званым „былым польскім правінцыям“ права самастойна распараджацца сваёй зямлёй:

Хіба польскі народ... перапоўнены пачуцьцямі ўласнай годнасьці, спрабуючы скінуць маскоўскія кайданы і парваць сетку ўнутраных злоўжываньняў, атрымаўшы, нарэшце, зямлю, шматкамі якой да гэтага часу меў задавальняцца, стаўшы сапраўдным гаспадаром сваёй будучыні, захоча перашкодзіць атрыманьню гэтых правоў Украіне або Літве.

Дарэчы, прыводзячы гэтую вытрымку з аналягічнай зноскай на „Избранные произведения...“ С. Александровіч самастойна „пашырыў“ пералік: „...Україне, Беларусі або Літве“. Аднак увогуле дасьледнік досыць абачліва апэраваў усімі скупымі звесткамі па гэтай праблеме і прыйшоў да слушнай высновы:

У сувязі з рознымі поглядамі расейскіх і польскіх вучоных на „Змову“ трэба выказаць меркаваньне, што газэта мелася сапраўды асьвятляць актуальныя пытаньні грамадзкага жыцця Польшчы, Літвы, Беларусі і Украіны, але выдавалася, відаць, толькі на польскай мове, а розныя мовы прадстаўленьня толькі ў падзагалюку. Гэтай акалічнасьцю, магчыма, і тлумачыцца выданьне асобнага ўкраінскага дадатку.

Таму натуральна, што ў пазьнейшых дасьледаваньнях айчынных літаратуразнаўцаў, як бясспрэчны факт канстатавалася спроба зьяўленьня ў 1870-ым годзе беларускамоўнага дэмакратычнага выданьня, у энцыклапэдычных артыкулах міжволі пашыраўся пералік падзагалюкаў цюрыхскай газэты: „Zmowa-Kuopos susitarimas-Hromadźki zhowor“, „Саюз“, польска-літоўска-беларуска-ўкраінская рэвалюцыйная газэта“. Тым самым цалкам закрывалася праблематычнае пытаньне адносна намеру выдаваць „Zmowu“ і па-беларуску. На маю думку, такое стаўленьне — дачаснае. Пададзеная яркая старонка дэмакратычнага эміграцыйнага выданьня яшчэ не да канца прачытаная. І першы чым упэўнена загарнуць яе, неабходна далейшае вывучэньне з прыцягненьнем архіваў Парыжу і Цюрыху. — *Камэнтар Язэпа Янушкевіча.*

С. 639. ...*апошньяе больш выглядае на міт...* — Зьвестак пра выданьне не ўдалося адшукаць.

С. 639. ...*расейскіх моваю газэтай, наводля „Гоману“...* — Недакладна. „Гоман“ быў часопісам, а не газэтай.

Сацыялістычны рэалізм і ягоныя сучасныя аспэкты

Тэкст друкуецца паводле „Беларускага зборніка“ (Мюнхэн), 1956, кн. 5, дзе падпісаны *Ант. Адамовіч.*

Пакінутае паралельнае ўжываньне слоў *псэўдонім* і *псэўданімнасць*.

Захаванае напісаньне слова *вяршаліна*.

Захаванае ўжываньне словаўтваральных варыянтаў *марксыцкі* і *марксыстаўскі*.

Варыянтныя напісанні ўніфікаваныя на карысьць больш частотнага варыянту:

- 1) *ідэалізацыя і ідэялізацыя* замененыя на *ідэялізацыя*;
- 2) *характароў і характараў* — на *характараў*.

С. 644. *нямецкі марксысты Б. Райх*. — Бэрнгард Райх (Bernhard Reich, 1894—1972 (?)) быў левым інтэлектуалам, тэатральным крытыкам і рэжысэрам. Сябраваў з Вальтэрам Бэньямінам і асабліва блізка сьшоўся з Бэртольдам Брэхтам. Эміграваў у Савецкі Саюз у 1925 годзе. У 1934 годзе уступіў у Саюз савецкіх пісьменьнікаў. У 1929—1931 быў навуковым сакратаром тэатральнай сэкцыі Літаратурнага інстытуту пры Камуністычнай Акадэміі. Выбіраўся сапраўдным чальцом Акадэміі мастацтваў. У 1942—1943 г. працаваў у Ташкенце сакратаром Саюзу антыфашысцкіх пісьменьнікаў. У 1943 быў рэпрэсаваны, у студзені 1951 вызвалены дзякуючы заступніцтву Бэртольда Брэхта.

С. 645. *...ліст Энгельса да пісьменьніцы Маргарэт Гаркнэс...* — Маргарэт Гаркнэс (Harkness) (псэўданім — Джон Ло, John Law, 1825—1897) — ангельскі празаік. У 1880-я г. ненадоўга далучылася да сацыялістычнага руху. Аўтарка аповесьці „Гарадзкая дзяўчына“.

С. 648. *...наводля Авэрбаха ці Лібедзінскага* — Леапольд Авэрбах (1903—1939) — расейскі публіцыст. Галоўны рэдактар часопісу „На літаратурном посту“ (1926—1932), генэральны сакратар РАПП. Сваяк Якава Сьвердлава, швагор Генрыха (Еноха) Ягоды. Быў рэпрэсаваны.

Юры Лібядзінскі (1898—1959), расейскі пісьменьнік-фантаст. Быў адным з кіраўнікоў РАПП.

С. 649. *...прастадушны паэта Іосіф Уткін...* — Іосіф Уткін (1903—1944) — паэт, аўтар паэмы „Аповесьць пра рыжлага Мотэля“ (1925).

С. 653. *...ачышчаньня глядача...* — У Аўтара: *...ачышчаньня глядача...*

С. 653. *...напачатку 30-х год п'есе Афінагенава* — Аляксандар Афінагенаў (1904—1941) — аўтар п'есаў „Дзівак“ (1929), „Страх“ (1931), „Машанька“ (1941). Загінуў падчас нямецкага авіяналёту на Маскву.

С. 659. *Вядзець-жа гэта, нат у межках паўрэалізму, да іставетна праўдзівага вобразу сьняннышняга сярэдняга савецкага грамадзяніна...* — Так у Аўтара.

С. 661. *...міністра культуры Александрава*. — Маецца на ўвазе Георгі Аляксандраў (1908—1961), які ў 1954—1955 г. быў міністрам культуры СССР (вызвалены з пасады за „незабесь-

пячэньне кіраўніцтва міністэрствам“). Цікава, што пасля, у 1955—1961 г., Аляксандраў працаваў у Інстытуце філязофіі АН БССР загадчыкам сэктару дыялектычнага і гістарычнага матэрыялізму.

„Беларускае літаратурна-мастацкае згуртаваньне „Ўзвышша““

Тэкст друкуецца паводле „Беларускага зборніка“ (Мюнхэн), 1956, кн. 8, дзе падпісаны *Ант. Адамовіч*.

Захаванае аўтарскае ўжываньне формаў лічэбніка *абодва: абодва пісьменьнікі пачалі шукаць* (с. 681), *стараўся пагадзіць абодвы бакі* (тамсама), *абодвы дакумэнты выражаюць* (с. 685).

Захаваная неаднастайнасьць у перадачы цвёрдасьці-мякасьці [з] і [с]: *тэзіс*, але: *апазыцыя, русыфікацыя*.

Захаваны варыянтныя напісаньні: *афіцыйны ворган* (с. 696, спасылка 61), *галоўны орган* (с. 699, спасылка 69), *у афіцыйным органе* (с. 704).

Варыянтныя напісаньні ўніфікаваньня на карысьць больш частотнага варыянту:

- 1) *значэньне і значаньне* замененыя на *значаньне*;
- 2) *кантррэвалюцыя і контррэвалюцыя* — на *контррэвалюцыя*;
- 3) *пролетарскі і пралетарскі* — на *пралетарскі*;
- 4) *псэўданім і псэўдонім* — на *псэўдонім*;
- 5) *рэвалюцыя і рэвалюцыя* — на *рэвалюцыя*;
- 6) *супраць і супроць* — на *супроць*.

С. 673. ...дарэмна стараўся зьмясьціць свае першыя творы ў менскіх часопісах. — Як сьцьвярджае Ірына Багдановіч (Скарыніч, с. 162), „вершы У. Дубоўкі, дасланыя ім у 1921 г. ў газэту «Савецкая Беларусь» ... былі вернуты аўтару з адмоўнай заўвагай „Уладзісю Дубоўцы» аб тым, што надрукаваць вершы нельга, бо яны «ня маюць рытму і вытрывалай думкі», з адначаснай парадай лепш «пісаць прозу»“. Гл. таксама камэнтар да с. 838.

С. 674. ...пад псэўдонімам *Paulus* у часопісе „Вольны сьцяг“... — *Paulus* — псэўданім Паўлюка Каравайчыка.

С. 674. ...якога цяпер няма пад рукамі. — Верш „Імжа, і склізога, і прыкрая золь“.

С. 681. ...літаратурныя сілы ажыўленьства. — Ліст У. Дубоўкі ў Цэнтральнае бюро Ўсебеларускага аб'яднаньня паэтаў і пісьменьнікаў „Маладняк“ ад 26 красавіка 1926 сьведчыць, што „патрэбу разрыву“ з „Маладняком“ Дубоўка ўсьвядоміў пасля выхаду наступнага зборніка „Credo“ і яго „аглабельнай“ крытыкі ў тагачаснай прэсе. Ліст канчаецца высновай:

Што казаць далей? Зразумела, што гэтакія літаратурныя бандыты... не саромяцца сказаць, што Дубоўка чужы не кулацкі паэт і г.д. Я ня думаю разводзіць дыскусію зь безадказнымі асобамі, якія саромяцца выступіць у друку пад сваім іменем, а проста звяртаюся да Цэнтральнага Бюро „Маладняку“ з наступным запытаньнем:

Навошта гэта сыстэматычна праводзіцца цкаваньне мяне і маёй творчасці, чым гэта выклікаецца?

І ці збіраецца Цэнтральнае Бюро неадкладна даць у друку належнае аправажэньне гэтай злоснай клеветы і даносу, якія ўзвядзены на мяне?

Калі Цэнтральнае Бюро таксама салідарызуецца з памянёнымі поглядамі... прашу тады быць паступовымі да канца і прыняць пад увагу маю просьбу аб выхадзе са складу і арганізацыі і зь ліку супрацоўнікаў часопісі... Спадзяюся атрымаць адказ на працягу дзесяціх дзён (Тамсама, с.12—13).

С. 681. *Першым далучыўся да яго прэзіак Міхась Зарэцкі...*
— Неймаверна. У „Звароце групы паэтаў–маладнякоўцаў у бюро ЦК КП(б)Б з просьбай дазволіць стварэньне самастойнага літаратурна–мастацкага аб’яднаньня“, падпісаным У. Дубоўкам, Язэпам Пушчам, Кузьмом Чорным, А. Бабарэкам, Зьмітраком Бядулем і Кандратам Крапівой 26 траўня 1926 у Менску, адзначаецца антаганізм паміж імі і Міхасём Зарэцкім:

...[Кіраўнікі „Маладняка“] праводзяць форменнае цкаваньне тых выдатных маладых пісьменьнікаў, якія маюць „сьмеласьць“ не згаджацца зь іх поглядамі на мастацтва і г.д. Зарэцкі, напрыклад, на сходах і выступленьнях вінаваціць усіх нязгодных зь яго „поглядамі“ ў ідэялігічных вывіхах.

А. Александровіч ідзе яшчэ далей: нязгодных зь яго поглядамі ён ня толькі вінаваціць у контр–рэвалюцыі, але і палюхае фразамі: „Мы вас зьнішчым“ (канкрэтна — выпадак меў месца ў адносінах да Я. Пушчы на публічным сходзе).

А. Дудар спецыялізаваўся ў выступленьнях супроць т. Дубоўкі. Выконваючы дырэктывы сваіх „правадыроў“ і сам разыгрываючы „правадыра“, ён заняўся лячэньнем „ідэялігічна хворых“. Адзіны выхад са становішча мы бачым у стварэньні самастойнай літаратурна–мастацкай групы, у далейшым — літаратурнага кірунку. (Тамсама, с. 17).

С. 681. *...гэтая група канчальна пастанавіла адлучыцца.*
— Неймаверна. Ліст У. Дубоўкі ў ЦБ „Маладняка“ быў напісаны 26 красавіка 1926. Толькі пасля таго, як Дубоўка не дастаў

„адказ на працягу дзесяцёх дзён“, ён пачаў тварыць новую структуру. У сваім подпісе да „Зварот групы паэтаў–маладнякоўцаў у бюро ЦК КП(б)Б з просьбай дазволіць стварэнне самастойнага літаратурна–мастацкага аб’яднання“ ад 26 траўня 1926 ён спецыяльна зазначыў: „Падаў заяву адыхада з «Маладняка» 26.4.1926“. Пагатоў, „Зварот групы паэтаў–маладнякоўцаў...“ ня быў падпісаны ні Васілём Шашалевічам, ні таксама „цэлай чарадой наймалодшых паэтаў «Маладняка»“ — Трусом, Глебкам, Лужаніным і Дарожным.

С. 682. ...згодна з паданымі групай „Тэзісамі“. — Недакладна. Канчатковае рашэнне ЦК КП(б)Б прыняў 13 жніўня 1926 г.

С. 682. ...справаваў стаіца літаратурным крытыкам. — Яшчэ адно „пёмнае“ месца ў Адамовіча, згодна зь якім у 1926 г. ЦК КП(б)Б паставіў пры „Ўзвышшы“ камісарам Алеся Сянкевіча, а ў 1928 памяняў яго на Радзівона Шукевіча–Трацьцякова. (Пар. выказваньне на с. 696.: „Гэта, аднак, яму не ўдалося, і неўзабаве ён быў заменены іншым нацыянал–камуністам, Шукевічам–Трацьцяковым, блізкім да „Ўзвышша“. Дакумэнты літаратурнай камісіі пры ЦК КП(б)Б сьведчаць (Тамсама, с. 34—35), што ў 1926 пры абмеркаваньні асобы прадстаўніка ЦК пры „Ўзвышшы“ кандыдатура Сянкевіча нават не разглядалася (былі „намечаныя“ кандыдатуры Акуліка, Шукевіча–Трацьцякова і Ёсьпенскага). 6 верасня 1926 г. бюро ЦК КП(б)Б зацьвердзіла Шукевіча–Трацьцякова „прадстаўніком ад ЦК у літгрупу „Ўзвышша“.

С. 682. Пакуль ЦК усё яшчэ „вывучаў пытаньне“... — Зацьверджэньню рашэньня аб стварэньні „Ўзвышша“ папярэднічала чарада апаратных узгадненьняў. Вядомы шэраг дакумэнтаў, якія адлюстроўваюць працэс гэтага ўзгадненьня: пратакол паседжаньня бюро ЦК КП(б)Б ад 6 верасня 1926 пра зацьверджаньне Шукевіча–Трацьцякова „прадстаўніком ад ЦК у літгрупу «Ўзвышша»“; пратакол літаратурнай камісіі пры ЦК КП(б)Б ад 26 жніўня 1926, на якой быў зацьверджаны статут „групы «Ўзвышша»“; Рэзалюцыя бюро ЦК КП(б)Б ад 13 жніўня аб становішчы ўва Ёсебеларускім аб’яднаньні паэтаў і пісьменьнікаў „Маладняк“ („В устанавленні лініі партыі ў отношении товарищей, вышедших из „Молодняка“ и организующих свою группу, партия должна исходить главным образом из заявления их о готовности укреплять пролетарскую линию в литературе и работать под руководством партии“); адказ першага сакратара ЦК КП(б)Б А. Крыніцкага на зварот групы маладнякоўцаў у бюро ЦК КП(б)Б ад 26 траўня 1926 на імя А.Бабарэкі („Да-

рагі таварыш! На ліст групы паэтаў і пісьменьнікаў у бюро ЦК ад 26 траўня 1926 г. паведамляем, што ўход Вашай групы мажлівы на падставе прынцыпаў, аб якіх дамовіцеся з аддзелам ДВЦ ЦК КПБ“); пратакол № 41 закрытага пасяджэння бюро ЦК КП(б)Б ад 25 чэрвеня 1926; ліст старшыні Цэнтральнага бюро аб’яднання „Маладняк“ М. Чарота першаму сакратару ЦК КП(б)Б А. Крыніцкаму ад прычынах расколу ў аб’яднанні і ўтварэнні „Ўзвышша“ („Па-мойму, прычына расколу — асабістыя крыўды некаторых таварышоў з выйшаўшых. Затым... гэта — адмаўленне ад масавай арганізацыі, супраць палітасветнай працы, супроць увязкі працы літаратурнай з працай грамадзкай. Яны за арганізацыю 8–10 чалавек „таленавітых адзінак“. Безумоўна, ЦБ „Маладняка“ ў тым складзе, якое [які? — *Рэд.*] цяпер маецца, ніколі на гэта ня згодзіцца. Мы нічога ня маем супроць іх выдзялення... але бяром моцна курс на тое, каб іх зноў вярнуць у „Маладняк“, хоць бы частку выйшаўшых таварышоў, больш здаровую. Што тычыцца ідэалёгічнага разыходжання — мы яго ня бачым і аб гэтым нават не заікаемся...), і г.д. Але найважнейшым быў „Зварот групы паэтаў-маладнякоўцаў у бюро ЦК КП(б)Б з просьбай дазволіць стварэнне самастойнага літаратурна-мастацкага аб’яднання“, падпісаны У. Дубоўкам, Язэпам Пушчам, Кузьмом Чорным, А. Бабарэкам, Зьмітраком Бядулем і Кандратам Крапівой 26 траўня 1926 у Менску:

...У 1922—1923 гг., калі большасць маладых рэвалюцыйных пісьменьнікаў пачынала сваю працу, на камандных высотах літаратурных знаходзіліся пісьменьнікі старэйшага пакалення, т.зв. здраджэнцы [адраджэнцы? — *Рэд.*]. Ня ставячыся ваража да рэвалюцыйнай моладзі і яе ідэалаў, яны ў той час ня мелі да яе і вялікай прыхільнасці. Дзеля мэты: а) загартавання маладых пісьменьнікаў у пралетарскай ідэалёгіі; б) выяўлення новых мастацкіх сіл; в) правядзення належнае агітацыі ў масе чытачоў — была ўтворана літаратурная група, якая, пачынаючы ад 1924 г. атрымала назву „Ўсебеларускае аб’яднанне паэтаў і пісьменьнікаў „Маладняк“. Жыццё давало, што новае кіраўніцтва „Маладняка“, а менавіта тт. М. Чарот, А. Дайлідовіч-Дудар, А. Александровіч, А. Вольны і М. Зарэцкі [пастаўленых] задач ня здзейснілі. [Імі] беларуская пралетарская літаратура вядзецца не да росквіту, а да заняпаду... Праектуемая намі група ўтвараецца на грунце адзінай пралетарскай ідэалёгіі. Не абцяжараная філіямі, гуртамі і г.д. у складзе ўсяго 8—10 сяброў яна будзе лепш забяспечана партыйным кіраўніцтвам і дасць больш сталыя вынікі, чымся пры сучасным становішчы, і нэрвовых абставінах, у цкаванні. (Тамсама, с.13—35).

С. 683. *Тэксту гэтага дакумэнту няма пад рукамі.* — Поўны назоў дакумэнту: „Камунікат беларускага літаратурна-мастацкага згуртаваньня «Ўзвышша»“. У ім была таксама зьмешчана дэкларацыя палітычнай ляяльнасьці ўладам: „Мы ў сваёй літаратурнай дзейнасьці напорна ішлі і ідзём па пралетарскаму шляху разьвіцьця беларускай літаратуры, і з гэтага шляху ніякія зьлідні нас не саб’юць. Іншага шляху мы ня ведалі і ня мысьлім“. Падобная дэкларацыя была зьмешчана і ў „Тэзысах“: „Патрэбна, каб увесь сьвет пачуў, што жыве Беларусь работніцка-сялянская і што яна разьвіваецца і расьцьвітае нявіданым кветам пад кіраўніцтвам кампартыі ў Саюзе ССР“.

С. 685. *...апазыцыйнай да афіцыйнае палітыкі.* — Недакладна. Як сьведчаць фінансавыя дакумэнты, часопіс „Ўзвышша“ ніколі ня стаў фінансавана незалежным. Так, у 1928—1929 „гаспадарчым“ годзе даходная частка выданьня становіла 15 507 руб., зь іх субсыдыя ад СНК БССР сапраўды была мізэрнай — 300 руб. Але асноўным фінансавым донарам „Ўзвышша“ усё роўна заставалася дзяржава, якая давала датацыю празь Дзяржбанк (12 389 руб.). Даход ад рэалізацыі часопісу склаў 2 405 руб., з чаго вынікае, што яго самаакупнасьць сягала 13 %. (Гл. „Грашовая справаздача Літаратурна-мастацкага Згуртаваньня „Ўзвышша“ за 1928/29 гаспадарчы год // Тамсама, с. 107). У гэтым гаспадарчым годзе рэдакцыя выплаціла аўтарам някепскія ганарары: на іх было выдаткавана 6085 руб., тым часам на друк часопісу — 6988 руб. На аплату рэдакцыйнага пэрсаналу пайшло 929 руб.

Згодна з Максімам Лужаніным, наклад „Ўзвышша“ сягаў 3 тыс. асобнікаў: „Які быў тыраж часопіса? Не менш за тры тысячы, дакладна не скажу. Мы мелі пазаштатных распаўсюджвальнікаў, яны працавалі за пэўны процант ад сумы падпіскі“ (Пра час „Ўзвышша“. Матэрыялы навуковых канферэнцый, узвышшаўскіх чытаньняў (Мінск. 1999—2002). Менск, 2002. С. 78).

С. 687. *...аўтар не зрабіў ніякага намаганьня зрабіць яе такой.* — Пар. ацэнку выпадаў Глыбоцкага, зробленую Бабарэкам у лісьце ад 30 чэрвеня 1927 году да Ўладзімера Дубоўкі, расейскамоўная копія якога легла на стол сакратару ЦК КП(б) В. Кнорыну:

Что касается того, что нас стараются всеми силами втянуть в дискуссию (Глыбоцкий опять вылезит со своим твяканьем уже на стр. «Польмя» и пробует бросить нам, что мы боимся дискуссии), то я считаю, что все на нас наскоки и нападки со стороны мол <одняковцев>

плюс Окуни и им подобных — имеют одну цель: тормозить культурный рост белорусской литературы и оторвать наше внимание от той творческой и критически-исследовательской работы, которая направлена нами для создания бел. прол. литературы. Они готовы совершенно отказаться от творчества и «повесить жалейку на дереве», как признался Дударь, заменив все это переводами и тем самым ограничив значение бел. литературы провинциальными рамками. Что это так, у меня есть некоторые данные из отрасли последних планов Ч<аро>та и печати насчет того, что «интернациональная» культура проглотит белорусскую вместо того, чтобы белорусской стать одним из звеньев интернационально-пролетарской» (Скарыніч, с.109).

С. 688. ...рэдактара афіццёзу „Савецкая Беларусь“ ... — Ігнат Шыпіла быў адказным рэдактарам „Савецкай Беларусі“ ў 1924—1925 г.

С. 690. ...якая мала арыентавалася ў беларускай мове й палітыцы. — Пар. рэпліку Бабарэкі ў лісьце да Дубоўкі ад 30 чэрвеня 1927 году, расейскамоўная копія якога легла на стол сакратару ЦК КП(б) В. Кнорыну: „Твой сборник «Наля» некоторых нервирует тем, что выдан в Москве (Тамсама, с.107)“. Сам Дубоўка быў схільны тлумачыць праблемы з публікацыяй зборніка „Наля“ прашукамі групы Ц. Гартнага:

Поўная (пэўная? — *Рэд.*) група пісьменьнікаў на чале з Ц. Гартным часткова ці поўнасьцю заняўшы кіраўнічыя пасады ў „Савец. Бел.“, „Полымі“, Дзяржаўным Выдавецтве, Наркамасьветы (Галоўмастацтва) атрымала магчымасьць рэгуляваць крытыку адносна сваіх твораў, друкаваць іх, уцёскаючы іншых пісьменьнікаў, чамусьці „няўгодных“ прэзэсу гэтай групы. Так, на працягу ўсяго часу Бел. Дз. Ва ўпарта не вылучала аркушаў бел. крытыку Адаму Бабарэку, пазбавіла магчымасьці друкаваць свае творы там Максіма Гарэцкага, Дубоўку (апошні змушаны быў выдр. апошні свой зборнік у Маскве, у Цэнтрыздаге). Гэта ж усё прымусіла Зьм. Бядулю і К. Чорнага, прынятыя да друку творы якіх „марынаваліся“, узьняць рашучы пратэст... (Тамсама, с. 75)

С. 697. Дубоўка зрабіў гэтую заяву ў беларускай балоне маскоўскае газэты чыгуначнікаў „Гудок“ (1927, № 114). — Цалкам выказваньне гучала так: „«Узвышша» ня думае парываць з грамадзка-асьветнай працай у магчымым для сябе кірунку“ (Пар. Конан Уладзімір. Баронячыся „пралетарскасцю“ // Скарыніч, с.112). Адамовіч тут адмыслова радыкалізуе яго, надаю-

чы яму выразную антыкамуністычную афарбоўку.

С. 698. ...зьмены назову *і ідэі трылёгіі, але ягоны ліст спацьніўся*. — Ліст дагэтуль не апублікаваны. Вядомы, аднак, ліст Пушчы да Бабарэкі ад 12 сакавіка 1928, дзе ён, наадварот, надзяляе апошняга правам на сур'ёзную рэдактуру яго паэмы: „Калі дзе ў паэме, на твой погляд, патрэбны будуць зьмены, папраўкі, дык, браток, зрабі так, як рабіў з урыўкамі «Песьні вайны»“ (Пра час „Узвышша“... С. 172).

С. 702. ...у першай рэдакцыі яны зваліся *Пачуцьцё і Развага*. — Пар. Дубоўкавы паказаныя ў справе „Саюзу Вызвалення Беларусі“ (Скарынч, с. 141—142):

... Это же сделано и делается теперь, насколько я могу судить походящим до меня газетам, в отношении моих лучших произведений „I пурпуровых ветразяў узьвівы“, „Штурмуецца будучыні аванпосты“. Первое объявление [объявлено? — *Рэд.*], например, против партии вообще, второе же против „коллективизации и против политики партии в области сельского хозяйства“.

Я человек не каменный. Я никак не претендую на 100 % по идеологической выдержанности. Но нельзя, невозможно представлять всю мою деятельность как деятельность враждебную Советской власти, политике партии; только какой-то хворью [можно?] объяснить эти попытки.

<...>

Работая над стихами, пересматривая свои творческие установки, что выразилось в поэме „Кругі“, в письме „Нарутавічанкі“, я столкнулся, как говорят, лбом с вопросом о взаимоотношении формы и содержания. Очень много людей повторяют формулу товарища Сталина „национальная по форме и пролетарская по содержанию“. Но я не слышал ни от одного человека, где грань между этим пролетарским содержанием и национальной формой, где правильный путь для гармоничного сочетания этих двух элементов. Мои сомнения, мои думы, мои предположения я изложил в поэтической форме в виде диалога двух героев — Чувства и Разума. Мое, Владимира Дубовки, чувство вступило в конфликт с моим, Владимира Дубовки, разумом. В результате — диалог, в результате поэма „I пурпуровых ветразяў узьвівы“. Если дать посмотреть все мои черновые записи, даже часть чистовых, можно увидеть, что эти герои так и назывались: „пачуцьцё“ и „розум“. Только впоследствии я заменил их на „лірык“ и „матэматык“ по тем соображениям, чтобы больше конкретизировать свою мысль. Короче говоря, я представил на суд общественности все свои сомнения, свою внутреннюю борьбу. Некоторые критики начали писать, что под математиком надо понимать Компартию, под

лириком — Дубовку. С тем же успехом эти критики могут поставить в графу „коминтерн“ и имена вождей пролетариата.

Я никогда не соглашался и не соглашусь с таким произвольным толкованием, протестовал в печати (письмо, отправленное в „Звязду“ в апреле 1929 г.). Кроме того, в 1930 году я закончил вторую часть этой поэмы, к сожалению не опубликованной до сих пор, которая положила бы конец всяким абсурдным расшифровкам. Подобная же судьба постигла вторую мою поэму „Штурмуўце будучыні аванпосты“. Эта поэма направлена в защиту коллективизации села. Свои личные взгляды на этот вопрос я изложил в специальном предисловии. И вижу теперь с изумлением, что опять же два героя — Кондуктор и Пассажир — отождествляются один с Компартией, а второй уже не с Дубовкой, а с „белорусским народом“...

С. 704. *Гэта быў першы ягоны выступ у друку...* — Лукаш Бэндэ пачаў выступаць у друку з 1925 году. Тут маецца на ўвазе яго надрукаваны ў „Савецкай Беларусі“ (5 і 6 красавіка 1929) артыкул „Навагодні настрой У. Дубоўкі, ці куды яны растуць («Узвышша» № 2 за 1929)“. Ілары Барашка 17 лютага 1929 апублікаваў у „Савецкай Беларусі“ паклёп „Інжынеры-канструктары“ з „Узвышша“, Рыгор Мурашка ў № 3 „Маладняка“ за 1929 г. — крытыку рамана творчасці ўзвышэнца Кузьмы Чорнага „Дык дзе ж зямля?“ (Па рамана К. Чорнага „Зямля“). Мікола Аляхновіч граміў ворагаў у „Слове на агульным сходзе Менскай філіі БЕЛАПП 22 лютага 1929“ (Маладняк. № 3. 1929). Публікацыя Алеся Гародні ня выяўлена. Апрача гэтага, адразу (7 красавіка) пасыла допісу Дубоўкі ў „Звязду“ ў ёй з’явілася адпаведзь яе супрацоўніка Д. Мірончыка „Куды ж гоняць ветры ветразі У. Дубоўкі“.

С. 704. *...пад загалюўкам „Супраць буржуазнай ідэялегіі ў «Узвышшы»“.* — Як сьцьвярджае Уладзімер Конан, публікацыя пад такой назвай у бібліятэках Беларусі ня выяўлена.

С. 705. *...ні ягоным сябром не дазволілі выступіць, не жаючы на пратэсты публікі.* — Дыскусія мела назву „Агляд і шляхі беларускай літаратуры“ і доўжылася два дні — 8 і 9 красавіка 1929. Апрача Дубоўкі, у ёй узялі ўдзел Кандрат Крапіва, Алесь Дудар, Мікола Аляхновіч і інш.

С. 705. *...яна дайшла навет да Платона Кержэнцэва...* — Платон Кержанцаў (сапр. прозьвішча Лебедзеў, 1881—1940) у 1928—1930 гг. быў намеснікам загадчыка агітпропадзелу ЦК Усесаюзнай КП(б).

С. 705. *...апошнім ягоным творам, што з’явіўся ў друку.* — Гл. камэнтар да с. 981.

С. 707. Далей, БелАПП патрабуе ад „Узвышша“ прызнання свайй памылкі. — Пар. ацэнку „выступлення“ Адамовіча Бэндэ (Скарыніч, с. 134—135):

Смерть поэта Труса была использована как случай для нападок на компартию.

В „Узвышша“ в своей статье „Паўлюк Трус“, кроме обливания собственной своей грязью действительно советского писателя, кроме поклепов на БЕЛАПП, Адамович возводит поклеп на представителя ЦК ЦК(б)Б, который выступил на похоронах П. Труса.

Вот что пишет Адамович, передавая как действительный факт: „И еще большее, чем обида охватывает все существо тогда, когда слышишь, как цинично говорят над свежей еще могилой:

— „Лихо его бери, Паулюк Трус памер, яго заменяць тысячы Трусоў... („Узвышша“) [У арыгінале: „І яшчэ большае, чым крыўда, апапоўвае ўсёй істотай тады, калі чуеш, як цынiчна дзярэцца над свежаю яшчэ магілай гэтая пасрэднасьць: „Лiха яго бяры, Паўлюк Трус памёр, яго заменяць тысячы Трусоў“... — *Рэд.*].

Представитель АПО ЦК КПБ говорил, как помнится, приблизительно следующее: „на смену Трусу придут тысячи новых поэтов из рабоче-крестьянской среды, разбуженных Кастрьчникам“...

В целях компрометации коммунистов, Адамовичу надо было добавить — „лихо его бери“.

Этим добавлением Адамович не только компрометировал отдельных коммунистов, но стремился доказать, что Компартия вообще относится к поэтам и писателям так, как будто они не заслуживают ничего лучшего, как только — „лихо его бери“.

БЕЛАПП тогда совершенно правильно поступил, оценив эту вылазку Адамовича, как антисоветскую.

С. 708. ...колькі малодшых сяброў стаялі за бескампрамісную апазыцыю. — Гэтую падзеленасьць „Узвышша“ на „правую“ і „левую“ часткі падкрэсьліваў у сваім даносе Бэндэ (Тамсама, с. 134):

Эта характеристика „Узвышша“ в основном правильна. Оно было и в правой части (Дубовка, Пуца, Бабареко, Жылко, Адамович, Купцевич) является не чем иным, как литературным агитпропом, комбайном белорусской нацдемовской контр-революции.

Фактом создания „Узвышша“, нац. демократическим творчеством, проповедью нац. демократических, буржуазно-реставраческих [sic! — *Рэд.*] идей... Бабареко, Адамович, Купцевич, Жилко, Дубовка, Пуца влияли на литературную молодежь, стремились оторвать ее

от социалистического строительства, противопоставить литературу пролетариату, сделать литературу оружием контр–революции. В этом отвратительном деле не последняя роль принадлежит Адамовичу.

С. 708—709. ...*Пушча й Бабарэка паехалі ў Маскву.* — Недакладна. Бабарэкі падчас калядных вакацыяў у Маскве не было, пра што сьведчыць высланы яму Дубоўкам з Масквы 29 сьнежня 1929 ліст. У ім апісваецца гісторыя „прызнаньня памылак“ і „каятаў“:

Справа не ў прызнаньні неіснуючых у нас памылак на агульнай лініі. У тым уся бяда наша, што мы вялі вытрыманую, чоткую пралетарскую лінію ў літаратуры, а прадстаўнікі ЦК (розныя Пановічы, Канакоціны ды інш.) балталіся як барановы муды між ног нацыянал–дэмакратаў (Цішкі etc.). У тым уся і бяда наша: „трэба было ўмазацца“, як казаў пісар валасны. А мы не захацелі мазацца, а мы змагаліся супроць рознай антыпартыйнай, антыпралетарскай пошкудзі, якая цалкам збанкрутавала. Больш: няёмка нас зачыніць за ўсё гэта. Дык вось нам прапануюць: прызнайце, што ваша лінія памылковая. Як толькі мы прызнаем гэта, нам адразу, не чакаючы ні хвіліны, які Функ перадавіцу напіша: „Даўно трэба было зачыніць гэту публіку, а да гэтага часу не вызнавала свае памылкі. Цяпер зачыняем і іх“. Выключна для гэтага патрабуюць ад вас „прызнаньня“ „памылак“, бо ўсе ведаюць, што ніякіх такіх асаблівых памылак не было. А чаго ж апалчыліся на Фэльку [Жупцэвіча — *Рэд.*]? Гэта проста жаж нейкі дайсьці да такой подласьці, як дайшлі Цішкі да Алесі Ад[амові]чы з „лістамі“. І Бядулю паківалі, каб далучыўся да іх. Што ж, няхай далучаецца. Вам ня трэба ламаць сабе галаву. Самым афіцыйным парадкам пашліце ў ЦК тую рэзалюцыю, а копію дайце ў Галоўліт, каб дазволіў выдрукаваць у часопісі. Не папушчайцеся ні на [ёту], бо заўтра будзе рад. Узв. [? — *Рэд.*] які–небудзь Функ ці Жандарчук які. Няхай лепш зачыняюць. Памятай, што лепш зачыніць, чым глядзець пасья, як орган пралетарскай думкі будуць перарабляць у нацыянал–дэмакратычны орган. Больш цяжка будзе глядзець. Калі ўсё гэта не задаволіць, тады напішыце другую рэзалюцыю, у якой пастаўце вось што:

ПАСТАНОВА

1) Узвышша арганізавалася тады і тады, для такой вось мэты (з нашай дэкларацыі і статуту). Але, на вялікі жаль... (Тамсама, 78).

С. 709. ...*і ён вінаваціўся ў змове зь беларускімі „нацыянал–*

фашыстымі“ за мяжой. — Як вынікае з Дубоўкавага ліста ад 29 сьнежня 1929, гэта была не адзіная лінія дыскрэдытацыі Куп-цэвіча:

Паскок на Фэльку вельмі паказальны. Напрыклад, як ён тлумачыць і як гаворыць здаровы сэнс, Фэлька назваў „жыдам“ Зарэцкага, які езьдзіў за межы, а Цішка з Ал. Адам., перакручваючы, і пішуць у сваім артыкуле, што Куп[цэвіч] меў на ўвазе Бядулю, які і не пакратаўся зь Менску. Або тое, той меў за „рыжэга“ Пігулеўскага, сваяка цішак, перакручваюцца на Крыніцкага. Чаго далей ісьці: — Справа ясна! Збанкрутаваўшыя нацыянал-дэмакраты ідуць на ўсё (Тамсама, с. 79).

С. 710. ...зьявілася ўва ўсіх беларускіх газетах 3 лютага 1930 г. — Поўны назоў „Пастанова беларускага літаратурна-мастацкага згуртаваньня «Ўзвышша» аб палітычных памылках у літаратурна-публіцыстычнай творчасьці“ (прынятая 12 студзеня 1930).

С. 711. *У сакавіку 1930 г. быў інсцэнізаваны працэс СВУ...* — Судовы працэс па справе СВУ трываў з 09.03.1930 да 19.04.1930. Вырокі былі абвешчаныя 19.04.1930.

С. 711. *...якога ўзялі хворым з ложка ў канцы чырвеня...* — Недакладна. Жылка быў арыштаваны 18 ліпеня 1930. Наконт датаваньняў арыштаў гл. таксама камэнтар на с. 997.

С. 712. *...былі высланыя на пяць год...* — Дзесяць гадоў канцлягераў атрымалі Зьміцер Баліцкі, Антон Баліцкі, Алесь Адамовіч і Пётра Ільлючонак.

С. 713. *Жылка памёр ад сухотаў 1 сакавіка 1933 г.* — Парліст Сяргея Рукавішнікава да Адама Бабарэкі (Скарыніч, с. 143):

2/VII. 33 г.

Уважаемый А.А. Бобореко!

Владимир Адамович Жилко квартировал в нашем доме. В живых его нет, он умер 1-го марта. В 12 ч. дня еще позавтракал, в 2 ч. впал в забытие и в 7 ч. скончался. Умер от туберкулеза. Похоронен на уржумском кладбище. До последней минуты он о смерти не мыслил, ожидал, что как только делается теплее, он поедет в Крым, т.к. он был освобожден от надзора. Похороны были торжественные, по теперешнему порядку с музыкой, провожали друзья педагоги. За большим ухаживала моя жена-старушка и в последнее время при нем были постоянно сотоварищи и доктора. Из родных не было никого. Имущество до сих пор хранится у нас. О смерти извещена мать и от нее есть ответ. Ожидаем приезда брата.

С. 713. *...Бабарэка памёр у 1937 г., пасья новага арышту...*

— Адам Бабарэка памёр 10 кастрычніка 1938 году.

С. 713. ...паэме „Хвядос Чырвоны Нос“. — Апрача паэмы „Хвядос — Чырвоны нос“, Крапіва напісаў вялікі артыкул „Узвышша“ на новым шляху“, у якім між іншага абвінаваў кіраўніцтва „Ўзвышша“ і асабіста Кузьму Чорнага ў тым, што яны не крытыкуюць твораў А. Бабарэкі — „мешаніну «марксысцкай» фразы і ідэалістычнай сутнасці, якія накіраваны галоўным чынам на тое, каб выхваляць самае ідэалігічна шкоднае, што было ўва «Ўзвышшы» — творчасць У. Дубоўкі і Я. Пушчы“ (Узвышша. 1931. № 1. С. 124).

С. 713. ...*Нацдэмаўшчына, замаскаваная марксысцкай фразай...* — Артыкул меў падзагалолак: „Пра літаратуразнаўчую працу А. Бабарэкі“.

С. 714. ...*былі арыштаваныя Дарожны, Кляшторны й Васіль Шашалевіч...* — Васіль Шашалевіч другі раз быў арыштаваны ў 1937.

С. 714. ...*Кузьма Чорны таксама арыштоўваўся, але быў выпушчаны.* — Кузьма Чорны быў арыштаваны 13 кастрычніка 1938 і выпушчаны 8 чэрвеня 1939.

С. 714. *Наступная чыстка, у 1939 г.* — Клясыфікацыя Адамовіча ў цэлым супадае з падыходам сучаснага даследніка сталінскага тэрору супраць беларускай інтэлігенцыі Леаніда Маракова (Маракоў Леанід. Не толькі пра дзве з тых самых начэй // Пра час „Узвышша“... С. 46—50). Апошні, праўда, вылучае яшчэ адну, пасляваенную чыстку беларускіх пісьменьнікаў, пад якую лучылі Мікола Байкоў, Тодара Лебыда, Лявон Случчанін і інш. Усяго з 370 пісьменьнікаў, якія выступалі ў беларускім друку 1920 і 1930–х, былі рэпрэсаваныя каля 300 чалавек, г.зн. больш за 80%.

С. 714. ...*што засталіся на волі, загінулі ў часе гэтага пэрыяду.* — Калі Адамовіч меў на ўвазе Дубоўку або Пушчу, то цвёрджаньне гэтае беспадстаўнае.

С. 714. ...*згінуў у 1941 г., уцякаючы ад гітлераўскае акупацыі...* — Зьмітрок Бядуля памёр у казахстанскім Уральску, з чаго можна зрабіць выснову, што савецкія ўлады такі памаглі яму эвакуавацца.

Да 40-годзьдзя Купалавага антыбальшавізму

Тэкст друкуецца паводле „Беларускага зборніка“ (Мюнхэн), 1958, кн. 9, дзе падпісаны *Ант. Адамовіч*.

С. 716. ...*на матыве родзічагубства (парыцыду)...* — Так у Аўтара. Ніжэй у цытаце зафіксаванае напісаньне *патрыцыд*

(бацькагубства).

С. 721. ...*А. Вазіла — урачыста прагаласіў...* — Аляксандар Вазіла (1888—1937, загінуў у следчым ізалятары Уладзіміра) у 1918 быў рэдактарам часопісу „Чырвоны шлях“.

С. 722. *Нат „наўчоны“ з „абласьнікоў“, М. Сабалеўскі...* — Памылкова. Маецца на ўвазе маецца на ўвазе юрыст Зьміцер Сабалеўскі (1886—1961).

С. 722. *Зрэшты, у нападах на незалежнікаў не аставаўся тады й успамінены ўжо Цішка Гартны ў сваёй „Дзяньніцы“, глузуючы ў выдаваных за „сатыру“ прымітыўных вершаваных пашквілях з таго...* — Так у Аўтара. Магчыма, замест *глузуючы трэба галузуючы*.

С. 722. ...*з прэзэсам Варонкай*. — Так у Аўтара.

С. 725. спасылка 26. ...*аднаўленьне апошнім свае творчасьці па двугадовым перапынку...* — Так у Аўтара.

С. 726. ...*рэгаваць на гэткія прарывы й выявы...* — У Аўтара: *прорывы*.

Супраціў саветызацыі ў беларускай літаратуры (1917—1957)

Тэкст друкуецца паводле кнігі: Антон Адамовіч. Творы. Нью-Ёрк: Беларускі Інстытут Навукі й Мастацтва, 2003.

Зьмякчэньне згчных [з], [с] перад мяккімі заднеязгчнымі не пазначаецца: *скіраваны, схільнасьць, з кірункаў* і пад.

Захаваныя словаўтваральныя варыянты: *натураграфічны і натураграфаваны*.

Захаванае аўтарскае напісаньне прозьвішча *Пілсудскі*.

Адметнай правапіснай рысай працы зьўляецца перадаваньне на пісьме яканьня. Пераход [э] у [я] пасля мяккіх згчных пазначаецца толькі ў першым складзе перад націскам, напр.: *бязродны, ня быў, ня кажучы*, але: *безумоўны, не было*.

Пры перавыданьні праведзены шэраг граматычных зьменаў, напр.: *Чаротавыя „босья“* (у Аўтара: *Чаротавы „босья“*), *Эўрыпідавыя „Бакханкі“*, (у Аўтара: *Эўрыпідавы „Бакханкі“*), *Чаротавы дух* (у Аўтара: *Чаротаў дух*).

Пры перадруку захаванае ўжываньне некаторых нехарактэрных словаў і словазлучэньняў, напр.: *абвяргаць, абрушаны, аб'явіць* у значэньні „абвясціць“, *адмена, воінскі, вопыт, гісторыка-літаратурны, званьне ў значэньні „годнасьць“*, *зьвергнуты, намечаны, непрымірымы, нецярпімы, падаўляцца, падвергнуцца, палітыка-грамадзкі, правіць* у значэньні „кіраваць“, *прайшоўшы, прасачыцца, прасушка, прымаць*

меры, прымяніць, прысест, прытча, рускі, сьвяшчэнны, удзяляць увагу, усьмірэньне, чэсны, ярасна і інш.

Варыянтныя напісаньні ўніфікаваньня на карысьць больш частотнага варыянту:

1) *дасьледаваньне і дасьледаваньне* замененыя на *дасьледаваньне*;

2) *гьмн і гімн* — на *гімн*;

3) *матарыял і матар'ял* (і вытворныя ад іх) — на *матар'ял* (і вытворныя ад яго);

4) *сваеасаблівы і своеасаблівы* — на *своеасаблівы*;

5) *сьведчаньне і сьветчаньне* — на *сьветчаньне*;

6) *фронце і фроньце* — на *фроньце*.

Таксама былі праведзеныя лексычныя замены:

1) *аб'яўленая* заменена на *аввешчаная*;

2) *адазваць* — на *адклікаць*;

3) *адмячалася* — на *адзначалася*;

4) *ветэран* — на *вэтэран*;

5) *Евангельле* — на *Эвангельле*;

6) *лексіка* — на *лексыка*;

7) *міфалягічны* — на *міталягічны*;

8) *накіраванасьць* — на *ськіраванасьць*;

9) *па поваду* — на *наконт*;

10) *пераказ* — на *пераклад*;

11) *перастроіца* — на *перабудавацца*;

12) *разьдзяліліся* — на *падзяліліся*;

13) *раздуваць* — на *разьдзьмуваць*, а таксама *раздуты* — на *разьдзьмуты*;

14) *субьседнік* — на *суразмоўца*;

15) *тыпу* — на *киталту*;

16) *уезд* — на *навет*.

С. 767. *...пасыўна-пэсьмістычнай... — У Аўтара: ...пасывістычна-пэсьмістычнай...*

С. 777. *...„мадон“ Максіма Багдановіча... — Так у Аўтара.*

С. 779. *Літаратурная творчасць К.М. Міцкевіча. Масква, 1926, с. 26—50. — Публікацыя не адлюстраваная ў біябібліяграфічным слоўніку „Беларускія пісьменьнікі“.*

С. 780. *Жылка быў эмігрантам з Заходняй Беларусі. — У Аўтара: Жылка быў эмігрантам з Захаду.*

С. 793. *Заграць сьвету ў дружны хор... — У арыгінале „Зайграем“.*

С. 799. *Для беларускай адраджэньцкай паэзіі гэта была стра- та, раўназначная ўтраце Максіма Багдановіча ў 1917 годзе. — Так у Аўтара.*

С. 847. *Часаніс аказаў значнае ўздзеянне на ўсю плынь „ажыўленства“ і стымуляваў ейнае развіццё. — У Аўтара: ...стымуляваў ягонае развіццё.*

С. 858. Згадваецца кніга Якуба Коласа „На прасторы жыцця“. Гл. камэнтары да працы „Да мюнхэнскага выдання паэмы „Новая зямля“ Якуба Коласа“.

С. 859. ...у артыкуле „*Шляхі беларускай інтэлігенцыі*“, які адкрыў дыскусію ў гэтым пытанні. — У строгім сэнсе ніякай дыскусіі ня выйшла. Пасля публікацыі артыкула Паўла Трамповіча бюро ЦК КП(б)Б 22 кастрычніка 1925 г. прыняло пастанову „Аб газэце „Савецкая Беларусь“. Яе рэдакцыя асуджалася за „ператварэнне газэты ў орган, які гаворыць ад імя беспартыйнай інтэлігенцыі“ і зьмяшчэнне „без узгаднення з партыйнымі органамі і без аніякай агаворкі ад рэдакцыі“ Трамповічава артыкула. Гэтай-жа пастановай рэдактар „Савецкай Беларусі“ Ігнат Шыпіла быў зняты з пасады. Ад рэдакцыі было запытана апэратыўна апублікаваць водпаведзь на артыкул Трамповіча, папярэдне „ўзгадніўшы яго з аддзелам друку ЦК“. Водпаведзь з’явілася ў „Савецкай Беларусі“ 29 кастрычніка пад назвай „Далейшыя шляхі беларускай інтэлігенцыі“ (Гл. Платонаў Р.П. Беларусь у міжваенны перыяд. Старонкі палітычнай гісторыі ў святле архіўных крыніц. Менск, 2001. С. 107—108).

С. 873. ...*прэцэдэнт з украінскім згуртаваньнем „Валлітэ“... заснаваным у сьнежані 1925 году... — У Аўтара: ...прэцэдэнт з украінскім згуртаваньнем „Валлітэ“... заснаванае ў сьнежані 1925 году...*

С. 875. ...*які пасьлей спрабаваў сябе ў літаратурнай крытыцы. — Гл. камэнтар да с. 682.*

С. 895. ...*разгорнутага ў цыклі... — У Аўтара: ...разгорнутага ў цыклю...*

С. 895. ...*як звычайна ў бальшавіцкай крытыцы, вельмі разьдзьмутая... — Пар. трактоўку самога Пушчы ў лісьце ў ЦК КП(б) Б ад 25 студзеня 1928:*

Сабака Жэк, які ўпамінаецца ў лістох, гэта сапраўды існуючы сабака, і якога жыццёвы лёс спаткаў такі, як я напісаў у лістох: быў бежанцам, потым застаўся ў майго бацькі, а цяпер бацька яго прагнаў, пакінуў сабе ад яго сына — таксама такога ж Жэка (Пра час „Узвышша“... С. 164).

С. 897. ...*нумару гэтага, нажаль, няма пад рукамі. — Пар. надзвычай праніклівую ацэнку ўзьніклай сытуацыі самім Пушчам у лісьце да Бабарэкі ад 25 студзеня 1928:*

Не было ў мяне яшчэ гэткага гадкага настрою, як сягоньня. Прачытаў я артыкул Сянкевіча, які друкаваўся ў „Зьвязьдзе“ за нядзелю. Мне думаецца, што зараз нехта ўввойдзе ў мой двухкватравы пакой і скажа — зьбірайся. Іншае мне думацца і ня можа, бо ж я па Сянкевічу ня толькі кулак, але і контррэвалюцыянер.

Мне ўсё здаецца, што Сянкевіч стаіць нада мной зь вялізнымі капцюрамі і выдзірае з грудзей маіх сэрца, жыцьцё.

Няўжо я сягоньня і праўда такі праступнік? Мне думаецца, што нехта адлічвае на чотках мае гадзіны... (Тамсама, с. 161).

С. 899. *Быў выдрукаваны ўва „Ўзвышшы“...* — У Аўтара: *Быў выдрукаваны ўва „Ўзвышша“...*

С. 900. *Тады для паслугаў...* — У арыгінале да услугаў.

С. 902. *...наводле канфідэнцыяльнага прызнаньня паэты, па сугучнасьці са словам „тэрор“ — „о тэрор!“...* — У лисьце да А. Бабарэкі, напісаным адразу пасля заканчэньня паэмы (12.03.1928), Пушча прызнаецца, што спачатку хацеў даць гэтаму пэрсанажу іншае „прамовістае імя“ — Цугліч:

Паэма, як убачыш сам, з часоў нямецкай акупацыі, можа лепш было б гэту прыметку паставіць у дужках да места — 1910 [1918? — *Рэд.*]; адным словам, зрабі, браток, так, як лепей. Прозьвішча Цугліч прышлося замяніць бліжэйшым да нямецкага — Отэртн [Отэра? — *Рэд.*], яно мне здаецца больш падыходзячым за першае. (Тамсама, с. 172).

У лисьце ад 28 студзеня 1928 Пушча ўдакладніў:

„Цень Консула“ ў мяне яшчэ ня скончана: напісана ўсяго ўступная частка і першая песьня — радкоў дзевьсьце з чымсь; вядома, урыўку зьмяшчаць няма сэнсу, лепш ужо ў другім нумары зьмясьціць поўнасьцю, — адчуваю, што закончу так к сакавіку. Дарэчы зазначу — імя і прозьвішча Консула Юлій Цугліч, цікава ведаць, як яно адпавядаць будзе герою ці не? (Тамсама, с. 165—166).

С. 903. *...ўсіх здраднікаў злосных выдаць на шпальтах.* — У арыгінале „я выдам на шпальтах“.

С. 905. *...запраўды вялося ўжо працяглы час.* — У першым нумары за 1928 г. насыценай газэты пэдагогічнага факультэту БДУ „Кузьня асьветы“ быў зьмешчаны фэльетон Снацкага і Іофэ „Фрагменты из жизни 2-го курса литературного отделения“, у якім маладым пісьменьнікам закідаўся нацыяналізм („всюду и всегда говорят по-белорусски“), асабістая нясьціп-

ласць і г.д. Ганіўся і іх папярэднік Максім Багдановіч („разочарованный интеллигент“, „хлюпик и нытик“, „чахоточный поэт“).

С. 905. ...*такі ліст ня мог-бы зьявіцца ў афіцыйным друку.* — „Ліст трох“ ня меў характару сплянаванай акцыі, пра што сьведчаць тлумачэньні тагачаснага рэдактара „Савецкай Беларусі“ Міхася Чарота партыйнаму кіраўніцтву. Тлумачачы сакратару ЦК КП(б)Б Івану Васілевічу, чаму публікацыя ліста не была ўзгоднена з ЦК КП(б)Б, Чарот адказаў: „Калі б я прыйшоў у ЦК узгадняць, то ліст не дазволілі б друкаваць“. У дзень публікацыі ліста ў „Савецкай Беларусі“ сакратарыят ЦК КП(б)Б абвесьціў Чароту строгаю вымову з папярэджаньнем, а расьсьледаваньне справы было перададзена ЦК КП(б)Б (Ількевич Н.Н., Платонов Р.П. Александр Ульянов и версия НКВД об антисоветском подполье в СССР. Фальсификация органами НКВД уголовных дел в 1937—1938 гг. Минск, 1997. С. 57).

С. 905. *І хоць іхны ліст не пайшоў далей студэнцкага сходу...* — „Мы распэньваем гэтыя факты як выразнае праўленьне тэндэнцыяў вялікадзяржаўнага шавінізму, змаганьне супраць якіх ёсьць абавязак кожнага пралетарскага студэнта, а беларускага пісьменьніка-студэнта ў асаблівасьці. Аднак той мэтад «барацьбы», які ўжылі вышэйзгаданыя таварышы, ня можа намі распэньвацца як мэтад, годны пралетарскага студэнцтва. Уход з унівэрсытэту ёсьць капітуляцыя перад труднасьцямі ў справе беларусызацыі і пралетарызацыі БДУ — капітуляцыя перад чарговай вылазкай клясавага ворага“ (Цыт. за Платонаў Расціслаў. Палітыкі. Ідэі. Лёсы... С. 128).

С. 905. *Як адзначылася вышэй...* — Так у Аўтара.

С. 905. *Савецкая Беларусь, 4 сьнежня 1928, № 278.* — Згодна з Р. Платонавым, артыкул „Пралетарскае студэнцтва БДУ дае адпор нацыянал-шавіністам“ быў апублікаваны 7 сьнежня 1928 г.

С. 908. ...*расчулілі нават суровага Бэндэ...* — У Аўтара: ...*расчулілі нават суровага Бэнду...*

С. 910. ...*група маладых паэтаў пакінула „Маладняк“ у травені 1927 году...* — Недакладна. Зварот у ЦК КП(б)Б па дазвол на вылучэньне з „Маладняка“ ў „самастойную арганізацыю“ з уласным друкаваным органам быў скіраваны 29 красавіка 1927.

С. 911. ...*Літаратурная камуна*“... — Гл. камэнтар да с. 635.

С. 911. ...*пачала выдаваць зь лістапада 1927 году свой часопіс „Росквіт“.* — Першы нумар „Росквіту“ выйшаў у сьнежні 1927.

С. 912. ...*пакінулі „Маладняк“ зімой 1927 году...* — Міхась

Чарот, Міхась Зарэцкі, Алесь Дудар і Андрэй Александровіч 16 сьнежня 1927 скіравалі заяву ў ЦК КП(б)Б аб выхадзе з „Маладняка“ і далучэньні да „Польмя“.

С. 913. ...*пра што гаварылася ў папярэдніх частках гэтай працы.* — У Аўтара: ...*пра што гаварылася ў папярэдніх частках* кнігі.

С. 917. ...*апублікаваных ананімна, быў Уладзімер Дубоўка...* — Маецца на ўвазе верш У. Дубоўкі „На ўшанаваньне новага падзелу беларускай зямлі“, апублікаваным пад псеўданімам „Янка Крывічанін“ у віленскім часопісе „Беларуская культура“ (1927, № 1).

С. 918. *Мы за чужых — праклёны роём...* — У публікацыі У. Міхнюка: „Мы за чужых праклёны роім“.

С. 919. ...,*не пасылаць да яго больш такіх дурняў*“. — Найбольш пацьверджаньняў гэтай вэрсіі ёсьць у матэрыялах допытаў Аляксандра Ўльянава (1931 г.), але нават яны не дазваляюць беззасьцярожна прыняць вэрсію Антона Адамовіча. Пар.

...Отношение ко мне было такое, что старались подчеркнуть свою лояльность даже „зубры“. Когда т. Василевич обнаружил стихотворение „Пасеклі наш край папалам“ и передал его [Раману] Пилляр, указав предполагаемого автора. Пилляр поручил мне проверить и с своей стороны, и когда я обратился к Купале при ближайшей встрече — с укором — тот обиделся, заявив, что он может быть недовольным тем или другим, но таких вещей не делает и сразу же назвал автора — А.Дударя. (Гл. Георгій Колас. Карані міфаў... С. 269—270; Платонаў Расціслаў. Палітыкі. Ідэі. Лёсы... С. 302.)

Ускосным сьведчаньнем таго, што гісторыя з гэтым Дударовым вершам не была такой простаю, было падвышэньне пасыля яго высылкі стыпэндый Наркомасьветы яго жонцы Натальі Вішнеўскай з 20 да 45 рублёў.

Наагул, гэтая трактоўка Адамовіча не пацьвярджаецца дакумэнтальнымі крыніцамі, зьмешчанымі ў кнізе Ўладзімера Міхнюка „Арыштаваць у высылцы. Дакумэнтальны нарыс пра Алесь Дудар“ (Менск, 1996).

С. 919. ...*пераправіў за мяжу зробленую заранёў копію вершаў Дудара...* — У Аўтара: ...*пераправіў за мяжу зробленую зараней копію вершаў Дудара...*

С. 919. ...*быў выдрукаваны віленскім часопісам „Беларуская культура“.* — Цьверджаньне не адпавядае сапраўднасьці.

С. 924. ...*вядомага прафэсара Міхайлу Пятуховіча.* — Пацьверджаньнем гэтай трактоўкі можа быць факт, што тагачасны

камуністычны прапагандыст Алесь Сянкевіч пазнаў сябе ў вобразе доктара Хамялевіча. Пар. яго студзенскую 1931 году заяву ў парткалегію ЦКК КП(б)Б: „... На мяня нацдемы и смотрели, как на агента ГПУ — не даром я в романе (фашистском) М. Зарецкого «Кривичи» изображаюсь как изменник белорусскому делу, как провокатор (конечно, для них), в лице доктора Хамелевича“ (недакладна, маецца на ўвазе „Хамелевіча“; Платонаў Расціслаў. Палітыкі. Ідэі. Лёсы... С. 312).

Пар. таксама ацэнку Ўладзімера Затонскага ў запісцы „Наблюдения и замечания из области национальной идеологии“ (1929):

Твор гэты [раман „Крывічы“. — *Рэд.*] больш публіцыстычнага, чым мастацкага характару. Аўтар у гэтым творы выказвае ў адкрытую сымпатыі нацыяналістам, якія ставяць найвышэй сваю „бацькаўшчыну“, зьдзекуюцца зь беларусізацыі, як сродку падману і эксплюатацыі народных мас, зьдзекуюцца зь беларусаў, якія праводзяць лінію партыі, і заадно, вельмі пераканаўча, як яму здаецца, вуснамі свайго героя аргумэнтую супраць калектывізацыі сельскай гаспадаркі. Дарэчы кажучы, некаторыя пэрсанажы раману маюць партрэтнае падабенства зь некаторымі беларускімі работнікамі, а герой, які апатчаецца супраць калгасаў, вельмі падобны да былога наркома земляробства, які сапраўды праводзіў курс на моцнага гаспадара-хутараніна. Далейшае друкаваньне Галоўлітам затрымана (Платонаў Расціслаў. Лёсы... С. 75).

С. 924. *Сучасьнікі лёгка пазнавалі... у вобразе Лявона Камягі — палітычнага эмігранта, маладога паэту Алеся Салагуба... у вобразе Кураўкевіча — вядомага прафэсара Міхайлу Пятуховіча. — У Аўтара: Сучасьнікі лёгка пазнавалі... у вобразе Лявона Камягі — палітычнага эмігранта, маладога паэты Алеся Салагуба... у вобразе Кураўкевіча — вядомага прафэсара Міхайлы Пятуховіча.*

С. 927. *...канфлікт між „піянэрскім правадыром“ Вовачкам Пенкіным... — У Аўтара: ...канфлікт між „піянэрскім правадыром“ Вовачкай Пенкіным...*

С. 928. *...выдрукаваў спэцыяльны артыкул, які выклікаў нараканьні савецкіх крытыкаў. — Асноўныя прэтэнзіі „партыі“ да Э. Жылуновіча пацягнуў за сабой яго артыкул, апублікаваны ў наступным годзе — „20 год назад (успаміны зь мінулага)“. Пастановай бюро ЦК КП(б)Б ад 27 чэрвеня 1929 г. ён быў абвешчаны шкодным, а яго аўтар быў зняты з пасады рэдактара „Польмя“. На яго месца быў прызначаны Аляксандар Ульянаў безь зьмяшчэньня яго прозьвішча ў ліку рэдакцыі часопісу*

„Польмя“.

С. 943. ...*першая публікацыя ў друку*... — Цвёрджаньне не адпавядае сапраўднасьці. Першая публікацыя Бэндэ датуецца 1925 г.

С. 948. ...*1929 году „Сьнежаньская сьвежасьць“*... — Цыкль быў створаны ў 1928 г.

С. 962. ...*ля выдрукаваў ні слова*. — Гл. камэнтар да с. 457.

С. 966. ...*праціўнікі „Ўзвышша“ цешыліся*... — Магчыма, сьцішыліся.

С. 967. ...*да выключэньня яго з камуністычнай партыі ў сьнежані 1929 году*. — У пастанове бюро Фрунзэнскага райкому КП(б)Б Менску за 12 сьнежня 1929 значыцца, што Зарацкі быў выключаны з партыі выключна за „Падарожжа на Новую зямлю“ і „Ўдзел у пісьме сямі і пісьме 3-х пісьменьнікаў“.

С. 981. ...*друкаваным творам паэты*. — Да 1958. У 1930, згодна зь біябібліяграфічным слоўнікам „Беларускія пісьменьнікі“, быў апублікаваны твор У. Дубоўкі „Ліпнёвы гімн“.

С. 993. ...*быў арыштаваны паэта Нічыпар Чарнушэвіч*... — Нічыпар Чарнушэвіч быў арыштаваны 27 сакавіка 1930 г.

С. 993. ...*за цяжкі алегарызм адзінага зборніка*... — Да 60-х г.

С. 995. ...*ягоны твор, што зьявіўся ў друку*. — Да 1956 г.

С. 997. ...*„пальмянец“ Міхайла Грамыка*... — Быў арыштаваны 13 ліпеня 1930 г.

С. 997. ...*Уладзімера Дубоўку*... — Быў арыштаваны 20 ліпеня 1930 г.

С. 997. ...*Яэпа Пушчу*... — Быў арыштаваны 25 ліпеня 1930 г.

С. 999. ...*беларускія пісьменьнікі* — Якуб Колас, Зьмітрок Бядуля. — Ліст Якуба Коласа „Супраць „адраджэнцаў“ буржуазнай Беларусі“ быў напісаны 30 лістапада 1930, але апублікаваны ў „Зьвязьдзе“ 3 сьнежня таго года. Ліст Зьмітрака Бядулі „Патрабую самых суровых мер для прыхвасьняў польскага фашызму“ быў таксама напісаны 30 лістапада 1930 і апублікаваны ў „Зьвязьдзе“ 6 сьнежня. Сама кампанія пачалася 30 лістапада 1930 публікацыяй у „Зьвязьдзе“ рэдакцыйнага артыкула „Зьнішчым драпежныя шчупальцы інтэрвэнтаў у нашай краіне“. 1 сьнежня была апублікавана заява Беларускай асацыяцыі пралетарскіх пісьменьнікаў „Суропа пакараць чорную зграю былых белых міністраў, царскіх чыноўнікаў і буржуазных інтэлігентаў“. У тым жа нумары Андрэй Александровіч апублікаваў „Паэму пра ворага“, якая канчалася так:

У масках сучасных прыблуд
 Шкоднікі
 справы і слова.
 Маскі далоў!
 Рэвалюцыі суд
 Бязьлітасны і
 Канчатковы.

2 сьнежня была абнародавана заява сяброў аб'яднаньня беларускіх пісьменьнікаў „Польмя“ „Суро́ва пакараць а́гентаў польскага фашызму“. 3 сьнежня — заява „Ўзвышша“ і „адкрыты ліст“ Коласа, 6 сьнежня ліст Бядулі. 8 сьнежня — паста нова СНК БССР аб пазбаўленьні годнасьці акадэмікаў Вацлава Ластоўскага, Уладзімера Пічэты, Язэпа Лёсіка, Сьцяпана Некрашэвіча, Гаўрылы Гарэцкага і Аляксандра Дубаха. 12 сьнежня — публічны ліст Усевалада Ігнатоўскага „Цяжкую віну перад партыяй прызнаю безагаворачна“ і нарэшце 14 сьнежня „адкрыты ліст“ Купалы. Для ўмаценьня прапагандысцкага эфэкту 6 сьнежня 1930 бюро ЦК КП(б)Б прыняло рэзалюцыю „Аб кампаніі пратэсту ў сувязі з справай нацдэмаў“.

С. 999. ...спэцыяльны ўпаўнаважаны Аргаў... — Залман Куселевіч Аргаў (1897—1934) у 1930—1931 г. быў начальнікам паводле Ўладзімера Міхнюка (Міхнюк Уладзімір. Арыштаваць у высылцы... С.140) сьледчага аддзелу ДПУ БССР, а згодна з Расьціславам Платонавым (Платонаў Расьціслаў. Палітыкі. Ідэі. Лёсы... С. 211) сакрэтнага аддзелу ПП (?) АГПУ па БВА.

С. 999. ...на дарозе ў турму ў „варанку“... — Згодна з шэрагам сьведчаньняў, Купала ўчыніў замах на самагубства ўдому.

С. 999. ...ягонае творства „паставіць на службу сацыялізму“. — Неймаверна. Адамовіч, відаць, ня ведаў, што за месяц па Купалавым замаху на самагубства, 22 сьнежня 1930, у „Зьвязьдзе“ быў далкам апублікаваны даклад старшыні СНК БССР Мікалая Галадзеда на сэсіі ЦВК БССР, які меў разьдзел „Аб клясавай барацьбе і шкодніцкай працы супраць савецкіх элемэнтаў“ і грунтаваўся на паказаньнях арыштаваных у справе „СВБ“. Дазвол на яго публікацыю папрасіў асабіста К. Гей у лісьце ад 15 сьнежня 1930 да Палітбюро ЦК УКП(б)Б. Само абвінавачаньне па справе № 1579 у дачыненні Зьмітра Прышчэпава, Антона Баліцкага, Алесья Адамовіча і Пётры Ільчочонка было складзена Аргавым і старшым упаўнаважаным другога аддзяленьня ДПУ Сікорскім 2 студзеня 1931 г. У ім ёсьць фармулёўка: „На основании постановления ЦИК СССР от 9 июня 1927 г. настоящее дело подлежит направлению в судебную кол-

легию ОГПУ для вынесения внесудебного приговора“ (Платонаў Расціслаў. Палітыкі. Ідэі. Лёсы... С. 213). Гл. таксама на гэты конт камэнтар да с. 1000.

Саму ролю Сталіна ў тэроры супраць беларускай інтэлігенцыі ў другой палавіне 1930-х хаваць было не прынята. Пар. выступ наркома ўнутраных справаў БССР Барыса Берман на выбарчым мітынгу ў Расонскім раёне 29 лістапада 1937:

Выродкі, заклятыя ворагі і палачы беларускага народа доўгае время вёлі сваю гнусную здрадніцкую работу. Потрэбавалася ўмяшальніцтва ў беларускія справы асабіста тов. Сталіна. Ніхто іншага, як тов. Сталін па адным пісьму, па адным сігналу з Беларусіі, сказаў, што ў БССР ёсць ворагі, якія перашкаджаюць народу наладзіць культурную жыццёвую справу. Тов. Сталін даў указанне громіць ворагоў, і мы пачалі іх громіць (Савецкая Беларусь. 1937. 3 снежня).

С. 1000. ...наўрад ці напісаны самім паэтам. — Пад назвай „Ідэйна і арганізацыйна парываю зь беларускім нацыяналістычным-дэмакратызмам“.

С. 1000. На гэты раз ён спыніўся на прафэсару Ёсэвалладу Ігнатаўскім... — У Аўтара: На гэты раз ён спыніўся на прафэсары Ёсэвалладзе Ігнатаўскім...

С. 1000. ...прэзідэнтце Беларускай Акадэміі Навук. — Камэнтуючы гэтую трактоўку падзеяў, праф. Расціслаў Платонаў піша:

У беларускай эмігранцкай літаратуры сцвярджаецца, што на допытах Ігнатаўскага прымушалі даць згоду выступіць на публічным працэсе па „справе СБВ“ у правакатарскай ролі „кіраўніка“ гэтай арганізацыі. Прыняць тое, чаго дамагаліся, ён не мог і таму скончыў жыццё самагубствам. Але яшчэ ў снежні 1930 г. партыйнае кіраўніцтва рэспублікі выказалася супраць судовага працэсу і за заканчэнне „справы“ пастановаю калегіі АДПУ. Аб гэтым Гей 15 снежня 1930 і 7 студзеня 1931 г. паведаміў Палітбюро ЦК УКП(б). Даследчыкі рэспублікі схіляюцца да іншай думкі — Ігнатаўскага прымушлі падпісаць паказанні, у якіх ён агаварыў самога сябе. Яго старэйшы сын у заяве ў ЦК УКП(б) ад 11 ліпеня 1931 г. і хадайніцтве ў Прэзідыум Вярхоўнага Савета СССР у канцы 50-х гадоў аб рэабілітацыі бацькі спасылаецца на расказ бацькі раніцай 4 лютага аб тым, што яго доўга дапытвалі, абыходзіліся груба, ён вельмі стаміўся і, не маючы пад рукой дакументаў, не змог абвергнуць шэраг абвінавачанняў. На карысць такога тлумачэння гаворыць і „Пракол допыту У.М.Ігнатаўскага ад 3/II-1931 г.“, які складзены на-

чальнікам сакрэтнага аддзела ДПУ Аргавым і за подпісам старшага ўпаўнаважананага аддзела Сікорскага дасланы ў ЦК КП(б)Б. У ім ёсць сцверджанні аб нібыта прызнанні Ігнатоўскім сваёй свядомай двойной гульні ў інтарэсах ажыццяўлення ідэалаў беларускай контррэвалюцыйнай інтэлігенцыі з моманту ўступлення ў бальшавіцкую партыю (Платонаў Расціслаў. Палітыкі. Ідэі. Лёсы... С. 284—285).

Паклёпніцкія паказаньні Ігнатоўскага тычыліся правядзеньня беларусізацыі „ў нацыянальна-дэмакратычным разрэзе“, а таксама таго, што ён нібыта з Алесем Чарвяковым спрыяў расколу КПЗБ. 4 лютага, у дзень самагубства Ігнатоўскага, першы сакратар ЦК КП(б)Б Канстанцін Гей пераслаў іх асабіста Сталіну.

С. 1000. ...*застрэліўся перад самым арыштам у сябе на кватэры (20.02.1931)*. — Зьвесткі не адпавядаюць сапраўднасьці. У Ігнатоўскі застрэліўся 4 лютага 1931 г. пасля допыту ў ГПУ, адбытага 3 лютага.

С. 1000. ...*група старэйшых вязьняў адмовілася ад першапачатковых паказаньняў*. — Зьвесткі не пацвярджаюцца дакумэнтальна.

С. 1000. ...*беспартыйны Гаўрыла Гарэцкі...* — Гаўрыла Гарэцкі быў асуджаны не па справе „СВБ“, а па „сфальсифіцыраваньні в Москве делу и процессу Трудовой Крестьянской Партии“ (Илькевич Н.Н. Академик Гавриил Горецкий... С. 58). 24 ліпеня 1930 ён быў арыштаваны, 6 сьнежня 1930 пазбаўлены годнасьці акадэміка, а 30 траўня 1931 Адмысловай нарадай калегіі АГПУ асуджаны да сьмяротнага пакараньня з заменай яго на 10 гадоў лягераў.

С. 1008. ...*пра вызваленьне яго ад пакараньня*. — Паводле зьвестак Міхася Скоблы, „вызваленьне“ было дадзена пры канцы лютага 1933.

С. 1009. ...*які апублікаваў свае мэмуары...* — „Журавіны“, „паэма“ па аўтарскім вызначэньні, не зьяўляюцца „мэмуарамі“.

С. 1009. ...*забаронены цэнзурай пасля другой часткі...* — Друкаваньне аповесьці „Нядоля Заблоцкіх“ было забаронена пасля публікацыі яе першай часткі.

С. 1010. ...*Ю. Таўбін, А. Астапенка...* — Магчыма маецца на ўвазе Зьмітрок Астапенка (1910—1944), арыштаваны ў 1936 г.

С. 1010. ...*Алесь Салагуб быў нават расстраляны*. — А. Салагуб быў расстраляны 17.05.1934.

С. 1010. ...*такі-ж лёс напаткаў і Паўлюка Шукайлу...* — Расстраляны 14.04.1939.

С. 1010. ...*Арганізацыю Рэвалюцыйных Пісьменьнікаў*. —

П. Шукайла да 1931 кіраваў беларускай сэкцыяй Маскоўскай асацыяцыі пралетарскіх пісьменьнікаў.

С. 1010. ...*„чыстка“ паўтарылася з новай сілай.* — У „Матэрыялах да справаздачы ЦК КП(б) Беларусі XVI зьезду КП(б)Б“ гаварылася:

У 1936 г. у арганізацыі пісьменьнікаў выкрыта група нацдэмаўскіх і трацкісцкіх тэарыстаў, шпіёнаў, дывэрсантаў, якія праводзілі падрыўную работу.

Карыстаючыся палітычнай сьлепатай партарганізацыі Саюзу пісьменьнікаў і кіраўнікоў саюзу Клімковіча, Гурскага і інш., якія пагразьлі ў беспрынцыповых склоках, „вождызме“, групаўшчыне і сямейнасьці, ворагі народу — Жылуновіч, Зарэцкі, Сташэўскі, Вольны, Дунец і інш. — напісалі і апублікавалі рад контррэвалюцыйных паклёпніцкіх твораў („Вязьмо“, „Ная“ і інш.), прабраліся ў кіруючыя органы Саюзу пісьменьнікаў, праўленьня ССПБ, літфонд, бюро сэкцыі драматургаў, рэдакцыю газеты „Літаратура і мастацтва“, часопіс „Польмя рэвалюцыі“ і скарысталі пісьменьніцкую касу (літфонд, кіраўніцтва па ахове аўтарскіх правоў) для сваёй падрыўной контррэвалюцыйнай работы.

Рад камуністаў-членаў Саюзу пісьменьнікаў у выніку страты бальшавіцкай пільнасьці стаў на шлях прамога патураньня варожым элемэнтам. Так, напрыклад, твор нацдэма Зарэцкага „Вязьмо“, з паклёпам на калгаснае будаўніцтва, перавыдадзены ў 1935 г. пад рэдакцыяй камуніста Галавача, які таксама рэдагаваў старое выданьне. Ні т. Галавач, ні т. Бранштэйн, які выступаў з крытыкай Зарэцкага, ня выкрылі яго контррэвалюцыйнага твару, а, наадварот, аб’явілі „Вязьмо“ „пачаткам ідэйнай перабудовы“ Зарэцкага (Платонаў Расціслаў. Лёсы: Гіст.-дак. нарысы аб людзях і малавядомых падзеях духоўнага жыцця Беларусі 20—30-х гг. Менск, 1998. С. 94).

З даведкі УГБ НКВД БССР „Вынікі разгрому антысавецкага падполья ў БССР (па матэрыялах сьледства 1937—1938 па лініі 4-га аддзелу УГБ НКВД БССР)“, падпісанай 1 чэрвеня 1938 г. начальнікам 4-га аддзелу старшым лейтэнантам дзяржаўнай бясьпекі Ермалаевым: „Усяго ў БССР арыштавана і выкрыта ў 1937—1938 гг. — 2570 удзельнікаў аб’яднанага антысавецкага падполья... пісьменьнікаў і літаратурных работнікаў — 20 чалавек“ (Платонаў Расціслаў. Палітыкі. Ідзі. Лёсы... С. 350).

С. 1010. ...*пралетарскі паэта М. Чарот...* — М. Чарот быў арыштаваны 24.01.1937.

С. 1010. ...*Ул. Галубок, прафэсар М. Пятуховіч, В. Сташэўскі...* — Шашалевіч, Галубок, Пятуховіч і Сташэўскі былі

арыштаваныя ў 1937 г.

С. 1010. ...*М. Зарэцкі, А. Вольны, А. Александровіч...* — А. Александровіч быў арыштаваны 1.07.1938.

С. 1010. ...*Ул. Хадыка...* — Хадыка не ўваходзіў ува „Ўзвышша“.

С. 1010.„*пробліскаўцы*“ *А. Звонак, Я. Бобрык...* — Янка Бобрык ня быў арыштаваны.

С. 1010. ...*Я. Туміловіч, М. Хведаровіч...* — Мікола Хведаровіч быў арыштаваны ў жніўні 1938.

С. 1010.„*белапцаўцы*“ *П. Галавач...* — Платон Галавач быў арыштаваны 11.08.1937.

С. 1010. ...*С. Шушкевіч, З. Бандарына...* — Зьвесткі пра арышт Бандарынай не адпавядаюць сапраўднасьці.

С. 1011. ...*22 лістапада 1944 году Кузьма Чорны...* — Унук Кузьмы Чорнага, Мікола Раманоўскі, не пацьвярджае гэтых зьвестак.

С. 1014. *Хоць верш і недатаваны...* — Верш быў напісаны ў 1936 г.

Сорак год беларускае літаратуры ў БССР

Тэкст друкуецца паводле „Беларускага зборніка“ (Мюнхэн), 1959, кн. 10, дзе падпісаны *Ант. Адамовіч*.

Варыянтныя напісаньні *крызіс* і *крызыс* уніфікаваныя на карысьць больш частотнага варыянту *крызыс*.

С. 1028. *Раніца рыкае // Кніжніца „Маладняка“, № 5.* — „Раніца рыкае“ — назва зборніка вершаў Язэпа Пушчы, выдазенага ў 1925 г.

С. 1028. *Помнік гэтага звароту — паэма „Ляснічанка“...* — Паводле ўкладальнікаў зборніка твораў Міхайлы Грамыкі „Родная пушча“ (Менск, 1987), паэма была ўпершыню апублікавана ў 1927 г.

С. 1030. ...*падыходзяць артыкулы К. Кундзіша...* — Клімэнта Якаўчыка.

С. 1039. *Абставіны савецкага ўладаваньня й панятае ім палітыкі ў БССР ня суляць беларускаму літаратурнаму працэсу там нічога лепшага, як падтрымваньне такога стану й на далейшыя гады.* — Так у Аўтара.

Афіцыйны савецкі Парнас беларускае літаратуры

Тэкст друкуецца паводле „Беларускага зборніка“, Мюнхэн, 1960, кн. 12, дзе падпісаны *Ант. Адамовіч*.

С. 1042 ...*сусьветнае вайны (Майсей Кульбак... — Майсей Кульбак быў расстраляны ў 1937 г.*

С. 1042. ...*Ізі Харык у 1937 ды Арон Юдэльсон... — Арон Юдэльсон быў расстраляны ў 1937 г.*

С. 1047. ...*тутака ўжо 40 прозьвішчаў, а далічаць яшчэ можна. — На момант публікацыі артыкула былі рэабілітаваныя З. Паваротны, А. Бабарэка, Лукаш Калюга, Ф. Купцэвіч, Л. Родзевіч, С. Хурсік, П. Шукайла, А. Салагуб, Янка Нёманскі, А. Сянкевіч, А. Ляжневіч, С. Астрэйка, М. Піятуховіч, І. Замоцін, М. Грамыка, Сяргей Ракіта, Зяма Півавараў, М. Дуброўскі, Н. Вішнеўская, В. Казлоўскі, А. Вазьнясенскі, Ю. Дрэйзін не былі рэпрэсаваныя. Наконт М. Шалая, І. Плаўніка, П. Жарскага, А. Некрашэвіча, А. Сідарэнкі–Пеначкіна і Лявона (Лява) Цывяткова дакладных звестак адшукаць не ўдалося. Вядома, што пасля другой сусьветнай вайны П. Жарскі спрабаваў уцячы на Захад, в М. Шалай і І. Плаўнік у 30–я лячыліся ад псыхічных хваробаў.*

Асобна з гэтага пераліку стаць постаць Язэпа Вазэрнага — роднага брата ўладзімера Дубоўкі. 19 сьнежня 1930 у газэце „Чырвоная зьмена“ той апублікаваў адкрыты ліст „Адзначаю ганьбаю пазыцыі У. Дубоўкі... ад думак У. Дубоўкі адмяжоўваюся“. Але нават здрада не засьцерагла яго ад расстрэлу. 2 лютага 1938 Язэп Вазэрны быў арыштаваны (працаваў на момант арышту начальнікам 3–га аддзяленьня Кіеўскага раённага ваенкамату Масквы) і неўзабаве расстраляны за „ўдзел у польскай контррэвалюцыйнай тэрарыстычнай арганізацыі“.

С. 1051. ...*пазірае на хаваньне іх асобаў... — У арыгінале „хаваньне іх асобамі“.*

Наш Багдановіч

Тэкст друкуецца паводле прадмовы да кнігі: Максім Багдановіч. Вянок паэтычнай спадчыны. Мюнхэн — Нью-Ёрк, 1960, дзе падпісаны *Ант. Адамовіч*.

Варыянтныя напісаньні *рэцэнзія* і *рэцэнзья* ўніфікаваныя на карысьць больш частотнага варыянту *рэцэнзья*.

Зробленья зьмены наступных напісаньяў:

1) *аўтаграф* заменена на *аўтограф*;

2) *Гэйнэ* — на *Гайнэ*.

С.1055. ...*яшчэ віленскай рэдакцыяй... —* Магчыма, віленскімі рэдактарамі.

С. 1059. ...*сваеасаблівы геаграфічны... —* гіерархічны?

Алесь Гарун. Жыцьцё й творы

Тэкст друкуецца паводле прадмовы да кнігі: А. Гарун. Матчын

дар. Мюнхэн — Нью-Ёрк, 1962, дзе падпісаны *Ант. Адамовіч*.

Захаваныя словаўтваральныя варыянты *гарманійны* і *гарманічны*, *марксыцкі* і *марксыстаўскі*.

Варыянтныя напісаньні ўніфікаваныя на карысьць больш частотнага варыянту:

- 1) *дарма* і *дармо* замененыя на *дармо*;
- 2) *дасьледваньне* і *дасьледаваньне* — на *дасьледаваньне*;
- 3) *значэньне* і *значаньне* на *значаньне*;
- 4) *псэўдонім* і *псэўданім* — на *псэўданім*;
- 5) *цалкам* і *цалком* — на *цалком*.

С. 1076. ...*пры пераходзе пад Расейскую імперыю*. — Згодна з апошнімі дасьледаваньнямі, Алесь Гарун нарадзіўся ў вёсцы Новы двор пад Менскам. Яго бацькі паходзілі зь вёскі Падстарынь Івацэвіцкага раёну.

С. 1081. ...*больш грунтоўных успамінаў пра паэту*. — Гл. Кушаль Францішак. Сорака два гады таму (Жменя ўспамінаў аб Алесю Гаруну) // *Конадні*. 1963. № 7.

С. 1081. ...*ў № 23 „Нашае нівы“ за 1908 г.* — Верш „Маці-Беларусі“ быў апублікаваны 21.06.1907 у „Нашай ніве“, „Ночныя думкі“ — тамсама 7.11.1908.

С. 1081. ...*ня маючы „Нашай нівы“, сказаць нельга...* — У гэтым аглядзе творчасьць А. Гаруна ня згадваецца.

С. 1091. ...*„Каму што“ (зборнік „Апавяданьні й легенды вершам“, 1911)...* — Недакладна. Твор „Каму што“ (аўтарскае выданьне „Жарт“) быў упершыню надрукаваны ў „Нашай ніве“ (1910, № 40). Перадрукаваны ў „Беларускім календары“ на 1914 г., а таксама ў зборніку „Апавяданьні і легенды вершам розных аўтараў“ (Вільня, 1914), які Адамовіч няправільна датуе.

С. 1091. ...*„Белорусское эхо“, 1918, № 2...* — Паводле У.Казьбера, верш упершыню быў апублікаваны ў газэце „Беларускі шлях“ (1918, № 38, 10 траўня).

С. 1091. Захаванае аўтарскае напісаньне слова *аннатацыя*.

С. 1111. ...*збыла тут папраўляніка памылка...* — Так у Аўтара.

Да пабудовы навуковае гісторыі беларускае літаратуры

Тэкст друкуецца паводле часопісу „Запісы Беларускага Інстытуту Навукі і Мастацтва“ (Мюнхэн), 1963, кн. 2, дзе падпісаны *Ант. Адамовіч*.

Захаваныя словаўтваральныя варыянты *сярэднявечны* і *сярэднявэковы*.

Варыянтныя напісаньні ўніфікаваныя на карысьць больш

частотнага варыянту:

1) *дасьледваньне* і *дасьледаваньне* замененыя на *дасьледаваньне*;

2) *знаходка* і *знахадка* — на *знахадка*;

3) *ідэял* і *ідэал* — на *ідэал*.

С. 1116. ...*сам родам з Магілеўшчыны...* — У цяперашнім разуменьні — зь Віцебшчыны (нар. у в. Алексінічы Сеньненскага павету).

С. 1122, спасылка 44. Захаванае напісаньне *ідэолёг* (у спасылцы).

С. 1125. ...*для першага высветленьня гэтага пытаньня.* — Так у Аўтара.

С. 1132. ...*як п'еса „Адвячорак“...* — П'есу „Адвячорак (Аказія ў карчме пад Фалькавічамі)“ напісаў Геранім Марцінкевіч.

С. 1132. ...*ў вартыкуле З. Жылуновіча „Як прыгоннік стаў народнікам“...* — Артыкул „Аб новых рукапісах В.Дуніна-Марцінкевіча“ быў напісаны ў канцы 1929 г. для „Працаў катадры гісторыі беларускай літаратуры БАН“, якія так і не пабачылі сьвету.

С. 1133. ...*моваведаў Кастуся Гурскага...* — Магчыма, маецца на ўвазе мовазнаўца Мікалай Гурскі (1905—1972).

С. 1137. ...*на нейкім часе арыштаваны й высланы.* — Зьвесткі не адпавядаюць сапраўднасьці.

С. 1137. ...*некаторыя зь іх (Фохт, Саўсун) зусім зьніклі...* — Недакладна. Ульрых Фохт перажыў сталінскі тэрор і пасля другой сусветнай вайны працягваў займацца літаратуразнаўствам. Ён быў укладальнікам кніжкі „Классики русской литературы. Критико-биографические очерки“ (1952), аўтарам манарафіяў „Пути русского реализма“ (1963) і „Лермонтов: Логика творчества“ (1975). Васіль Саўсун у 1931—1935 узначальваў катадру расейскай літаратуры Яраслаўскага пэдынастytutу. Ужо ў 1934 яго імя фігуруе ў даведцы „Сакрэтна-палітычнага адзелу ГУГБ НКВД СССР“ „Аб стаўленьні пісьменьнікаў да адбытага зьезду пісьменьнікаў і да новага кіраўніцтва Саюзу савецкіх пісьменьнікаў“, у якой яму прыпісваюцца такія радкі: „маладыя сілы гінуць, робяць сабе сьмерць (кончают самоубийством)... Няма асяродзьдзя, няма паветра“. Быў зьявонены ў другой палове 30-х.

С. 1137. *Пра творчасць Міхася Зарэцкага // Узвышша, 1929, № 8.* — У 1929 годзе Купцэвіч апублікаваў ува „Узвышшы“ таксама артыкулы „Літаратурная хлестакоўшчына“ (№ 1) і „Сочинительство“ ці „Творчасць“ (№ 4).

С. 1138. ...*апрача Купцэвіча...* — Пасля першага арышту

Фэлікс Купцэвіч пераехаў у Маскву й працаваў на заводзе.

С. 1138. ...*быў высланы заходня-беларускі літаратуравед д-р Ігнат Дварчанін...* — І. Дварчанін быў высланы ў лягер 09.01.1934.

С. 1138. ...*мамэнты творчасьці Янкі Купалы.* — Радкі з артыкула А. Сідарэнкі („Беларусь калгасная“. 1932. № 6–7) пацьвярджаюць гэтую ацэнку:

Бо што б не „умозаклучалі“ зараз некаторыя разумовыя паралітыкі і артадаксальныя гандляры ісьціны наконт функцыянальнай чыннасьці Купалавай паэзіі і ўва ўмовах былой Беларусі, і ўва ўмовах Беларусі Савецкай, як бы па-фарысэйску вытрымана не гнусавлі ўсе пачуцьцёвыя кастраты наконт рэакцыйнасьці гэтай паэзіі з прычыны „празьмернага гуманізму“ і іншых падобных адзнак, уласьцівых нібыта і самому паэту ў падыходзе да чалавека і г.д., пад якую б рубрыку спэкуляцыйнай клясыфікацыі не падводзілі яго некаторыя бяздарныя „пагромшчыкі“ і „хрэстаматчыкі“, бяспрэчна адно: Купалава паэзія ёсьць вельмі яскравы факт і магутны чыннік сацыяльна-нацыянальнага вызваленьня працоўных Беларусі.

С. 1138. ...*сам „зьліквідаваны“ ў 1936 г.* — С. Куніцкі загінуў у 1940 г. Адамовіч нічога ня ведаў пра данос яшчэ аднаго свайго „крытыка“ — Лукаша Бэндэ, падчас сьледства ў справе „Саюзу вызваленьня Беларусі“ ў 1930 г. даў супраць яго на падставе „аналізу“ нідзе не апублікаванага артыкула Адамовіча „Да пытаньня пра „адраджэньне“ ў беларускай літаратуры“ вялікія „паказаньні“ (пад назвай „Л. Бенде о содержании и характере статей Ан. Адамовича и о его нац. демократической работе в литературных организациях“ апублікаваны ў Скарыніч, с. 124—138). Тут Адамовіч разам з Бабарэкам, Жылуновічам, Ігнатоўскім і Гарэцкім залічаецца да „наиболее ярких, наиболее законченных представителей „теорий“ возрожденчества на литературном фронте“. На думку Бэндэ, у „критических статьях А. Бабареки, У. Дубовки и Ан. Адамовича эта „теория“ нашла свое выявление в наиболее выразительном, наиболее сконденсированном виде“. Далей сьцьвярджаецца: „Чтобы доказать закономерность реставрации буржуазного [тут пропуск, мабыць, маецца на ўвазе „строга“] на Белоруссии, нац. демократический „теоретик“ бессознательно насилует историю, не понимая ее, судя о сущности ее по ее одежде... Утверждать это может или неуч „теоретический евнух“, или сознательный шарлатан, или заведомо сознательный враг пролетарской теории исторического развития“.

І яшчэ адна вялікая цытата:

Пролетарская революция, которая по мнению нац. демократов не вытекала из объективного хода истории Белоруссии, а была занесена „московскими наездниками“ („Звон“), „комиссарами западной области“ („Вольная Беларусь“), не приостановила окончательного процесса возрождения, а наоборот объективно создала более благоприятные условия для него, хотя субъективные стремления пролетариата были направлены на приостановление процесса возрождения. „Революция, пишет Адамович, которая фактически являлась разрушением, прекратила на некоторое время процесс возрождения, хотя, объективно, разрушая старое, давала ему большой „толчок“, а немного раньше тот же Адамович пишет: „что условия самого возрождения кардинально изменились в после-Октябрьскую пору — и значительно благоприятствуют его ускоренному окончанию“.

Так вот „несмотря на то“ (Адамович), что происходила пролетарская революция, процесс возрождения не прекратился, он продолжается в наши дни.

Доводом этому считает еще „такие характерные симптомы возрождения, как наша сегодняшняя борьба за культуру языка, за художественную культуру вообще“.

Не останавливаясь на этих доводах Адамович идет дальше. „Наконец, доводом является и то, что в белорусской экономике, а также и в других областях белорусской культуры процессы возрождения еще не окончились“.

А раз так, раз процессы возрождения „не закончены еще в области „базиса“, не могут закончиться еще и в области литературы, в области „надбудовы“.

Эти процессы возрождения в области культуры и литературы не окончились потому, что „можно сказать об отсутствии пока базы для какой-либо иной, высшей за возрождение эпохи в нашей литературе“. Надо считать, что это последнее утверждение основывается на той земельной, Прищеповской политике, которая проводилась в 27–28 г. которая была политикой насаждения кулацких хозяйств.

А „все это вместе взятое, укрепляет наше утверждение о продолжении возрождения в нашей литературе от начала XIX-го столетия почти до наших дней включительно“ (Адамович). Весь процесс национально-революционного движения на разных этапах его развития Адамович целиком и полностью засчитывает в „процесс возрождения“, рассматривает во всей его истории, как единый процесс „движения белорусского народа“, несмотря на то, что разные классы на протяжении истории являлись носителями „национального движения“.

Всех пренжих белорусских писателей, несмотря на разнообразность

классовой их природы, Адамович в полном согласии с др. нац. демократами засчитывает в движущую силу „Адраджэньня“, которое еще сегодня не кончилось.

Весь процесс хозяйственного, культурно–национального строительства в БССР Адамович, вновь таки в согласии с другими своими компаньонами, относит за счет возрожденцев, как прошлого, так и настоящего этапов.

Пролетарская литература Белоруссии характеризуется, как ничтожная литература, как не успевшая расцвести и причины этому Адамович видит в том, что пролетарские писатели „не могут приспособиться к нашей обыденности, они вместе с тем не хотят приспособиться и к условиям нашей эпохи, эпохи возрождения, хронологическими участниками каковой в белорусской литературе они все являются“.

Единым, действительным продолжателем „славных традиций возрожденчества“ в нашу эпоху, единым отрядом, который создает белорусскую литературу, является „Узвышша“.

Необходимо обратить внимание на то, какая роль отводилась „Узвышша“ в деле возрождения, в деле капиталистической реставрации.

Этот лидер „Узвышша“ раскрывает по своей глупости действительную цель создания литературного объединения „Узвышша“.

„Задачу продолжать возрождение в белорусской литературе взяло на себя... поколение поэтов и писателей, представители которого представляют собой литературно–художественное объединение „Узвышша“. Мало того, целью создания „Узвышша“ оно взялось и закончить саму эпоху возрождения в белорусской литературе“.

Это Адамович подтверждает следующими доводами:

1. Доводом стремления „Узвышша“ к возрождению может быть такой факт, как борьба за культуру белорусского языка, которую „Узвышша“ ставит себе задачей, а также 2) связь свою с возрождением „Узвышша“ поддерживает и наличием в своих рядах писателя новонашенивца З. Бядули. Второй довод очень характерен. Он свидетельствует, что „Узвышша“ целиком стало на путь продолжения наиболее реакционных к.р. традиций „нашенивства“ и наиболее законченным и полным конденсатором которого, его творчества, теории и практики в наше время является З. Бядуля.

Третьим доводом того, что „Узвышша“ продолжает традиции возрожденчества, Адамович считает творчество Дубовки.

Да пытаньня пра месца Праньцішка Багушэвіча ў гісторыі беларускае літаратуры

Тэкст друкуецца паводле часопісу „Запісы Беларускага

Інстытуту Навукі й Мастацтва“ (Мюнхэн), 1965, кн. 3, дзе падпісаны *Ант. Адамовіч*.

Захаваная непаслядоўнасьць у замене гука [ф] у імені *Праньцішак* гукам [п] (у тэксьце паралельна ўжываюцца формы *Праньцішак* і *Франьцішак*).

Граматычныя варыянты *арэолам* і *арэодем* уніфікаваньня на карысьць варыянту *арэодем*.

С. 1150. ...*такія цуды, як паэзія Яна Каханоўскага*“... — Ян Каханоўскі (1530—1584) нарадзіўся ў Сышыне Радомскага ваяводзтва. Інтэлектуальна й тэрытарыяльна ніяк зь Беларусь зьвязаны ня быў.

С. 1150. ...*афіцыйна замацаванай у вапошнай ролі ў Літоўскім Статуце толькі ў 1697 г.* — Беларуская мова была выведзеная з афіцыйнага ўжытку пастановай Сойму Рэчы Паспалтай ад 29 жніўня 1696.

С. 1150. ...*падалася ў ковенскім часопісе „Крывіч“ В. Ластоўскага*... — Пар. артыкул Ластоўскага „Кароткі нарыс разьвіцьця асьветы на Беларусі да першай чверці XVII сталеньця“, а таксама тэзыс зь яго прадмовы да „Гісторыі беларускай (крыўскай кнігі)“: „На нашай мове ўзрастала адраджэньне Польшчы ў XV і XVI і сыцілася ў часе заняпаду яе дзяржаўнасьці ў XIX ст.“.

С. 1151. ...*гэткія фігуры, як, скажам, Праньцішак Багамалец, Адам Нарушэвіч*... — Францішак Багамалец (1724—1784) нарадзіўся пад Віцебскам, Адам—Станіслаў Нарушэвіч (1733—1796) быў ураджэнцам Піншчыны.

Наталья Арсеньнева „між берагамі“

Тэкст друкуецца паводле прадмовы да кнігі: Між берагамі. Выбар паэзіі Натальлі Арсеньневай. 1920—1970. Нью-Ёрк — Таронта: Беларускі Інстытут Навукі й Мастацтва, 1979, дзе падпісаны *Ант. Адамовіч*.

С. 1159. ...*Аркадзь Смоліч, „Цётка Алёна*“... — Цёткай Алёнай называлі Алёну Сакалову—Лекант (дзявочае прозьвішча Залеўская, 1891—1960), настаўніцу беларускай мовы малодшых клясаў Віленскай Беларускай гімназіі.

С. 1161. ...*пад рэдакцыяй Максіма Гарэцкага і У. Кабычкіна*. — Паводле біябібліяграфічнага слоўніка „Беларускія пісьменьнікі“ Н.Арсеньнева ўжо ў 1920 г. апублікавала сем сваіх вершаў.

С. 1162. ...*у артыкуле Сьветазара*... — Язэп Сьветазар — псеўданім Макара Косьцевіча.

С. 1163. ...*якое сабралася ў інжынера Трэпкі*... — Антон—

Люцыян Нэканда–Трэпка (1877 — пасля 1941) — актыўны ўдзельнік віленскага беларускага асяроддзя ў міжваенны час. Нейкі час быў дырэктарам Віленскай беларускай гімназіі. Сын роднай сястры Янкі Лучыны. У кастрычніку 1939 арыштаваны і асуджаны да 10 (?) гадоў лягераў.

С. 1166. ...*а таксама М. Клімковіча, П. Глебкі ды інш.* — Арсеньнева была вызвалена пасля хадайніцтва Саюзу беларускіх пісьменьнікаў.

С. 1171. *Аднагодак Арсеньневае ў літаратуры...* — Як згадвалася раней, годам паэтычнага дэбюту Арсеньневай можна лічыць не 1921, а 1920.

С. 1175. ...*з тэй жорсткай штодзённай барацьбой, якую прымушаны вясці за самы свой быт наш працоўны народ...* — Так у Аўтара.

С. 1175. ...*дачапляючы да яе розныя цяжочкі, як сынанімічны „суб’ектывізм“, яшчэ й „эстэці“*... — Так у Аўтара.

С. 1178. ...*сяброўскай крытыкай дэталю...* — Гл. камэнтар да с. 408.

С. 1181. ...*каб узьвялічыць, успрыгожыць або адсвяткаваць памяць гэтых здарэньняў...* — Так у Аўтара.

С. 1183—1184. ...*характар таго знойдзенага ёй шляху: гэты быў шлях кіраванья...* — Так у Аўтара.

С. 1185. ...*пра Наталью Арсеньневу...* — К. Каліновец — псеўданім А. Адамовіча.

С. 1186. *Гэткая, прыкладам, навучлівасьць шмат якіх царкоўных песняў...* — Так у Аўтара.

С. 1187. ...*пры нявысьветленых дасюль абставінах...* — В. Гадлеўскі быў арыштаваны 24.12.1942 СД і ў той жа дзень расстраляны ў Трасьцянеццы.

С. 1187. ...*быў сваім часам Навіна...* — Гл. Луцкевічаў артыкул „Канстанцыя Буйла“ ў зборніку „Нашы песняры“ (Вільня, 1918).

Так пяю Салавей

Тэкст друкуецца паводле кнігі: Антон Адамовіч. Творы. Нью-Ёрк: Беларускі Інстытут Навукі й Мастацтва, 2003.

Нехарактэрнае напісаньне *Чырвеньскі ў нашым выданьні* заменена на *Чырвенскі (Чырвенскі (б. Ігуменскі) павет), барджэй* — на *барджэй*.

Нехарактэрнае напісаньне імя *Вечаслаў* у нашым выданьні заменена на *Вячаслаў*.

С. 1191. „*Я не салавейка, што пье так слаўна, а я толькі верабейка, узрошчаны пад Гайнай...*“ — У Аўтара на месцы

прыназоўніка *над* ужыты прыназоўнік *над* (*над Гайнай*), аднак у вершы Янкі Купалы „Я ня сокал“, на які тут паклікаецца Аўтар, ужыты прыназоўнік *пад*: *А я толькі верабейка, Ўзрошчаны пад Гайнай* (гл.: Янка Купала. Поўны збор твораў. Менск, 1995, т. 1, с. 179).

С. 1219—1220. ...у творчасьці сваёй ступалі ў вялікай меры Багдановічавымі сьлядамі..., у Заходняй Беларусі — *Максімам Танкам*... — У Аўтара: ...у творчасьці сваёй ступалі ў вялікай меры Багдановічавымі сьлядамі..., у віленскай Беларусі — *Максімам Танкам*...

С. 1221. *Дык у школьную праграму, натуральна, адбіраліся з Багдановічавых вершаў рэчы, у нацыянальным сэнсе як мага больш нэўтральныя*... — У Аўтара, відаць, памылкова замест нэўтральныя ўжытае слова *натуральныя*: *Дык у школьную праграму, натуральна, адбіраліся з Багдановічавых вершаў рэчы, у нацыянальным сэнсе як мага больш натуральныя*...

С. 1221. ...за сямю замкамі... — Так у Аўтара.

С. 1223. ...*вершазнаўца Івана Ралька*... — У Аўтара: ...*вершазнаўца Івана Ралька*...

С. 1225, спасылка 37. — У Аўтара, відавочна, памылкова ўжытае слова *сінявары*, якое ў нашым выданьні замененае на *сіняваты*.

С. 1234. ...у гэтым бо гумарыстычным творы паэта *запраўды дайшоў*... — У Аўтара, відаць памылкова: ...у гэтым бо гумарыстычным творы паэты *запраўды дайшоў*...

С. 1245. ...*Пётра Сакол*... — Сапраўднае прозьвішча — Пётра Масальскі.

С. 1245. *Гэтага зборніка адшукаць не ўдалося*. — Маецца на ўвазе зборнік „На сьвітаньні“ (Рыга, 1929).

С. 1264. ...*верш „На сенажаці“ быў напісаны ў поўным мажоры*. — Паводле біябібліяграфічнага слоўніка „Беларускія пісьменьнікі“, першым друкаваным творам Алесь Салаўя быў верш „Заўсёды гатовы“ (Піянер Беларусі, 1937, 12 красавіка).

С. 1282. *Вывядзем зь бяды*... — У Аўтара: *Выведзем зь бяды*... У Салаўя: *Вывядзем зь бяды*.

С. 1290. *Крыху адрозны варыянт тэксту верша*:

Блядзі

Тры вадаплавы адплылі

У далеч, далеч морскай гладзі.

А я застаўся на зямлі.

Паплыць хто здолеў? Хто? Вы, блядзі!

І ўноч, і ўдзень — пры ўсім, пры ўсіх —
 Вы грэшным цела гандлявалі.
 Народ, радзіму і сваіх
 За хуй салдацкі прадавалі.
 Цяпер — і гонар вам, і слава.
 Вы ўсё займелі. Пакрысе
 Вы дапаўзьлі й да вадаплава.
 Куды-ж, куды ўсе паплылі?
 У цэнтр культуры, у Эўропу?
 У вас жа пізды пагнілі —
 Ябаць ня будуць там у жопу!

С. 1298. ...вызжыўся нарэшыце і самы мастацка-псыхалагічны кірунак экспрэсіянізму ў паэтавай творчасці. — Так у Аўтара.

С. 1298. ...зышоў у нечут і небыт... — Так у Аўтара.

С. 1300. ...то рвучкі, то імклівы... — Відаць, тут слова *рвучкі* вытворнае ад *рваць*, паколькі далей Аўтар прыводзіць цытату: ...у белаі пене праносяцца..., *рэуцца*, *мкнуцца* і *цяжка храпяць*.

С. 1313. „Мне помніцца студзенскі вечар“ — У першапублікацыі тут ужыты мяккі знак. Аднак у самога Салаўя слова мае напісаньне *студзенскі*.

С. 1326.„Наш кон, бы кат“... — У першапублікацыі „Наш лёс, бы кат з рукой забойнай“.

С. 1339. ...Я. М-кі... — Ізыдар Плашчынскі.

С. 1341. ...яшчэ ў годзе рыхтаванья да канаванае заакіянскае эміграцыі... — Так у Аўтара. Далей маем: ...ці не як знак наканаванага аўстралійскага працягу Конадня Надойсьця...

С. 1345. ...расьціна падпадае, сьвяне — цішком спакусьнік смокча зь яе сокі... — Так у Аўтара і ў санэце „Згода“ А. Салаўя.

С. 1348. ...праз асобу таго, каму яна прысьвечаная. — Актава была прысьвечаная Антону Адамовічу.

Падрыхтавалі Соф’я Багам’я і Валер Булгакаў